

De voorbereiding van het personeel der Genie voor zijne oorlogstaak.

DOOR

J. BOONACKER.

(Vervolg van N°. 4, blad. 240.)

3. De opleiding tot genie-officier.

Alvorens de opleiding tot genie-officier te behandelen, komt het mij noodig voor omtrent de *algemeene richting zijner studiën en werkzaamheden in vreedstijd* eenige mijner opmerkingen mede te deelen.

In het vorig hoofdstuk heb ik doen zien, hoe veelomvattend de oorlogstaak is van de genie en in het bijzonder van den genie-officier, en hoe dringend noodig het bezit van grondige theoretische en praktische kennis voor hem moet worden geacht. De overweging hiervan heeft tot de gevolgtrekking geleid, dat de genie-officiëren in vreedstijd zich uitsluitend zouden behooren te oefenen in die zaken, welke zij in oorlogstijd te verrichten hebben, en dat alzoo werkzaamheden, die meer uitsluitend tot het ingenieursvak behooren, aan anderen zouden moeten worden opgedragen. Zij, die zoo oordeelen, zien in het te gelijk officier en ingenieur zijn *een noodlottig dualisme*. Ik deel deze meening geenszins. De genie-officier is in oorlogstijd officier bij genietroepen, militair-ingenieur of technisch-adviseur bij hoofdkwartieren. Een en ander, vooral de dienst bij de genietroepen met zijne vele speciale verrichtingen, maakt zeker grondige praktische studiën noodzakelijk, maar het vereischte kan met goeden wil en stalen volharding in eenige jaren toch wel geleerd worden. Is door den jongen officier de aanvankelijk noodige militaire kennis verkregen, dan zal ingenieursarbeid, door afwisseling verfrisschend en voordeelig werkend, niet nadeelig zijn voor zijne verdere vorming.

De bij het korps goed gevormde luitenant zal, na eenige jaren ingenieursdienst te hebben verricht met een verruimden gezichtskring, weder bij

den troep teruggekeerd, beter dan anderen in staat zijn de werkzaamheden en het materieel der genietroepen op de hoogte te houden van de voortschrijdende ontwikkeling der technische wetenschappen, en bij onvoorziene bezwaren in oorlogstijd beter een uitweg weten te vinden dan zij, die nooit iets anders dan pionier waren. Voor den dienst in de liniën en als technisch adviseur is bovendien zoowel praktische als theoretische kennis van het ingenieursvak ongetwijfeld noodig. Ook ter wille van het zoo hoog noodige prestige als meerdere, waar de genie-officier in oorlogstijd dikwerf niet alleen over officieren, onderofficieren en mindere militairen, maar ook over burger-ingenieurs, burger-opzichters en burger-werklieden het bevel zal moeten voeren.

Er rijst tegen dit stelsel wellicht een eigenaardig bezwaar.

Deze school met hare veelzijdige theoretische en praktische vorming, ook van het karakter, alles op staatskosten, is eigenlijk te goed. De officier, die haar met succes doorloopen heeft, verkrijgt eene marktwaarde, die hem verloren kan doen gaan voor het Leger. Intusschen zal wel niemand zich door dit bezwaar laten terughouden en de voorkeur geven aan een korps officieren, die op een trap van geschiktheid gekomen, welke het voor hen nutteloos is te overschrijden, zich verder grootendeels meer uitsluitend wijden aan wat onze burens euphemistisch »das Sittenstudium" noemen, dan wel op andere meer nobele maar in militair opzicht even nuttelooze of schadelijke wijze hun tijd korten. Men zou trouwens het bezwaar kunnen wegnemen door geen ontslag te verleenen dan op voorwaarde nog een bepaalden niet al te langen tijd als reserve-officier beschikbaar te blijven, en dan het voordeel overhouden, hetwelk aan verbetering der bevordering zonder kosten van pensionneering verbonden is.

Het is alzoo mijns inziens niet alleen nuttig maar bepaald noodig, dat de genie-officier *niet alleen goed officier maar ook goed ingenieur zij*; maar hiermede heeft hij — sommige universeele genieën als uitzonderingen waardeerende — de handen dan ook vol, en daarom ben ik o. a. van meening, *dat een genie-officier zich niet in het bijzonder op architectuur behoort toe te leggen.*

Men versta mij wel.

Van brons en in later tijd ook van gietstaal maakt men de klokken, die de bede »Vrede op aarde" doen weerklinken in den stillen Kerstnacht; van brons en in later tijd ook van gietstaal — alleen van eenigszins andere samenstelling — maakt men de vuurmonden, die dood en verderf zaaien op het slagveld. Zoo ook maken:

»Gevoel, verbeelding, heldenmoed

»Tot eene ondeelbre vlam vereenigd,

»Te saâm gesmolten tot één gloed"

den dichter, den kunstenaar en — in eenigszins andere hoeveelheden vermengd — den veldheer.

Een bouwkunstenaar bij Gods genade kan kostbare militaire eigenschappen bezitten.

Naast den enkelen geboren kunstenaar staat echter het heirleger van kopiïsten en compilers, voor wie de *kunst* eigenlijk *kunde* is, die zich door studie alleen eenige vaardigheid in het toepassen van modestijlen hebben eigen gemaakt. De tijd, door officieren aan dit werk besteed, is voor meer noodige zaken verloren gegaan.

Waar onder anderen de ingenieurs bij den aanleg der Staatsspoorwegen het geen schande achten, als sommige groote stationsgebouwen door architecten van professie zijn ontworpen, zie ik niet in, dat eene wijze van handelen, als bij den bouw van de cadettenschool te Alkmaar werd gevolgd, de reputatie der genie zou kunnen deren. Integendeel ben ik van meening, dat waar de door de genie te onzent zonder hulp uitgevoerde gebouwen — al kan men ze geenszins over ééne kam scheren — in elk geval de kunst niet verder gebracht hebben, de reputatie der genie er slechts door kan winnen, als zij niet tegenover goede architecten in het krijt treedt. Haar veld ligt elders; op militair- en ingenieursgebied, daar heeft zij verdiende lauweren geplukt, daar zijn er nog vele te behalen.

Moeten daarom militaire gebouwen niet door genie-officieren gebouwd worden? Mijn inziens in den regel wel. Voor het inwendige dezer gebouwen is slechts hoogst zelden van kunst sprake, en zelfs voor het uitwendige kan meestal met zeer elementaire kennis van architectuur worden volstaan, omdat de beperkte bouwsom het kopiëeren van eenvoudige, min kostbare types raadzaam maakt. De stichtingen en scholen der Roomsche Katholieken te onzent kunnen in dit opzicht als navolgingswaardige voorbeelden strekken.

Aan het door niet-militairen doen uitvoeren van militaire gebouwen zouden meerdere nadeelen verbonden zijn. In de eerste plaats zou men ter wille van dit afzonderlijk personeel in dienst moeten nemen, of meer geld moeten uitgeven, of het aantal genie-officieren moeten verminderen. Het laatste zou echter bij onze militaire toestanden, die ons niet veroorlooven op volkomen bruikbare reserve-officieren te rekenen, zeker een groot nadeel zijn. Wijders kan men van officieren verwachten, dat zij veel meer oog zullen hebben voor de eischen van militaire gebouwen dan met niet-militairen het geval zal zijn. Dit bezwaar kan blijkens de ondervinding niet worden opgeheven door bespreking van het ontwerp met de aanstaande gebruikers, vermits deze bouwkundige teekeningen niet lezen kunnen en er alzoo telkens misverstand zou ontstaan.

Tegenover deze bezwaren aan de eene zijde zou slechts één bezwaar aan de andere zijde kunnen staan, namelijk dat de genie-officieren door het bouwen van kazernen, enz., geen tijd zouden hebben om zich behoorlijk voor hunne oorlogstaak voor te bereiden. Dit bezwaar is nu nog niet voor vruchtbare discussie vatbaar, vermits van eene regelmatige, streng doorgevoerde voorbereiding tot dusver geen sprake was. Mocht het bij uitzondering eene enkele maal voorkomen, dan zou voor die enkele maal een niet-militair

ook met den bouw van meer eenvoudige militaire gebouwen kunnen worden belast.

Hoewel het alzoo mijns inziens niet wenschelijk is, dat de genie-officieren zich uitsluitend aan de voorbereiding tot de oorlogstaak wijden, zoo moeten de superieuren toch steeds toonen, dat de voorbereiding tot die taak en *niet* het ingenieurs- en architectenwerk bij hen op den voorgrond staat.

Door de verheffing van het korps genietroepen is ten deze reeds veel gedaan. De tijden liggen ver achter ons, dat de genie-officieren zich onderscheidden door weinige zorg voor hun voorkomen in uniform. Vaardigheid in lichaamsoefeningen en in het gebruik der wapenen worden nu bij de genie niet minder gewaardeerd dan elders. Op het punt van uniform bestaat zelfs eenige overdrijving. Waarom toch moeten officieren van den staf der genie verkenningen en opmetingen op het terrein in uniform verrichten, terwijl voor verkenningen onder beheer van den generalen staf het gebruik van burgerkleeding is toegestaan? Welk nut heeft het, dat officieren, die in een afgelegen polder alleen met burgerwerklieden te doen hebben, gedurende den langen zomerwerkdag op het zonnige terrein en aan de teekentafel hunne drukke werkzaamheden verrichten in eene kleeding, daarvoor minder geschikt?

Het al dan niet dragen van uniform is echter slechts eene zaak van ondergeschikt belang. Van grooter invloed is het eenigszins overdreven gewicht, dat aan de uitvoering van nieuwe werken gehecht wordt. Voor zoover zulks het uitvloeisel is van de overigens betwistbare meening, dat men met het maken van doode strijdmiddelen meer blijvend nut sticht dan met het oefenen van militairen, behooren de chefs deze meening te eerbiedigen, omdat het nuttig is, dat de officieren juist het hun opgedragen werk bijzonder belangrijk achten; maar nimmer mag aan dezen arbeid meer eer of voordeel dan aan ander werk verbonden worden. Hiertoe moet in de eerste plaats het inmitselen van gedenksteen met de namen van de opzichthebbenden en soms ook van de eerstaanwezende ingenieurs worden verboden.

Deze gedenksteen, die bij openbare diensten over het algemeen zeldzaam zijn — op onze groote spoorwegbruggen treft men ze onder anderen niet aan — komen bij de genie, vooral in den lateren tijd, veel voor. Men vindt ze aan groote bomvrije en niet bomvrije gebouwen, maar soms ook aan zeer weinig beteekenende werkjes. Soms is bovendien het werk in het geheel niet door den uitvoerder ontworpen, soms is het niets dan eene getrouwe kopie van eene bestaande constructie, soms grootendeels het werk van Haagsche bureau's; een ander maal is het karakteristieke gedeelte van het werk — een versierde gevel, eene pantsering, eene eigenaardige constructie — niet het werk van den opzichthebbende; maar ook in de gevallen, waarin de steen den werkelijken vader van het werk aanwijst, ben ik er geen voorstander van.

Licht is de een of ander van oordeel, dat ik te veel gewicht hecht aan een zeer onschuldig gebruik, een modetje, dat men al dan niet volgt, naarmate men zich meer of minder gaarne op den voorgrond plaatst. Ik weet zeer goed, dat velen bij de genie er zoo over denken en ik zou zelfs niet gaarne verklaren, dat er nergens een gedenksteen zou te vinden zijn in een van de vele gebouwen, in de jaren 1878—'83 onder mijn toezicht als eerstaanwezend ingenieur, te Utrecht of in de Nieuwe Hollandsche Waterlinie gebouwd. Over iemand een minder gunstig oordeel te vellen om het inmetzelen van zoo'n steen, zou niet bij mij opkomen; maar de zaak zelve blijf ik afkeuren.

Wijsgeerige beschouwingen omtrent de nietigheid van wereldschen roem en eer behooren in een leger niet te huis. Het kruis van moed, beleid en trouw behoort voor den soldaat tot de meest begeerlijke goederen. Men noeme zulks ijdelheid, maar deze soort van ijdelheid is eene kostbare militaire eigenschap, een gevoel zeker niet van lagere orde dan de zelfvoldoening, waarmede de natuuronderzoeker zijn naam aan een verschijnsel, een werktuig, eene plant, eene ster, eene baai, of wat niet al verbonden ziet.

En nu is mijn bezwaar, dat terwijl ook van de hoogste ridderorden de herinnering vrij spoedig na den dood van den ridder voor het groote publiek als het ware verloren gaat, de in steen gebeitelde naam blijft leven.

Deze zelfverheerlijking, bedoeld of niet bedoeld, komt mij ongepast voor.

Men beware in fort en kazerne de herinnering aan onze beroemde krijgsoversten hier en in Indië, die nu zoo achterstaan bij de PIET HEIN's, de KORTENAER's en de REINIER CLAESSEN's; men late den soldaat de namen lezen ook van lageren in rang, die zich onderscheidten door schitterende daden van moed en zelfverloochening, van trouw aan het vaandel met den dood bezegeld; maar men verbindt deze soort van onsterfelijkheid niet aan de vervulling gedurende een paar jaar van een meestal aangenamen plicht, die trouwens door de meesten der kameraden evengoed zou zijn vervuld.

Ziedaar, waarom het mij noodig voorkomt, dat aan het modetje een eind gemaakt worde.

Wellicht meenen sommigen, dat men aan zulke zaken niet moet tornen, om de ambitie bij het werk niet te verminderen. Ik deel deze vrees niet, vermits ook andere ingenieurs en trouwens ook de meerderheid der genie-officieren het zonder die steenen gedaan hebben. Ook blijven op de revisietekeningen en in de registers de namen der uitvoerders bewaard, zoodat heel wat papier door de muizen zou moeten worden verteerd, voordat de namen der bouwmeesters zoo moeilijk zouden te vinden zijn als die van de vestingbouwers uit COEHOORN's tijd.

Bovendien is het uitvoeren van duurzame werken een zooveel aantrekkelijker taak dan de schijnbare Sisijphusarbeid van de voorbereiding tot den oorlog en de oefening van telkens nieuwe personen, dat er voor achter-

stelling van het ingenieursvak waarlijk geen gevaar bestaat en integendeel nog andere maatregelen noodig zijn om aan de meer militaire verrichtingen den haar toekomenden rang te verzekeren.

Hiertoe moet mijns inziens onder anderen:

1°. het korps genietroepen zoo geëncadreerd en gecommandeerd worden, dat het eene ernstige leerschool worde voor alle daarbij dienenden, waaronder de daarbij geplaatste officieren;

2°. bij den staf der genie de voorbereiding tot den oorlog de eerste plicht der chefs en de contrôle, in hoever deze plicht vervuld wordt, eene der voornaamste verrichtingen bij inspectiën zijn;

3°. aan de genie-officieren het verkrijgen van de voor hen noodige militaire kennis gemakkelijk gemaakt worden;

4°. voldoende militaire kennis en geschiktheid de eerste vereischten zijn om voor bevordering bij het actieve korps in aanmerking te kunnen komen;

5°. aanraking in dienst met andere wapens worden bevorderd, en

6°. bij werkzaamheden tot voorbereiding voor den oorlog of voor manoeuvres alles, wat tot den dienst der genie behoort, zooveel doenlijk door of in overleg met officieren der genie geschieden.

Wat ter bevordering van een en ander zou moeten geschieden, kan mijns inziens het beste, zij het dan ook niet puntspuntsgewijze, worden vermeld in een algemeen overzicht van den dienst van den genie-officier *in vrede*.

Volgen wij daarom dien officier op zijn levensweg, van het begin tot het einde zijner loopbaan als vredessoldaat.

Te beginnen met de aankomst van den cadet op de Koninklijke Militaire Academie.

Vermits aan den in oorlogstijd niet in groote verbanden van zijn wapen dienenden luitenant der genie hogere minimum-eischen van speciale geschiktheid moeten worden gesteld, dan aan luitenants van andere wapens, klemt voor hem de eisch sterker, dat zijne betrekking in overeenstemming moet zijn met zijn *aanleg* en zijne *vrije keuze*.

Wat de *keuze* betreft, is het een voordeel van de nieuwe regeling van het militair onderwijs, dat deze nu eerst twee jaar later moet worden gedaan. Zoolang de algemeene dienstplicht niet in de richting van den persoonlijke dienstplicht is georganiseerd, moet dit in het algemeen de grens van het bereikbare geacht worden. De eenigszins afgesloten cadettenkring is voor de aanstaande officieren geene geschikte plaats om den dienst bij de verschillende wapens met eenige juistheid te kunnen beoordeelen, zoodat overplaatsing naar en van de genie tijdens het verblijf op de Koninklijke Militaire Academie alleen dan zou moeten worden toegestaan, als deze, ook buiten de sympathieën van den betrokken persoon om, in verband met zijn *aanleg* wenschelijk geacht werd.

Wat den *aanleg* aangaat, is de nieuwe regeling nog voordeeliger, omdat

zij in staat stelt rekening te houden met de geschiktheid voor vakken, die vroeger niet op het examen-programma konden worden gebracht.

Heeft men echter van dit voordeel zooveel doenlijk partij getrokken? Mijns inziens niet. Gaan wij hieromtrent de bepalingen voor het aspiranten-examen na, zooals deze vermeld zijn in de artikels 66, 70, 75 en 78 van het *Reglement voor de Koninklijke Militaire Academie*, aangevuld volgens de Bijlage P 1 bij Artikel 39 van het *Voorschrift* voor die inrichting, dan bevinden wij, dat examen wordt afgenomen in 5 groepen van vakken, als:

A. 1. Rekenkunde, 2. Stelkunde, 3. Meetkunde, 4. Goniometrie en Trigonometrie, 5. Beschrijvende meetkunde, 6. Mechanica;

B. 7. Natuurkunde, 8. Scheikunde, 9. Cosmographie;

C. 10. Staatsinrichting, 11. Staathuishoudkunde, 12. Aardrijkskunde, 13. Geschiedenis;

D. 14. Nederlandsche-, 15. Fransche-, 16. Hoogduitsche-, 17. Engelsche taal- en letterkunde, en

E. 18. Handteekenen, 19. Rechthoekig teekenen.

Om voor eene plaatsing als cadet der genie in aanmerking te kunnen komen, moet het cijfer 50 (even voldoende) behaald zijn als gemiddelde van elk der groepen A—D en bovendien in de vakken 2—5. Men zal ontwaard hebben, dat voor de groep E geen voldoende cijfer gevorderd wordt. Nu weet ieder officier der genie en begrijpt vermoedelijk ieder, die eenigszins op de hoogte der zaak is buiten het wapen, dat een luitenant die allen aanleg tot teekenen mist, voor den dienst der genie eenvoudig onbruikbaar is. Ik zal wel niet de eenige oud-eerstaanwezende ingenieur zijn, die daar persoonlijk de bezwaren van ondervonden heeft. Zou het nu niet mogelijk zijn, deze ongeschikten reeds bij het aspiranten-examen te weren?

Wat den eisch betreft, om in een viertal wiskundige vakken een voldoende cijfer te behalen, zoo constateer ik met instemming, dat deze bepalingen alleen voor de artillerie en genie gemaakt zijn en alzoo uitsluitend met het oog op de noodzakelijkheid van een goeden grondslag voor verdere wiskundige studiën. Had men de wiskunde als grondslag voor het logisch denken op den voorgrond willen plaatsen, dan zou men dien eisch aan de candidaten van alle wapens gesteld hebben, vermits „logisch denken” toch voor officieren der infanterie en cavalerie evenzeer noodig is.

Daarentegen moet ik bezwaar maken tegen de wijze, waarop uit de lijst der geslaagde aspiranten de cadets der genie gekozen worden. Tot het bepalen van de sommen der eindcijfers van de aspiranten voor dit wapen, waarnaar de ranglijst wordt opgemaakt, worden eerst de toegekende punten voor de vakken 1—6 met den coëfficiënt 3 vermenigvuldigd. De groep A telt alzoo voor 18, al de andere groepen te zamen voor 13. Meerdere bekwaamheid in een vakje als *goniometrie en trigonometrie, nog zonder bolvormige driehoeksmeting*, legt alzoo meer gewicht in de schaal dan meerdere bekwaamheid in *natuur- en scheikunde te zamen*. Dit is een strijd tegen- of juist

eene negatie van alles, wat in ons land in de tweede helft dezer eeuw tot verbetering van het middelbaar onderwijs gedaan is. Waar nagenoeg allerwege de wenschelijkheid bepleit wordt om het deel der wiskunde in de ingenieursopleiding tot meer bescheiden afmetingen te beperken, eene beweging waarvan wij het recht erkennen zonder daarom de overdrijving in onze bescherming te willen nemen, wordt hier eene schrede rugwaarts gedaan als nergens anders. Herziening dezer bepaling schijnt een eisch des tijds.

Overigens ben ik geen vijand van coëfficiënten, om sommige vakken, zoo in verband met hun belang alsook met hun omvang, van andere te onderscheiden. Dat nu b. v. staatsinrichting met geschiedenis, Nederlandsche met Engelsche taal- en letterkunde op ééne lijn gesteld wordt, kan ik niet toejuichen.

Hoe goed men echter het aspiranten-examen ook inrichte, met welke nauwgezetheid men het ook afneme, toch zal de bijzondere aanleg der cadets gedurende hun verblijf op de Koninklijke Militaire Academie veel beter dan op een examen blijken. Men zal dan bevinden, dat sommige cadets van de genie zeer weinig geschikt zijn voor dit wapen, alsook dat sommige cadets van andere wapens bijzonder geschikt zouden zijn voor de genie. In beide gevallen zou overplaatsing, mits met goedvinden of liever op aanvraag van den betrokken persoon, in aanmerking moet komen. Zonder eenigen aandrang van buiten zullen zulke aanvragen zelden voorkomen. Daarom zou men, in geval men eenig cadet voor de genie minder geschikt acht, hem den ernstigen raad moeten geven overplaatsing aan te vragen en in geen geval medelijden moeten toonen bij overgangs- of eindexamens. Niemand zie in dit advies eene minachting van andere wapens. Men kan een zeer goed officier in het algemeen zijn zonder eenigen ingenieurs-aanleg te bezitten; bij de genie is men dan echter weinig waard. Evenzoo kan men goed genie-officier zijn en toch voor andere wapens weinig geschiktheid hebben.

Wat wijders het programma der studiën op de Academie aangaat, behoeft men nog geen dweeper met de sociale rol van den officier te zijn, om het een beetje droog te vinden.

Terwijl men plaats gevonden heeft voor de zoogenaamde militaire wetten, te weten: de wet op de bevordering, de pensioenwet, de wet op de inkwartiering, enz., schittert de *geschiedenis*, dat hoofdvak voor den officier uit een ethisch oogpunt, door hare afwezigheid.

De geschiedenis alzoó beperkt tot de Hoogere Burgerschool, waar zij in den zwaren strijd tegen de wis- en natuurkundige wetenschappen in den regel het onderspit delft, en op het aspiranten-examen, voor de genie ten minste, met aardrijkskunde er bij, minder geacht dan een der zes vakken van de wiskundige groep! Mijns inziens behoort aan de *geschiedenis*, niet alleen aan de nieuwe als vroeger, maar aan de *geheele*, eene plaats op het

programma en moet met het onderwijs daarin een uitstekend man worden belast, die geen dorre opsomming van feiten geeft, maar de leerlingen weet te bezielen.

Wijders heb ik tegen het programma nog het bezwaar, dat de ingenieursopleiding van den aanstaanden genie-officier wat al te uitsluitend tot het bouwvak beperkt is. Kennis van *stoom- en andere werktuigen* zou ik onder anderen gaarne onder de vakken voor het eindexamen zien opgenomen. Men zal mij wellicht tegenwerpen, dat het niet aangaat het programma nog meer te overladen, en daar ik niet genoeg op de hoogte ben van den *tegenwoordigen* toestand om hierover te kunnen oordeelen en overlading zeker zou afkeuren, zal ik mij voorshands moeten bepalen tot de vermelding van de wenschelijkheid van een en ander en tot het verzoek aan de personen, wie zulks aangaat, steeds tegen nuttelooze uitbreiding en verzwaring van de studie der verschillende ingenieursvakken te waken. Vooral tegen geheugenwerk. Ten deze bestaat een groot onderscheid tusschen de ingenieurs-wetenschappen en de zaken, die men leert voor den militairen dienst in vredetijd en vooral te velde. Wat men vóór den troep en te velde noodig heeft te weten, moet in het hoofd zitten, te velde hoogstens geholpen door een kort vademecum met sommige cijfers, enz.

Als men een gebouw of andere constructie ontwerpt, kan men daarentegen de noodige boeken raadplegen. Nutteloos is het, ten behoeve van het examen, zaken uit het hoofd te leeren, die men later nooit meer van buiten behoeft te kennen.

Bij den ingenieur komt het op vruchtbaar weten en niet op veel weten aan. Hij draagt niet als een letterkundige roem op het aantal boeken door hem doorplozen. In de bouwkundige handboeken met hunne deels volumineuse atlassen vindt men een groot aantal uitgevoerde en soms niet uitgevoerde constructiën vermeld. Ik heb daar geen bezwaar tegen, omdat zulke werken kostbare bronnen zijn ter raadpleging, maar men vordere de kennis van al die constructiën of ook maar van de meerderheid er van niet van den leerling.

Het onderwijs in de ingenieursvakken moet voor een goed deel slechts dienen om den geest der leerlingen in de gewilde richting te ontwikkelen. Het is niet alleen nutteloos, maar zelfs schadelijk, te trachten hen op de Academie min of meer volledig voor te bereiden tot het maken van niet dagelijks voorkomende ontwerpen, die hun later kunnen worden opgedragen.

Integendeel moet men de overtuiging bij hen weten op te wekken, dat voor zulke ontwerpen en de uitvoering er van later nog *speciale vrije studie* noodig is, die zich geenszins bepalen mag tot het in het geheugen terugroepen van herinneringen, cursussen en dictaten uit den cadettentijd.

En dan is er nog eene klip, ook bij de behandeling der krijgswetenschap niet onbekend. Even verkeerd als het zou zijn den cadet tot aanvoerder in plaats van tot luitenant op te leiden, even onjuist is het gezien om bij de

opleiding van ingenieurs de details te verwaarloozen. Het is nuttiger onvoorbereid een geheng van doeltreffenden vorm en afmetingen, dan den platten grond eener kazerne te kunnen teekenen.

Men beschouwe intusschen het bovengezegde niet als critiek op den bestaanden toestand, die mij te eenen male onbekend is, maar meer als invallende gedachten bij het herdenken aan mijn cadettentijd, toen in deze opzichten nog al eens gezondigd werd.

Wat het *leerplan* op de Academie aangaat, zoo kan in de eerste plaats hetzelfde voorschrift verstandig en goed of onverstandig en slecht — hoewel in beide gevallen juist — worden uitgevoerd en in de tweede plaats is mij niet onbekend, dat zulk een leerplan een moeitevolle arbeid is, waarbij met allerlei moeilijk of in het geheel niet met elkander overeen te brengen eischen moet worden rekening gehouden. In zulke omstandigheden kan een stuurman aan den wal licht onbillijk zijn en zullen de gebreken van het leerplan het best aan het onderwijzend personeel zelf blijken. Het zal dan de plicht van den Gouverneur zijn, bijzaken van hoofdzaken te scheiden en de hoofdbeginselen van een goed opvolgend en aaneensluitend onderwijs hoog te houden.

Mijne hiervolgende opmerkingen mogen daarom als bescheiden wenken worden beschouwd ter overweging bij de later zeker noodige omwerking van het leerplan.

In de eerste plaats is nu de geheele *mechanica* naar het 3de jaar verschoven. Theoretische mechanica behoort echter voor den aanstaanden genie-officier tot de *voorbereidende wetenschappen*, zoodat zij als vak op het eind-examen veilig door de *toegepaste mechanica* zou kunnen worden vervangen en in het 3de jaar vrijwel mosterd na den maaltijd kan worden geacht. Het vermoedelijk gevolg van deze regeling is min vruchtdragende behandeling der toegepaste mechanica en dientengevolge geringschatting van het groote nut dezer wetenschap later in de practijk.

Naar mijne meening behoort alzoo de *theoretische mechanica* in het 2de jaar te huis, zoo mogelijk met nog een deel der *toegepaste* er bij, en moet de overige wiskunde naar het 1ste jaar verhuizen. *Tactiek* en *waterbouwkunde* — indien bepaald noodig ook *militaire aardrijkskunde* — kunnen dan in het 1ste jaar vervallen, *oorlogsgebruiken* en *strategie* naar het 3de jaar verschoven worden. De splitsing van *oorlogsgebruiken* over twee jaar is toch geheel nutteloos, en wat *tactiek* aangaat, begrijp ik niet, hoe men den aanstaanden genie-officier een geheel jaar met *tactiek van cavalerie en artillerie* zal bezig houden. Het is toch niet de bedoeling de genie met de artillerie te vereenigen om ze samen in de details van de *tactiek der veldartillerie* in te wijden? Eene soortgelijke vrees bekruipt mij, als ik bij de *artilleriewetenschap* telkens naar de infanterie verwezen zie. Men weet immers wel, dat de genie-officier van deze wetenschap iets anders, maar vooral iets meer moet weten dan de officier der infanterie of cavalerie?

Na de vermelde verschikking van vakken zou in het 1ste jaar de studie der *bouwkunde*, zonder daarbij waterbouwkunde van burgerlijke bouwkunde te scheiden, de kennis der materialen en der ambachten kunnen omvatten, waarbij zoo mogelijk ook aardwerk, baggerwerk, rijswerk, enz., te behandelen zouden zijn.

De voordrachten hierover zouden door kijkjes in het verdere vak toegelicht en aantrekkelijk moeten worden gemaakt. Met de studie der materialen zouden de analyses in de lessen der scheikunde hand aan hand moeten gaan. In de teekenzaal kunnen eenvoudige details worden geteekend, vooral van hardsteen en metaalwerk, wellicht boven het programma ook enkele teekeningen betreffende de geniereglementen. Het goed hanteeren van driehoek, passer en trekpen moet dit jaar bij het onderwijs eene groote plaats bekleeden. Ten slotte zou het zeer wenschelijk zijn de namiddagen van Woensdag en Zaterdag in smids- en timmermanswinkel, enz., door te brengen. In het 2de jaar zou de constructieleer van bouwkunde en waterbouwkunde moeten worden behandeld en in het 3de de rest, waarbij constructieleer in verband met toegepaste mechanica.

Wat *schoone bouwkunst* betreft, zoo zou ik dit vak, behoudens een oppervlakkig overzicht, voor zoover dit voor de behandeling der constructieleer noodig geacht wordt, van het programma geschrapt en wijders na het bezoeken der Koninklijke Militaire Academie behandeld willen zien; ook omdat de beoefening er van op de teekenzaal den tijd voor het ingenieursteekenen en de constructieleer veel te veel moet beperken. Door het sterk bekorten en van het eindexamen-programma schrappen van dit vak zou men tevens wellicht tijd kunnen vinden voor de zoo noodige studie van stoom- en andere werktuigen.

Wijders vind ik in alle jaren *velddienst oefeningen* en eerst in het 3de jaar aan het slot der tactiek: hoofdbeginselen van den velddienst. Deze maken daar den indruk van een vergeten vak, later in der haast bijgevoegd.

Men brenge den *velddienst* naar het 1ste jaar over, herhale de *geniereglementen* in het 2de en 3de op gelijken voet als de andere en beschouwe de velddienst oefeningen in het 3de, misschien reeds in het 2de jaar als oefeningen in den dienst te velde, alzoo als kader oefeningen in de geniereglementen.

Dat *gymnastiek* en *schermen* in het 2de jaar ontbreken, is wellicht eene vergissing, anders zonderling en jammer en bovendien onjuist gedacht, omdat de genie-officier een en ander evengoed noodig heeft als de officieren van andere wapens; dubbel jammer, nu het wordt nagelaten, vóórdát de cadet in den kring van de onderofficieren der genietroepen komt.

Zwemmen vond ik niet vermeld, wellicht om seizoensredenen. Het moet dan in den tijd der practische vorming verplichtend gesteld worden, want het is ongehoord, dat in ons waterland de officieren in het zwemmen achterstaan bij hunne buitenlandsche confraters.

De practische vorming, de detachering, is eene zaak waaraan voordeelen,

maar voor de genie ook nadeelen verbonden zijn. Het is zeker een bezwaar, dat in ons kleine korps de aanstaande officieren tweemaal als een soort van *baar* in hun rang bij den troep verschijnen. Het gevaar is niet buitengesloten, dat het gezag en de verhouding van den eenen of anderen jongen officier geschaad worden door nog vrij versche herinneringen uit dien tijd. De wet moet echter worden toegepast en alzoo de proef genomen.

Hooge eischen moeten alsdan bij den troep aan den cadet worden gesteld, zoodat de soldaat begrijpt, dat hij meer beteekent dan de gewone korporaal of sergeant en niet, omdat hij een »heer" is, zooveel sneller bevorderd wordt. Ook wat discipline, houding, levenswijze, werkzaamheid, enz., aangaat, moeten de cadets als voorbeelden kunnen dienen. Van het eergevoel der cadets kan worden verwacht, dat zij aan deze hooge eischen zullen voldoen. De boog kan echter niet altijd gespannen blijven.

Daarom betreur ik zeer, dat niet een paar weken verlof tusschen examen en detachering er op hebben kunnen overschieten. Heeft men wellicht de detachering te veel gelijk gesteld met het kampeeren op de Teteringsche Heide, vroolijker gedachtenis? Wel mogelijk, maar alsdan, voor de cadets der genie ten minste onjuist!

En zoo zijn wij tot het *eindexamen* genaderd. Het programma te ontleden zou mij te ver voeren.

Eéne opmerking echter mag niet achterwege blijven, te weten: het schadelijke van de *gelijkstelling* van nagenoeg alle vakken voor de ranglijst. Om het schadelijke van dit voorschrift in te zien, behoeven wij het reglement niet te doorbladeren, totdat de genie bereikt is. Reeds bij de infanterie toch vinden wij, dat *tactiek, strategie en krijgsgeschiedenis te zamen, met oorlogsgebruiken en militaire wetten* (wetten op de bevordering, de pensionneering, de inkwartiering, enz.) gelijk gerekend worden!

Van de bepaling van coëfficiënten voor meerdere vakken, in Artikel 93 van het reglement reeds in uitzicht gesteld, zal alzoo ongetwijfeld ten spoedigste een ruim gebruik moeten worden gemaakt.

De cadet heeft aan het eindexamen voldaan en is tot 2de luitenant aangesteld. Waar moet hij nu geplaatst worden?

»Bij den *staf der genie*" zeggen sommigen, »waar hij de verworven theoretische ingenieurs- (en architecten-?) kennis in practijk kan brengen, voordat het geleerde vervlogen is, en waar hij tevens aan ernstige inspanning van den geest gewend wordt". Ik begrijp het gewicht van deze motieven in de oogen van hen, die in den genie-officier meer uitsluitend den bouwer van vestingwerken en militaire gebouwen waardeeren. Mijns inziens is er echter wel wat op af te dingen. In de eerste plaats kan men niet bij den staf der genie door den jongen officier juist dat werk doen verrichten, dat voor hem als practische voortzetting van den academiecursus het meest nuttig zou zijn. Veel werk bij den staf der genie — men denke

aan de zandhoopen der Amsterdamsche Stelling — is zeker niet meer leerrijk dan de oefeningen der genietroepen. Zelfs in gunstiger omstandigheden zal het altijd slechts een deel zijner theoretische kennis en misschien niet het meest belangrijke zijn, dat door hem moet worden toegepast. Maar er is meer. Het onvoldoende der academische opleiding is niet alleen of niet voornamelijk in het gebrek aan practische toepassing der bouwvakken gelegen, maar meer nog in gebrekkige opvoeding voor het officiersleven. Dit gebrek op de Academie te willen verhelpen zou een ijdel streven zijn, waarmede men vermoedelijk slechts de studie zou schaden.

Alleen in den kring zijner kameraden wordt de jonge officier ontbolsterd, in zijn dan nog zeer ontvankelijk hart de liefde voor zijn ambt gelegd en op hem de stempel van zijn stand gedrukt.

Bij eene plaatsing bij den staf der genie hangt het van het toeval, van de aanwezigheid van een geschikt kameraad af, wat er van die eerste opvoeding terecht komt. Chefs en andere veel oudere, veelal gehuwde, officieren gaan op in dienst en gezin en kunnen trouwens den jeugdigen officier bij de meeste zijner ontspanningen niet vergezellen. De jonge officieren komen dan dikwerf in kringen en omgevingen voor hunne militaire vorming zeer ongewenscht.

Eene derde consideratie betreft den eisch, dat de jonge officier zoo spoedig doenlijk geschikt moet worden gemaakt voor zijne oorlogstaak.

Bij de sterke verspreiding der genie in oorlogstijd in verband met verliezen door het gevecht of door ziekte zal hij reeds dikwerf meer geïsoleerd staan en betrekkelijk zelfstandig moeten optreden. De noodige bekwaamheid, gewoonte en tact hiertoe kan hij alleen bij de genietroepen verkrijgen. Bij een stelsel, dat de jonge officieren bijv. de eerste drie jaren naar den staf verwijst, zal bij het uitbreken van een oorlog wellicht een vijfde der luitenants minder geschikt zijn voor de oorlogstaak. Dit acht ik eene groote schaduwzijde.

Wat wijders de grief aangaat, dat de jonge officieren bij de genietroepen ernstigen geestesarbeid zouden ontwennen, zoo onderstel ik, dat de dienstregeling, welke ik hieronder zal voorstellen, tevens het voordeel zal hebben, dat dit kwaad voldoende wordt bestreden.

Hiermede zou ik mijn pleidooi geëindigd kunnen achten, indien niet door de nieuwe regeling van het onderwijs het bezwaar ware ontstaan, dat de jonge officier tegenover onderofficieren gesteld wordt, waarmede hij nog geen jaar geleden als cadet-sergeant dienst deed, en tegenover cadet-sergeants, waarmede hij te gelijk op de academie vertoefde. Wat dit laatste betreft, zij opgemerkt, dat hij bij het korps niet in dienst behoeft te worden gesteld, voordat de cadets weder naar de academie zijn teruggekeerd, en hij alzoo eerst, wanneer hij reeds eenige maanden officier is, tegenover cadets zal staan, die in het 1ste jaar waren, toen hij in het 3de was.

Hieraan is geen bezwaar verbonden, maar wat de verhouding tegenover de

andere onderofficieren betreft, zal de proef genomen moeten worden. Als dan mocht blijken, dat reeds in vreedstijd in de onmiddellijke nabijheid der oudere officieren de jonge officieren eenige moeite hadden om hun gezag te handhaven, dan zou zulks eene vingerwijzing zijn, dat in de veel moeilijker omstandigheden van den oorlogstoestand de discipline vermoedelijk te wenschen zou overlaten. Het zou dan struisvogeltactiek zijn, de moeilijkheid uit den weg te gaan door de officieren ver van den troep te houden, waardoor hunne geschiktheid en daardoor zeer zeker hun gezag in oorlogstijd ernstig zou worden benadeeld, omdat dit gezag dan in de eerste plaats op vertrouwen moet berusten. Men zou dan integendeel zich de vraag moeten stellen of niet van de detachering der cadets van de genie bij hun wapen, afgezien of ten minste de tijd van die detachering zoo bekort zou moeten worden, dat deze van karakter verandert en meer tot het kennis maken met de werkzaamheden der genietroepen en de practische toepassing der genie-reglementen beperkt wordt. (1)

Ik meen alzoo te hebben aangetoond, dat de jonge genie-officier zijne loopbaan bij het *Korps Genietroepen* beginnen moet. Daar vinden wij hem in het volgend hoofdstuk.

(1) Ook zou de volgende regeling kunnen worden overwogen. De cadet bringe na het einde van het eerste studiejaar het trimester bij de genietroepen in de rol van aspirant-onderofficier door. Na het einde van het 2de studiejaar worde hij dan het trimester, misschien met uitzondering van eene manoeuvre, als sergeant tijdelijk opzichter-teekenaar bij een der groote werken gedetacheerd. Met de wet is deze regeling niet in strijd. Zij mislukt echter, als de officieren den cadet niet flink laten werken.

(Wordt vervolgd.)

ONZE INTENDANCE.

De organisatie en de aanvulling van haar personeel.

Eenige jaren geleden verscheen er in de *Landsverdediging* (1) eene bijdrage over de »Opleiding voor den Intendance-dienst».

Daarin werd op gronden, welke mij meerendeels juist voorkomen, betoogd dat er aan het volgen van de studiën voor den dienst der intendance voor belanghebbenden bezwaren verbonden zijn, welke den lust tot studie niet aanmoedigen. Maar onder het koren, daarin uitgezaaid, bevond zich ook kaf, hetwelk de naïeve zaaier daarvan niet heeft weten te scheiden.

Om dit beweren te staven, neem ik het volgende uit de bijdrage over.

»Om tot het volgen van de Intendance-studiën op te wekken en zulks zonder te groote bezwaren en met de noodige vooruitzichten mogelijk te maken, zal er naar mijn inzien noodig zijn»:

a. »Eene openstaande plaats van kapitein-intendant steeds *zoodra mogelijk* te doen vervullen door hem, die het EERST den opleidingscursus en de noodige detacheringen met goed gevolg heeft doorlopen».

b. »Bepaalde en doeltreffende voorschriften aangaande deze detacheringen vast te stellen».

c. »Officieren die, nadat zij de geheele opleiding met gunstig gevolg hebben doorlopen, TERSTOND behalve eenig geldelijk voordeel, ook verdere gunsten te verzekeren, bijv. door hen te benoemen tot luitenant-intendant, adjunct-intendant of iets dergelijks, en voor die betrekking een distinctief vast te stellen».

d. »De promotie in het dienstvak der Intendance zooveel mogelijk te bevorderen».

e. »Meerdere financiële tegemoetkoming bij verplaatsingen en detacheringen tijdens de opleiding».

Ik vind deze stellingen meerendeels naïef, omdat:

ad a. het strijdig is met artikel 5 der Wet van 28 Augustus 1851 (*Staatsblad* n°. 128), om eene kapiteinsplaats te doen vervullen door hem die het EERST de geschiktheid voor die plaats verkregen heeft, tenzij hij tevens

(1) *Landsverdediging*, 1892-1893, bladz. 330.

de oudste is in den rang van 1ste luitenant, of zoodanig boven de oudere officieren uitmunt door bijzondere talenten, kennis, geschiktheid en aanleg, dat hij bij *keuze* kan worden bevorderd;

ad c. »eenig» geldelijk voordeel een gering bedrag onderstelt, en de ondervinding ook reeds in 1893 had geleerd, dat zelfs het vooruitzicht om spoedig het traktement van kapitein-intendant te genieten, den lust tot studie niet dan matig kon opwekken. Een »distinctief», zeker geschikt om het gevoel van eigenwaarde des ijdelens te streelen, acht ik niet noodig voor hen, wier wenschen meer op de *betrekking* dan op den *naam* van intendant zijn gericht;

ad d. het middel »promotie bevorderen» door den Schrijver vermoedelijk niet zou zijn aangegeven, als hij Hoofdofficier-Intendant op 55-jarigen leeftijd ware geweest;

ad e. »meerdere financiëele tegemoetkoming» voor *ongehuwde* officieren wel aangenaam, maar niet *noodig* is.

Ik achtte het noodig deze oude koeien uit de sloot te halen, omdat ik van plan ben aan het slot van dit stuk aan te geven, welke middelen door mij tot aanmoediging van de studiën voor den Intendance-dienst worden noodig geacht. Waarom ik vorenbedoelde middelen meerendeels daarbij niet vermeld, behoeft dan geene toelichting.

Ook achtte ik het nuttig op de genoemde bijdrage de aandacht te vestigen, nu ik verneem dat in dit jaar aan het toelatingsexamen voor de Intendance-studiën, van alle wapens en dienstvakken te zamen, *niemand* zal deelnemen.

Is dat nu het succes van de reorganisatie van 1895?

Heeft men daarvoor de Intendance ontlast van het nazien van de korps-administratie?

Heeft men daarvoor gedetacheerde-luitenantsplaatsen gecreëerd?

Heeft men daarvoor de kans op bevordering tot Hoofdofficier-Intendant (en Hoofdofficier-Magazijnmeester niet te vergeten) zooveel verbeterd, door vermindering van het aantal kapiteins?

Heeft men daarvoor de Intendanten in het goud gezet?

Heeft men daarvoor getracht de intendanten op paarden en fietsen te zetten?

On dankbare luitenants! Ge ziet hoe smakelijk het U wordt gemaakt, en ge blijft waar ge zijt, omdat ge *wel* weet wat ge hebt, maar *niet* wat ge als aspirant-intendant krijgen zult?!

Is het, na de ondervinding *voor* 1894 en *in* 1897 opgedaan, nog noodig er op te wijzen dat:

1°. de organisatie en de aanvulling van het personeel der intendance te wenschen overlaten;

2°. dat de reorganisatie van 1895 geen verbetering heeft gebracht, omdat zij die niet kon brengen?

Ik wil ditmaal niet spreken over het tekort aan personeel; daarop werd in verschillende dagbladen reeds herhaaldelijk gewezen, terwijl het mij voorkomt onbegonnen werk te zijn. Want, waartoe zou zulks kunnen leiden, waar wij in de Memorie van Toelichting op de Oorlogsbegroting voor 1896, lezen: »Het personeel der intendanten is voorts verminderd met één hoofdofficier en vier kapiteins. Om te voorzien in de *behoefte aan werkkrachten* (1), welke door deze *personeelsvermindering* (1) zoude ontstaan, en ten einde de luitenants, die hunne studiën" (voor den Intendance-dienst) »hebben volbracht, *tevens* (1) in de gelegenheid te stellen *eene practische leerschool te doorloopen* (1), worden deze officieren, ten getale van zes, bij de intendance gedetacheerd. Zij genieten deswege eene jaarlijksche toelage van f 200".

Het tekort is dus bekend en ik laat het dan ook rusten, om eenige oogenblikken stil te staan bij de aanvulling.

Wijlen de Minister van Oorlog REUTHER deed destijds in zijne Memorie van Beantwoording (Begroting 1882) ten aanzien van de bekende kaderquaestie opmerken: »Niet zoozeer van het voorspiegelen van voordeelen, die in de toekomst, na korteren of langeren diensttijd kunnen worden bereikt, maar van eene verbetering der positie van den onderofficier *zelve* is toeneming te verwachten van het aantal vrijwilligers, wier streven het is in het kader te worden opgenomen. Men neemt geen dienst, althans niet uitsluitend, om zich aanspraak te verschaffen op een pensioen of eene civiele betrekking, waarvoor men eerst na afloop van verscheidene jaren in aanmerking kan komen; men zal daarentegen wél dienst nemen, indien aan de betrekking van den onderofficier voldoende en dadelijk bereikbare *feitelijke* voordeelen verbonden zijn, zoodat daarin voor den burgerman een aantrekkelijke werkkring is te vinden".

Eene kleine wijziging, de lezer gevoelt het, is slechts noodig, en het vorenstaande past op een haar in het kader van mijn betoog.

Niet zoozeer van het voorspiegelen van een rooden kraag en gouden uitmonstering, paarden, fietsen en wat dies meer zij, die in de toekomst, na kortere of langere studiën en detacheringen kunnen worden verkregen, maar van eene verbetering der positie van den aspirant-intendant *zelve* is toeneming te verwachten van het aantal luitenants, wier streven het is in de Intendance te worden opgenomen. Men volgt de tijd- en geldverslindende studiën niet, en zeker niet uitsluitend, om zich de kans te verschaffen op eene toelage van f 200 's jaars, waarvoor men eerst na verloop van verscheidene jaren in aanmerking kan komen; men zal daarentegen die studiën wel volgen, indien aan de betrekking van aspirant-intendant voldoende en *dadelijk bereikbare* *feitelijke* voordeelen verbonden zijn, en men daarin, naast eenen aantrekkelijken werkkring, eenige onveranderlijke waarborgen voor de toekomst kan vinden.

(1) Ik cursiveeer.

Welnu, dit laatste is bij de tegenwoordige regeling al evenmin het geval als vroeger.

Wel zegt Art. 3 van het Kon. Besluit van 8 Februari 1895, n°. 14, dat »de Kapiteins-Intendanten bij voorkeur worden genomen uit de officieren, die met goed gevolg de studiën bij den voormaligen Intendance-Cursus bij de IIde Afdeeling der Krijgsschool of de Intendance-studiën aan de Hoogere Krijgsschool hebben gevolgd»; maar wie zegt den aspirant-intendant of hij die studiën »met goed gevolg» gevolgd heeft? Van meer belang nog acht ik de vraag, wie den aspirant zegt, dat hij de studiën *niet* met »goed gevolg» gevolgd heeft!

Ik kom op dit denkbeeld, omdat het mij niet duidelijk is of de bepalingen, vervat in de §§ 29 en 31 van het Voorschrift betreffende de Beoordelingslijsten, ook op den aspirant-intendant van toepassing zijn, m. a. w., of het oordeel omtrent zijne geschiktheid voor bevordering tot kapitein (-intendant), afhankelijk van het hiervoren bedoelde »met goed gevolg volgen», ook met bijzondere zorg moet worden uitgebracht, en of, bijaldien het oordeel ongunstig is, hij met den woordelijken inhoud van de uitgebrachte beoordeeling in kennis moet worden gesteld?

Is het antwoord toestemmend, dan acht ik eventueele nakoming van dit voorschrift wenschelijk. Ieder, die zich tot de Intendance-studiën aangetrokken gevoelt, komt daardoor zoodra mogelijk te weten waarop hij kan rekenen, want, zegt men hem niet het tegenovergestelde, dan heeft hij de studiën met goed gevolg gevolgd, en heeft hij het recht of het genot van »voorkeur» voor bevordering tot kapitein-intendant.

Dit is zoo eenvoudig als $2 \times 2 = 4$.

Maar, mocht hij niet voor bevordering tot kapitein-intendant geschikt worden geacht, en worden die §§ 29 en 31 jegens hem nagekomen, dan kan het alleen *vrije wil*, niet *ijdele hoop* op bevordering zijn, als hij blijft gedetacheerd bij de Intendance.

Dit is geen onbillijke eisch. Van tweeën toch één; de aspirant heeft den cursus gevolgd *met* of *zonder* goed gevolg.

In het eerste geval heeft hij reden zich zijne detacheringen en het ontwennen aan zijne oorspronkelijke betrekking te getroosten, in het tweede geval is het hem nutteloos zich eene detachering te laten welgevalen, om *te voorzien* in de *behoefte aan werkkrachten* en om *tevens eene practische leerschool* te doorloopen (1).

Daarbij komt nog iets, namelijk dat het in strijd is met de waardigheid van den Staat de aspiranten-intendant, die eventueel voor eene door hen gewenschte bevordering *niet* geschikt worden geacht, in den luitenant-rang te doen dienen bij de Intendance, waarbij men ze in den kapiteinsrang niet toelaat. En ten laatste heeft eene dusdanige wijze van handelen voor de

(1) T. a. p. bladz. 255.

Intendance zelve het nadeel, dat luitenants, die de studie zouden willen volgen, het laten, omdat zij er nog zoovelen vóór zich zien.

Het moet toch een ieder duidelijk zijn: hoe meer gedetacheerden en leerlingen, hoe zwakker de prikkel tot studie voor anderen. Dat men den Intendance-cursus niet gaat volgen om iets te leeren, waaraan men hoogstwaarschijnlijk niets heeft als men geen intendant wordt, zal, hoop ik, wel geen nader betoog behoeven.

Bestaat er dus op bevordering tot intendant weinig vooruitzicht of is eene »vlugge» promotie niet waarschijnlijk, dan is er ook absoluut geen reden om zich tot studie te zetten. Evenmin in 1897 en later, als in 1893 en vroeger.

Kom ik uit het vorenstaande reeds tot de conclusie, dat een groot aantal gedetacheerden en leerlingen nadeelig op het geboren worden van studielust moet werken, nog meer moet dit laatste waar zijn, nu de toelage van f 200 's jaars eerst in het allerlaatste stadium van detachering wordt toegekend.

Waarom toch?

Krachtens Artikel 41 van de Wet op het Militair Onderwijs worden de leerlingen, *in het belang van hunne praktische vorming*, bij korpsen en burgerlijke of militaire instellingen gedetacheerd.

Krachtens Artikel 5 van het Reglement voor de Hoogere Krijgsschool worden door de Ministers van Oorlog en van Koloniën voorschriften gegeven, bijaldien het noodig wordt geacht dat de officieren, die de studiën aan de Hoogere Krijgsschool hebben voltooid, voor het bij Artikel 41 van de wet (op het Militair Onderwijs) *omschreven doel* worden gedetacheerd.

Volgens de mededeeling van den Minister van Oorlog (1) dient de detachering van 6 luitenants bij de Intendance mede om hen in de gelegenheid te stellen *eene praktische leerschool* te doorloopen, en krachtens het bepaalde in Bijlage A van het Kon. Besluit van 8 Februari 1893, n°. 14, genieten die (hoogstens 6) luitenants eene jaarlijksche toelage van f 200.

Verklare thans wie kan, om welke reden de toelage tijdelijk wordt onthouden aan hen, die »om eene praktische leerschool te doorloopen» en dus »in het belang van hunne praktische vorming» bij een Hoofd- of ander intendant worden gedetacheerd!

De hoofdvoorwaarde voor kans op talrijke liefhebbers voor de Intendance, het scheppen van eene alleszins, dus ook in financiëel opzicht aangename betrekking voor den aspirant-intendant, wordt verwaarloosd. Recommandatie van aspiranten aan hunne kameraden om den Intendance-cursus te gaan volgen en zich een driejarig kostbaar verblijf op de Krijgsschool te getroosten, is daardoor niet denkbaar.

Naast en boven enkele andere middelen, aan het slot van dit schrijven

(1) T. a. p. bladz. 295.

te vermelden, acht ik het dus noodzakelijk de verwaarloozing van de zoeven genoemde hoofdvoorwaarde in den kortst mogelijken tijd te doen ophouden.

Men zal, hoop ik, begrijpen, dat in het vorenstaande slechts enkele vraagpunten zijn behandeld, die zich in den laatsten tijd op het gebied van Intendance-organisatie hebben voorgedaan. Dat ik mij van een tijdschrift-artikel weinig succes voorstel, wil ik er wel aan toevoegen, eveneens dat ik mij niet voorstel het iedereen naar den zin te hebben gemaakt. Dit mocht mij evenwel niet weerhouden te wijzen op de wonde plekken, sedert jaren en jaren klevende aan de organisatie van onze intendance en in 1895 eer verergerd dan verbeterd. Wat VAN ALPHEN zeide in zijn

»Een vriend die mij mijn feilen toont,
Gestreng bestraft, en nooit verschoont,
Heeft op mijn hart een groot vermogen.

.
Die zelden prijst, spreekt vriendentaal,
Die altoos vleit, liegt menigmaal”.

zullen de vertoornde of versteende van harte zeker wel eens ernstig willen overwegen. Ik voor mij denk hierbij aan de woorden van een Duitsch schrijver: »Das unglücklichste Ideal ist, es Allen rechtmachen zu wollen”.

Om te besluiten wensch ik het vorenstaande, met enkele kleine aanvullingen, als volgt samen te vatten.

Voor eene goede verpleging van onze militaire landskinderen, zoo in vredesals in oorlogstijd, is voldoende geoeffend Intendance-personeel noodzakelijk.

Het bestaande personeel is te zwak in aantal en staat bovendien in aantal achter bij dat, volgens de oorlogsorganisatie vereischt. Het is daarom noodig maatregelen te nemen om dat personeel in tijd van oorlog op volle sterkte te kunnen brengen, tot welk einde reserve-intendanten, bij voorkeur niet de jongste luitenants, noodzakelijk zijn.

Vermits er krachtens de Wet eene Hoogere Krijgsschool is, tot vorming van officieren voor den Intendance-dienst, en de kapiteins-intendanten volgens Kon. Besluit bij voorkeur worden genomen uit officieren, die bij die inrichting voor den Intendance-dienst zijn gevormd, is het noodig het volgen van de Intendance-studiën van Regeeringswege aan te moedigen.

Dit aanmoedigen kan geschieden door:

1°. duidelijk en zonder achterdeurtjes regelen te stellen naar welke de bevordering tot kapitein-intendant zal geschieden (vergelijk punt *a* en *ad a* op bladz. 293);

2°. de mogelijkheid weg te nemen dat een officier, die bij *keuze* kapitein-intendant is geworden, later bij *KEUZE* majoor-magazijnmeester wordt; terugplaatsing naar zijn eigen wapen of dienstvak behoeft daarom nog niet te zijn uitgesloten;

3°. hogere tegemoetkoming te verleen als vergoeding van kosten, door

gehuwde officieren te maken voor de laatste twee van de *drie* detacheringen, waaraan zij in den loop van 3 studiejaren zijn onderworpen (de *gehuwde* officieren, die de krijgskundige studiën volgen, worden meestal maar ééns buiten 's Gravenhage gedetacheerd);

4°. aan de luitenants, die om te voorzien in de behoefte aan werkkrachten en om eene practische leerschool te doorloopen bij de Intendance worden gedetacheerd, eene hoogere toelage dan van *f* 200 's jaars toe te kennen;

5°. aan de reserve-intendanten, voor zooveel zij niet behooren tot de luitenants sub 4°. bedoeld, eene jaarlijksche toelage toe te kennen;

6°. de intendance te ontlasten van de bemoeienis, welke zij thans nog heeft met betrekking tot de rekening en verantwoording van de administrateurs bij centrale- en garnizoensmagazijnen van kleeding, bij magazijnen van levensmiddelen, bakkerijen en slachterijen;

7°. de maatregelen, in vorenaangegeven zin te nemen, zóó tijdig bekend te maken, dat belanghebbenden tijd kunnen vinden om zich reeds voor het eerstvolgend examen voor te bereiden.

Het lijdt helaas geen twijfel, dat de vorenaangegeven maatregelen het Rijk iets moeten kosten, maar ook hier passen bijna volkomen de woorden van wijlen den Minister REUTHER (1): »Zeer zeker zullen onderscheidene der besproken maatregelen, zoo zij tot stand mochten komen, tot niet onaanzienlijke" (lees hier: tot weinige) »kosten aanleiding geven. Maar, *zonder* meer uitgaven dan tot dusver voor dit doel werden gedaan — de ondergeteekende is er vast van overtuigd — zal de oplossing der kaderquaestie" (lees: intendance-aanvullingsquaestie) »niet worden verkregen. Wil men het doel bereiken, en in het belang van het leger is zulks eene levensvraag, dan kunnen de middelen daartoe niet worden onthouden".

Niettegenstaande elke maatregel tot verbetering van den toestand meer uitgaven met zich brengt, blijft het, naar het mij voorkomt, in 's lands belang noodzakelijk er op te wijzen, dat de tegenwoordige toestand niet gezond is en dat het toedienen van werkelijke geneesmiddelen als van urgenten aard moet worden beschouwd.

LEX SCRIPTA.

(1) Memorie van Beantwoording, Oorlogsbegroting voor 1882.

Duurzame fortificatie in het land der veenpolders en droogmakerijen.

(Met figuren 1—3 op plaat II.)

Naar aanleiding van het artikel »De Stelling van Amsterdam», voorkomende op blad. 761 van den vorigen jaargang, ontving onze medewerker van bevriende zijde eenige opmerkingen en vragen om inlichtingen. Hij zendt ons thans de brieven ter inzage, welke zijnerzijds het gevolg waren van de hieruit voortgevloede correspondentie.

Wegens het actueele belang der daarin behandelde zaken geven wij gaarne gevolg aan zijn voorstel deze brieven in *De Militaire Spectator* af te drukken.

DE REDACTIE.

I.

..... Gij hebt een weinig aanstoot genomen aan de door mij gebezigde uitdrukking: »pedantische behandeling der stof, die slechts heil ziet in symmetrie en dooden vormendienst». Gij ziet daarin een *Seitenhieb* tegen onze militaire ingenieurs, die toch al in onze militaire kringen niet *en odeur de sainteté* staan en die waarlijk beter verdienen!

Alvorens U hierop te antwoorden, eene kleine uitwijding:

Wanneer men U van den kathedr een inzicht wil geven in het samenstel eener fortelinie, honderd tegen een dat de leeraar — zij het ook in gedachte — naar den passer zal grijpen.

Gij kent toch de traditioneele figuur. Uit eenig punt der kernvesting of der te bevestigen plaats als middelpunt is met eenen straal = a KM. een cirkel getrokken; de omtrek van dien cirkel is in n gelijke deelen verdeeld. De stralen, naar de deelpunten getrokken, zijn de *assen* der werken. Met mathematische juistheid zijn nabij die deelpunten, aan weerszijden dier assen, de bij tegenoverstand gelijk- en gelijkvormige helften der fortén geconstrueerd. In onberispelijke symmetrie ligt verder het geheele systeem van bestrijking van het voorterrein, van onderlinge ondersteuning en van flankering der tusschenliniën voor U bloot.

Sla een hand- of leerboek der duurzame bevestigingskunst op en ge vindt daarin beschreven en toegelicht verschillende forttypen.

Het spreekt vanzelf dat men hierbij slechts te denken heeft aan eene theoretische schematisering, bestemd om algemeen leidende beginselen op aanschouwelijke wijze voor te stellen. Voor onderwijsdoeleinden heeft dit ontegenzeggelijk eene nuttige zijde. Ter wille van de beknoptheid, welke in dat geval meestal geboden is, mag het zelfs eene noodzakelijkheid heeten, bepaalde groepen van bestaande of ontworpen forten in één type te belichamen.

Toch schuilt er in dat gieten binnen eenen bepaalden vorm een gevaar, wanneer de schematische voorstelling niet wordt aangevuld en toegelicht door eenige toepassingen op verschillende terreinen. Dit gevaar bestaat vooral hierin, dat men, eenmaal een bepaald type, een bepaald schema aangenomen hebbende, lichtelijk geneigd schijnt, dat als een soort *passe-partout* te gaan beschouwen, zij het dan ook met wijzigingen van ondergeschikte beteekenis.

Dit gevaar wordt grooter, wanneer het ontwerpen van fortenliniën of van forten uitsluitend of bijna uitsluitend wordt opgedragen aan personen, wier technische vorming en ontwikkeling hen minder vatbaar maakt voor de juiste waardeering der gevolgen, welke voortvloeien deels uit de gesteldheid van het terrein, deels uit, wat ik hier kortheidshalve de psychologie van den oorlog zal noemen; wanneer aldus bij het ontwerpen van een en ander de zoo noodzakelijke, voortdurende wisselwerking tusschen techniek en tactiek geheel of ten deele wordt gemist.

Een paar vergelijkingen met andere zaken mogen hier tot toelichting strekken:

Wat zoudt gij zeggen van eenen ingenieur, die een scheepvaartkanaal ging ontwerpen zonder daarin de aanwijzingen te volgen der organen van handel en scheepvaart? Zou deze niet de kans loopen eenen waterweg te graven, voor het handelsverkeer van weinig nut, daarin bijv. sluisen aan te leggen met eene te geringe doorvaartwijdte?

Hoe te denken over eenen architect, die, bij het volvoeren van de opdracht tot het bouwen van een heerenhuis, verzuimt rekening te houden met de eischen, welke de bouwheer-bewoner aan de bewoonbaarheid stelt? Gij zult met mij van gevoelen zijn, dat zulk een architect hoogstens geschikt is mede te werken aan den kazerne-achtigen uniformbouw, welchen men in sommige wijken onzer groote steden opmerkt.

Is het nu bij het aanleggen van liniën, bij het bouwen van forten anders gesteld? Behoort ook de militaire ingenieur niet voortdurend te rade te gaan bij hen, die de gebruikers, — hier de verdedigers — zullen zijn?

Gij stemt mij toe — het zijn uwe eigene woorden — dat de grenzen van het kennen en kunnen onzer militaire ingenieurs, die beurtelings moeten optreden als waterbouwkundige, vestingbouwkundige, werktuigkundige, architect, electro-technicus, pionierofficier, ja, wat niet al, reeds eenen zeer grooten omvang hebben. Zal nu iemand er aan denken het hun euvel te duiden, wanneer

zij in tactische vraagstukken de voorlichting van anderen behoeven? Mij dunkt, het tegendeel is waar. Ik geloof zelfs dat er vele militaire ingenieurs zijn, die niet beter verlangen, dan zich geheel te wijden aan de techniek van het vak en daarbij gaarne de aanwijzingen der tactici zullen volgen.

De door U gewraakte uitdrukking was dan ook geenszins aan het adres van onze ingenieurs gericht, wier kunde als zoodanig boven mijnen lof verheven is.

Maar ons systeem van werken

II.

Gij zijt het niet met mij eens; gij wenscht integendeel dat onze genie-officieren wel degelijk tactici zullen zijn; daarbij wilt gij echter hunne taak veel meer terugbrengen tot die van pionierofficieren, het uitvoeren van belangrijke technische werkzaamheden aan ingenieurs, architecten, enz., overlatende, die daarvoor naar gelang der behoeften in dienst zouden kunnen worden genomen.

Voor dit denkbeeld zou zeker veel te zeggen zijn. Intusschen, dit is een organieke quaestie, welke ik thans liever uit onze correspondentie elimineer.

Gij komt dan terug op de Stelling van Amsterdam; ik heb: »verzuimd eene nadere toelichting te geven op mijne uitdrukking: de grillige configuratie van het terrein in die Stelling». En verder zegt gij: »In ons vlakke land kan men juist met een bepaald forttype volstaan, als dat type maar goed gekozen is; de symmetrische vorm schaadt niet, integendeel, hij vereenvoudigt de constructie, enz., enz». Zeker, de constructie wordt er eenvoudiger en gemakkelijker door; men behoeft minder te denken. Maar, dan behoeft men voor het ontwerpen van forten geen genie-officieren meer; men draage dit werk dan aan lijnteekenaars op. Doch, dit tot later.

Laat ons eerst de terreinquaestie eens bekijken.

Uit uwe desbetreffende opmerkingen zie ik eerst recht, dat gij uwe kennis van het »polderland» hebt opgedaan in de garnizoenen van Zuidholland en Utrecht, dat gij van de Stelling van Amsterdam de Kalverstraat nog het best kent!

Vergeef mij dezen uitval; het staat er en *gij* zult mij dit niet ten kwade duiden. Ik bezig trouwens uwe eigene woorden; ge erkent zelf uwe onbevoegdheid en doet veelal slechts vragen; vragen; die echter getuigenis afleggen van een ernstig streven naar scherp onderzoek. Kon men dit slechts van allen zeggen! Maar kom aan, ter zake:

Verplaats U in uwe verbeelding met mij in eenig punt der Stelling, gelegen in eene diepe droogmakerij, een dier streken, waar benamingen der hoeven, als b. v. »Graan voor Visch», reeds aanduiden, dat ge hier staat op den bodem van eenen uitgemalen waterplas. Let op, hoe diep het water

hier onder de randen der slooten staat; het waterpeil is daar 5 M., soms meer, onder A. P. Wij klauteren den dijk op, waarvan het bovenvlak 0,5 M. + A. P. gelegen is. Vóór ons ligt de breede ringvaart, aan de overzijde eene kade en daarachter, slechts een weinig daarbeneden, wat is dat, land of water? »Beide of geen van beide», is het antwoord. In ons bargoens noemen wij dat »grog van land"! Het is een veenpolder. Gedragen als het ware door diepgelegen, vruchtbare kleistreken en hoog daarbovenuit ontwaart ge uitgestrekte plassen, breede boezemwateren, eilandjes, drijvend op het water, veenpollen.

En die heterogene massa wordt op- en tegengehouden door oogenschijnlijk soms onbeteekenende dammen van eene poreuse, sponsachtige materie! Het heeft den schijn of hier de wetten der hydrostatica op den kop zijn gezet. Had ik recht te spreken van eene grillige configuratie?

Ieder weet, dat deze kunstmatige toestand slechts kan blijven bestaan door een dikwijls zeer samengesteld stelsel van bemaling en waterloozing. Ieder weet ook, dat het meesterschap over het water dit verheft tot eenen machtigen bondgenoot, die te allen tijde door ons kan worden geëxploiteerd tot verhooging van het passieve verdedigingsvermogen.

Ik wil thans geen onderzoek doen naar de vraag of onder zekere omstandigheden diezelfde bondgenoot ons geen leelijke parten zou kunnen spelen. Toch wil ik U terloops er op wijzen, dat allengs de vroegere tallooze windmolens door betrekkelijk weinige doch krachtige stoomgemalen zijn of worden vervangen. Men werpt op die wijze de bijna te allen tijde om niet uit den dampkring te verkrijgen beweegkracht weg, om daarvoor, in den vorm van steenkolen, de in het ingewand der aarde verborgen latente kracht in de plaats te stellen. Steenkolen echter kunnen in de Stelling van Amsterdam om zoo te zeggen hun gewicht aan goud waard worden. »En al die turf dan; men zegt dat die *à la Rahder* te carboniseeren is?" Het is mogelijk, maar daarvoor zijn machinerieën noodig. Dergelijke machines kosten veel geld en ze moeten in tijd van vrede gereed zijn. Ook wil ik er nog vluchtig uwe aandacht op vestigen dat de gevolgen, verbonden aan het onklaar schieten door 's vijands vuur van ook maar één stoomgemaal, van heel wat meer beteekenis zullen zijn dan die, welke het buiten werking stellen van een enkelen windmolen in vroeger jaren zou gehad hebben.

Intusschen, hoe nadeelig deze gevolgen kunnen zijn, als zij ons te veel water bezorgen op plaatsen, waar men liefst *geen* water wenscht, aan het vermogen eener inundatie als terreinhindernis van groote beteekenis zullen zij in den regel weinig afbreuk doen. Want zelfs eene over hare geheele oppervlakte bevaarbare inundatie blijft een moeielijk te overschrijden aanvalsterrein en behoudt — bij voldoende waakzaamheid des verdedigers — hare waarde voor een goed deel, zelfs gedurende den nacht.

Maar juist aan de groote waarde der inundatiën als terreinhindernis ontleenen de door die inundatiën voerende accessen en droogblijvende gedeelten

hunne hooge beteekenis. Op een aanvaller, die zich niet wenscht te bepalen tot een lijdelijk en langwijdig stelsel van in- of afsluiting, maar die met kracht wil aangrijpen, zullen zij altijd eene groote aantrekkingskracht blijven uitoefenen.

Het ligt dus voor de hand dat men, bij het ontwerpen van eene fortelinie, in de eerste plaats zal trachten die accessen en droogblijvende strooken zoodanig te versterken, dat het vrije gebruik daarvan den aanvaller ontzegd wordt.

Nu hebben noch de natuur, die oudtijds van Noordholland een moeras heeft willen maken, noch de menschenhand, die — al ploeterend — den vruchtbaren bodem van dat moeras stuksgewijze blootlegt, zich bij hunnen arbeid laten leiden door leerstellige, fortificatorische overwegingen. Gezamenlijk hebben zij eene bonte afwisseling van hoog en laag — met somwijlen scherpe overgangen van het een naar het ander — in het leven geroepen.

De cirkelmethode, in mijnen vorigen brief aangegeven, kan dus hier niet worden toegepast. Dit zou slechts kunnen geschieden op een over grooten afstand open, vlak en ondoorsneden terrein. In plaats van eenen cirkel, zal men eene gebroken lijn verkrijgen van in den regel zeer onregelmatigen vorm. Maar daarmede valt ook het geheele symmetrisch aangelegde plan van onderlinge bestrijking in duigen. De toepassing van een *typfort* is daarbij ondoenlijk. Men wordt bij het ontwerpen van fortten, in elk bijzonder geval gedwongen tot het stellen van vragen, die slechts op het terrein beantwoord kunnen worden.

En hiermede neem ik voor heden afscheid. . . .

III.

»*Vous préchez un converti*; dat is nu met recht een strijd tegen windmolens! Wie heeft er ooit aan gedacht op de Stelling van Amsterdam toe te passen, wat gij smadelijk de cirkelmethode noemt; wie heeft met den passer de afstanden tot het kernpunt bepaald; waar zijn in die Stelling de intervallen even lang?»

Zacht wat, mijn vriend, ik heb mij onder meer voorgesteld een pleidooi te leveren tegen symmetrie bij den forttenbouw. Mijn vorige brief was slechts een eerste aanval, gericht tegen het gedachteloos hier of daar neerwerpen van een *typfort*. Mijn philippica tegen de cirkelmethode was slechts de inleiding daartoe.

»Men kan toch niet zonder beginsel, zonder eenige leidende gedachte aan het bouwen gaan.»

Voorzeker niet! *Mijn* beginsel is, dat bij kunstmatige versterking van eene landstreek de invloed van het terrein alles overheerschend moet zijn. Dat in zake forttenbouw, eenheidswerken slechts dáár op hunne plaats zijn waar, in meerdere of mindere mate *buiten* het linieverband, het blijvend

bezit van bepaalde punten aan den vijand moet worden betwist. Waar echter fortin *in* het linieverband noodig zijn, kieze men stormvrije *steunpunten*, die de grootst mogelijke vuurkracht kunnen ontwikkelen, voornamelijk naar die zijden, vanwaar het grootste gevaar voor eenen aanval dreigt en waarin de bezetting een onderdak heeft, dat beveiligd is naar die zijden, vanwaar artillerievuur te verwachten is.

Gevoelt ge nu niet reeds dat er van symmetrie slechts dan sprake kan zijn, wanneer beide richtingen — die van eenen waarschijnlijken aanval en die waaruit artillerievuur te verwachten is — toevalligerwijze samenvallen?

Alvorens echter tot eene nadere bespreking te komen van den *vorm* der steunpunten, die in hoofdzaak op deze gronden moet berusten, wensch ik nog eenige andere zaken onder uwe aandacht te brengen.

De afstootende kracht, die van het steunpunt zal uitgaan, zetelt in de allereerste plaats in het infanterievuur.

Over het groot-flankement kent gij mijne denkbeelden; deze heb ik in den breede ontwikkeld in het opstel, dat tot onze correspondentie aanleiding gaf. Het is hier echter de plaats om U een antwoord te geven op uwe vragen naar het *eigen* flankement der werken en naar de aanwending van snelvuurkanonnen in hefkoopels.

Het eigen flankement aan de keelzijde kan zonder bezwaar geschieden door mitrailleurs, opgesteld in de kazematten van het groot-flankement; daarmede zijn wij dus op gemakkelijke en weinig kostbare wijze klaar. Maar in front? Van contre-escarpe-inrichtingen kan natuurlijk in ons waterland moeilijk sprake zijn, zelfs al wilde men over de groote kosten heenstappen. Caponnières zijn eveneens kostbaar. Daarom wensch gij de flankering der frontgrachten maar over te laten aan het vuur uit de belendende takken der tusschenliniën. Dit komt mij te onzeker voor, want al hebben we daar nu de veelgeprezene pantserraffuit, de flankerende werking daaruit duurt toch slechts zóó lang, als die tusschenliniën in ons bezit zijn.

Wanneer de aanvaller het fort omsingeld heeft, moet het althans eenigen tijd op eigene krachten kunnen steunen.

»Het mocht wat!» hoor ik u uitroepen, »die fortin kunnen toch geen beleg doorstaan».

Gij hebt volkomen gelijk; de steunpunten zijn geen vestingen in ouden stijl; de gedachte aan een beleg daarvan moet geheel ter zijde worden gesteld; ik kom daarop later terug. Maar dit neemt niet weg, dat het steunpunt zich moet kunnen staande houden — zij het slechts voor korten tijd — ook al zit de vijand er omheen. Daar is het juist een steunpunt voor. Het moet den aanvaller zooveel werk geven, dat de verdediger tijd en gelegenheid heeft zijne reserves aan te trekken en te verzamelen tot ontzet. Gelukt dit, dan is het acces behouden en het steunpunt heeft zijn

plicht gedaan. Maar dan moet het ook de eigene grachten kunnen verdedigen.

Aldus, toch caponnières? . . . Er is een middel om aan de caponnières te ontkomen en dat zijn de hefhoepels. »Maar zult ge dan met hefhoepels minder duur bouwen dan met caponnières?» hoor ik U tegenwerpen. »Ik geloof dat ze in dit opzicht elkander niet veel zullen ontloopen». Toegegeven, maar terwijl de werking der caponnière beperkt is tot de gracht, heeft men in den hefkoepel een middel *à double usage*; die koepel versterkt ook het vuur in front en kan dus tegen het gevaar van omsingeling tevens preventief werken. Maar — er is een máár — de hefkoepel moet, om tot grachtsbestrijking, tot eigen flankement te worden gebezigd, *geen doode hoeken binnen zijne uitwerkingsfeer* hebben. De voorwaarde, waarop men de grachtsbestrijking aan hefkoepels kan overlaten, is dan ook een, althans nagenoeg, *glacisvormig verloop van de borstwering* tot in de gracht en van de omringende kaden tot in de voorgracht of het voorterrein. Men schept dan tevens de meest gunstige voorwaarden voor het bestrijkend infanterieschot. Daarbij moet de beweging van den koepel in horizontalen zin automatisch kunnen beperkt worden, zoodat nervositeit van de bedieningsmanschappen geen gevaar voor de eigen verdedigers na zich slepe, terwijl ook de beweging van het kanon in verticalen zin op overeenkomstige wijze moet kunnen worden geregeld, zoodat het »scheren» langs grachten en kaden mogelijk zij, zonder te groote wissels te trekken op het denkvermogen der kanonniers.

Ja, die bediening van hefkoepels! Wij bewegen ons steeds verder in de richting van eenen korten oefeningstijd; maar verzuimen steeds het middel toe te passen, dat zelfs bij eenen voldoende oefeningstijd allernoodzakelijkst zou zijn om werkelijk *geoeffend* personeel te bezitten en dat is: *verdeeling van arbeid*, zoover mogelijk doorgevoerd.

Ging ik op dit punt verder door, ik zou van mijn onderwerp afdwalen en — wat meer zegt — uw geduld op eene te zware proef stellen. Aldus hiermede basta

IV.

Over de vraag: wacht- of woonforten? zal ik thans niet meer spreken. Liever beantwoord ik uwe bedenkingen tegen datgene, wat ik met den naam *luxé* in den fortbouw heb bestempeld. Ook hier staan we tot zekere hoogte voor eene beginselquaestie. Bij velen is het begrip *fort* nog altijd eenigszins synoniem met *miniatur vesting*. Ik laat hier nu de sperforten, of een enkel vooruitgeschoven eenheidsfort buiten beschouwing en denk alleen aan de steunpunten, welke slechts een onderdeel uitmaken van het groote linie- of stellingverband. Dat verscheidene der in ons landje eertijds gebouwde fortten inderdaad vestinkjes zijn doet niets ter zake. De aan die

forten toegedachte rol was eene gansch andere dan die der steunpunten van heden. Met het eerste kanon, dat naar het interval verwezen werd, daalde de beteekenis der fortten als zoodanig; in gelijke mate nam de belangrijkheid der tusschenliniën toe, eerst als kampplaats voor de artillerie, straks ook als gevechtsstelling voor de infanterie. Terwijl vroeger in de fortten eene belangrijke hoeveelheid artillerie- en geniematerieel moest worden opgehoopt, ligt thans het zwaartepunt ook voor de materieele aanvulling buiten de fortten. Ik zal op een en ander nog wel moeten terugkomen. Nu wil ik er alleen uwe aandacht op vestigen, om U er op te wijzen dat met het bouwen van fortten alleen zoo'n stelling niet gereed is. Het lijkt er niet naar. Dat heeft men trouwens voor de Stelling van Amsterdam wel ingezien. Voor verbetering der communicatie bijv. heeft men reeds veel gedaan. Of men ook genoeg gedaan heeft, ook in ander opzicht? Och, ik vrees dat, wanneer de stelling officieel eenmaal »voltooid» zal heeten, er nog menige post op de begroting zal moeten worden gebracht voor: »verbeteringen aan de Stelling van Amsterdam». Welnu, om nu later de noodzakelijke erkenning te ontgaan, dat men eene soort struisvogelpolitiek gevolgd heeft, zal men goed doen met gretigheid elke duizend gulden, die men op de fortten kan uitsparen, ten behoeve van de tusschenliniën en sommige later te behandelen accessoires binnen het terrein der stelling aan te wenden. Ik meen daarbij niet, dat men aan de fortten moet onthouden, wat ze als krachtige steunpunten behoeven, maar wel dat men ze zonder *luze* bouwe. Gij weet ik noem *luze* in den forttenbouw:

Cantines en *reinigingslokalen*, die men trouwens ook in buitenlandsche fortontwerpen niet aantreft. Wat drommel, in kantonnementen en in bivaks moet de soldaat zich toch ook behelpen. Gebruikt men in kampen dan niet de traditioneele blikken waschbakjes? Hebben de eng gekantonnerde bewakingstroepen *cantines*?

Ziekenverblijven, omdat zieken behooren te worden geëvacueerd. In de fortten moet slechts de allernoodzakelijkste hulp worden verleend. In de gevechtlinie behoort *ziekenverpleging* niet thuis.

Bakkerijen, dewijl het brood van achteren moet worden aangevoerd. Een paar rations beschuit per man, daarmede kan, voor geval van nood, in het fort worden volstaan.

Werkplaatsen, die geen nut hebben, daar, waar wel soldaten maar geen ambachtslieden op hunne plaats zijn.

Laboratoria, omdat, wanneer men de fortten voorziet van eenen ruim toegemeten verbruiksvoorraad aan munitie, latere behoeften uit de depots kunnen worden aangevuld.

Schaft men voor de steunpunten al deze accessoires af, dan zullen over de geheele stelling groote sommen worden bespaard, die — er kan niet genoeg nadruk op gelegd worden — *voor de tusschenliniën en de meer achterwaarts benodigde inrichtingen dringend noodzakelijk zijn.*

De beginselquaestie, waarop ik hierboven doelde, is dan ook terug te brengen tot twee vragen, waarop het antwoord reeds ten deele ligt opgesloten in de qualificatie van hetgeen ik onder luxebouw meen te moeten verstaan.

Deze vragen zijn:

1°. Moeten de steunpunten tegen eene langdurige insluiting, c. q. tegen een beleg bestand worden gemaakt?

2°. Zal het verkeer van en naar de steunpunten ten behoeve van den aan- en afvoer door 's vijands vuur onmogelijk kunnen worden gemaakt?

De eerste der hier gestelde vragen is van teederen aard. Er zijn omstandigheden denkbaar, dat het steunpunt aan alle zijden door vijanden omringd en elke gemeenschap verbroken is. Treedt deze toestand in, dan is voor den commandant, voor de officieren, voor de geheele bezetting het tijdperk aangebroken, waarin ze kunnen toonen wat karakter en volharding vermogen. In dat tijdperk kan één dag, kunnen zelfs enkele uren verlenging van weerstand van belang zijn en . . . niet alleen voor het behoud van het steunpunt; er zijn omstandigheden denkbaar dat zelfs het bezit der Stelling op het spel staat. Men kan dan ook de fortcommandanten niet genoeg doordringen van de noodzakelijkheid den weerstand tot het uiterste te rekken. Men kan, men *moet* die commandanten daarvoor met hun leven, met hunne eer aansprakelijk stellen.

Daar staat tegenover dat geene poging ongedaan mag blijven om het steunpunt te ontzetten. De plicht, welke hier rust op de hoogere bevelhebbers, is even duur als die der fortcommandanten.

Men zou met een buitengewoon voorstellingsvermogen moeten begaafd zijn om te kunnen bepalen, hoelang de hier gedachte toestand van volkomen isolement zal kunnen duren. Ik zal mij hieraan dan ook niet wagen. Niettemin is men wel verplicht eene grens te stellen met het oog op de approviandeering van het steunpunt.

Mijne opvatting zou zijn dat deze approviandeering voor 6 dagen moet plaats hebben.

Moeilijker nog, dan de quaestie der approviandeering, is die der munitie-dotatie. Ook hierbij moet in zekeren zin de knoop worden doorgehakt. Noch over het munitieverbruik der snelvuurkanonnen, noch over dat van het traditoorgeschut staan uit den aard der zaak gegevens ten dienste, op oorlogsondervinding berustend. Neemt men echter aan dat op het fort bergruimte aanwezig moet zijn voor:

per snelvuurkanon op het voorfront.	1000	schoten,
» traditoorkanon	250	» ,
» mitrailleur in de keelkazematten	3000	» ,
» infanteriegeweer	500	» ,

dan geloof ik, dat niemand mij beschuldigen zal te weinig in rekening te

hebben gebracht. Voor de opberging der op deze wijze te verkrijgen munitie-uitrusting zijn maar kleine ruimten benoodigd.

Het spreekt vanzelf — en hier kom ik tot de beantwoording van de tweede der hierboven gestelde vragen —, dat bij deze beschouwingen de mogelijkheid van aanvoer uit achtergelegene punten op den voorgrond is gesteld. Of dit altijd, elken dag, op elk uur van den dag zal kunnen geschieden, is natuurlijk twijfelachtig. Men zal dikwijls in de noodzakelijkheid verkeer en op eenigen afstand van het fort een gunstig oogenblik daartoe af te wachten. Dit zal evenzeer het geval kunnen zijn met het evacueeren van zieken of gewonden uit het fort. Dat hierbij verliezen kunnen en zullen geleden worden spreekt vanzelf. De kunst om oorlog te voeren zonder verliezen, is tot heden niet uitgevonden.

Intusschen zal men n. i. wel doen zich van die verliezen geene al te overdrevene voorstelling te maken, zelfs al wordt het fort onder hevig artillerievuur gehouden. De kwadraat-oppervlakte van den weg, welke van den toegang tot het fort moet worden afgelegd naar eenig achter- of zijwaarts gelegen punt — of omgekeerd —, waar men beveiligd is tegen de vuuruitwerking, is natuurlijk bij verschillende forten zeer ongelijk. Stel nu eens — hetgeen in vele gevallen de werkelijkheid zeer nabij kan komen —, dat die oppervlakte $\frac{1}{50}$ bedraagt van de geheele oppervlakte van het beschoten fortterrein. Worden nu per etmaal op zulk een fort 3000 schoten gedaan — dat is vrij veel — dan komen in dien tijd 60 schoten op de voor het vervoer ingenomene ruimte, dat is nog geen 3 schoten per uur. Gij zult mij tegenvoeren dat deze berekening wat al te globaal is, dat de spreiding der schoten buiten rekening is gelaten, dat daarbij als het ware wordt aangenomen, dat die 3000 projectielen gelijkmatig over het geheele fortterrein verdeeld zullen liggen. Ik geef U dit geheel toe. Inderdaad kunnen gedeelten van den te doorloopen weg gelegen zijn binnen de minimum ruimte, waar bijv. 25% der gezamenlijke projectieelbundels komen te liggen. Vergeet echter niet dat andere gedeelten kunnen liggen in de buitenzone van het op het fort gerichte vuur. Ik heb ook niet beweerd, dat de toegang tot het fort bijv. juist achter het midden daarvan behoort te liggen, gesteld al dat dáár in den regel de meeste schoten zullen vallen, hetgeen ook al weer niet zeker is. In ieder geval zou mijn strijd tegen symmetrie U reeds aanleiding kunnen geven tot de onderstelling, dat ik dien toegang daar niet verlang, ja, dat er van een „midden”, een „as” van het fort in den regel wel geen sprake zal zijn. Hoe dit zij; ik heb slechts met enkele cijfers en zonder in wijdloopige beschouwingen te vervallen, die in dit geval toch tamelijk onvruchtbaar zouden zijn, er op willen wijzen, dat — zelfs onder hevig artillerievuur — de kans niet is uitgesloten, transporten zonder groote verliezen in of uit het fort te brengen. Alles komt hier aan op den tijd, dien men voor zulk een transport gebruikt, de middelen, die men daarbij aanwent en het tijdstip, dat men kiest.

Voor heden, vale!

Cantines, reinigingslokalen, bakkerijen; gij geeft mij toe dat de daaraan te besteden gelden beter kunnen worden benut; ook de ziekenverblijven en werkplaatsen wilt ge desnoods laten vervallen. Maar, laboratoria! de kleine hokjes, die als vulplaatsen noodig zijn, zullen toch waarlijk de duurte niet brengen in den fortbouw.

Accoord! de bezuiniging door het weglaten van kleine vulplaatsen zal zoo belangrijk niet zijn. Laat ons zeggen f1000 per fort. Dat is intusschen voor 30 forten f30.000 en voor die som heeft men bijv. 8 à 10 KM. smalspoor met het noodige toebehooren, of \pm 1200 platen golfijzer, genoeg om 2400 man in de tusschenliniën bescherming tegen granaatkartetsvuur te geven. Maar dit nu ter zijde latende, moet ik U opmerken dat tegen laboreerarbeid op de forten andere bezwaren bestaan van meer overwegenden aard. Ik verzuimde deze in mijnen vorigen brief aan te geven.

Het vullen van projectielen en het aanmaken van kardoezen kan niet worden gelijkgesteld met den arbeid van eenen kruidenier, die krenten afweegt en in zakjes pakt. En toch, zelfs die kruidenier kan zich vergissen als bijzondere omstandigheden zijne zenuwen in *Anspruch* nemen.

Men heeft bij de vestingartillerie niet ten onrechte organiek per compagnie een vuurwerker ingedeeld. Het is niet zonder beteekenis, dat — waar overigens het beginsel van verdeeling van arbeid nog slechts in zeer geringe mate werd toegepast — men voor dit onderdeel daartoe wel is overgegaan. De laboreerwerkzaamheden vereischen speciaal daartoe opgeleide werkrachten; ondervinding en handigheid — althans voor het toezicht houdend personeel — zijn daarbij onmisbare vereischten.

Bestond nu de bezetting van een fort uit eene geheele compagnie vestingartillerie, dan ware dit bezwaar wellicht opgeheven. Dit is echter in geen deele het geval. De artillerie der bezetting bedraagt voor de door mij gedachte steunpunten slechts 30 à 40 hoofden. Daarbij zal zich somtijds — en bij eenig verloop zelfs meermalen — niet eens een officier bevinden. Hoogstens 2 à 3 onderofficieren, en daaronder ook militiekader. Kan men van dezen verwachten dat zij voldoende bedrevenheid in den laboreerarbeid bezitten, bij de theoretische — in enkele gevallen wellicht sporadische practische — oefening, welke zij daarin hebben gehad?

Nu nog daargelaten dat in de gevechts- en afwachtingstelling, die het steunpunt in tactischen zin vormt, munitieconfectie niet op hare plaats is. In de ouderwetsche vesting, ja, dat was wat anders; eene vesting die, ingesloten en belegerd, steeds van de buitenwereld afgesloten moest gedacht worden. En toch, ook daar bouwde men de laboratoria op die fronten, waar de kans op een geregeld beleg of eene beschieting het geringst was.

Doch er is meer! de patronen der snelvuurkanonnen zullen evenals de

infanteriepatronen — die worden immers ook niet meer door den soldaat gemaakt — wel geheel geconfectioneerd geleverd worden. Als straks de traditoorkanonnen ook voor snellading — dus voor het gebruik van patronen — worden ingericht; wanneer de granaten, in stede van met buskruit, gevuld zullen worden met eenige andere, wellicht meer gevaarlijke springstof, zal er dan nog iemand gevonden worden, die durft beweren, dat men het gereedmaken der munitie gerust aan het geheele personeel der artillerie zal kunnen overlaten?

Ik geloof dat gij met dat beweren wel alleen zoudt staan.

Is dan de oeconomische wet U onbekend, dat goede en overvloedige productie slechts door verdeling van arbeid wordt verkregen?

Ik zie U in gedachte glimlachen: »hij heeft zijn stokpaardje weder van stal!»

Stel U gerust, ik zal hierop niet verder ingaan. Slechts dit moet ik nog opmerken: Verdeling van arbeid is slechts mogelijk, wanneer gunstige voorwaarden voor het *vervoer* aanwezig zijn. Zoo is het in het groot, zoo is het ook in het onderhavige geval. *Hier* vechten, *ginds* arbeiden! Maar dan ook tusschen de gevechtsstelling en de werkplaats een uitmuntend geregeld, in tijd van vrede geheel voorbereid voerwezen.

Men plaatse dus op centrale punten, buiten het vuurbereik des vijands gelegen, flinke laboratoria, waar door geoefend personeel met kracht gearbeid wordt van het oogenblik, waarop aan de Regeering de wenk der diplomatie is gegeven: Houdt U gereed. Men bereide het voerwezen in tijd van vrede zoodanig voor, dat een geregeld *mouvement* kan aanvangen, zoodra de last tot het in staat van verdediging stellen wordt ontvangen. Het spreekt vanzelf, dat onder die voorbereiding ook behoort het in tijd van vrede zooveel mogelijk leggen der banen van smalspoor. In de militaire wegen heeft dit in het minst geen bezwaar; doch ook in rijks-, provinciale of andere wegen zou dit op vele plaatsen kunnen geschieden. Geloof me, er is meer noodig dan fortificatiën alleen. In onzen tijd kan men al niet meer volstaan den Chineeschen muur met »mennekes” te bezetten; men moet er nog de massa's metaal heenvoeren, welke door die mennekes gebruikt moeten worden.

Ik wil hier ten slotte nog wijzen op de bezwaren, verbonden aan eene oplegging van buskruit en ontstekingsmiddelen in tijd van vrede op, ja, misschien wel 40 à 50 verschillende punten. Het buskruit moet worden gelucht, nagezien, enz. De ontstekingsmiddelen behooren nu en dan naar de pyrotechnische werkplaatsen te worden opgezonden.

Ik laat nu daar de kosten, verbonden aan al die kleine verzendingen, aan het herhaaldelijk heen- en weerreizen of op de forten verblijven van kleine detachementen.

Ernstiger is het bezwaar, dat het op die wijze bijna ondoenbaar zal zijn op elk fort bijv. ontstekingsmiddelen voorhanden te hebben van denzelfden

aanmaak; en dit is toch bepaald noodzakelijk. Ook uit dit oogpunt bezien is centraliseering een vereischte.

Waarlijk, er is nog veel te overdenken, veel te doen, alvorens zoo'n groote stelling *practisch* is in elkander gezet. Daarbij heeft men zich vooral los te maken van ingeroeste denkbeelden, slechts op verouderde toestanden betrekking hebbende, van sleur.

VI.

. Toch hebt ge maar gedeeltelijk gelijk, wanneer ge zegt dat ik herhaaldelijk van mijn onderwerp afdwaal.

Ik beloof U, ik houd den draad vast. Alvorens een fort te kunnen ontwerpen, behooren de *grondslagen* te worden vastgesteld, waarop de constructie zal berusten. Nu zult gij met mij van gevoelen zijn, dat aard en wijze van opstelling der bewapening, tijdduur van approviandeering en hoeveelheid op te leggen munitie wel tot die grondslagen kunnen gerekend worden. Welnu, deze zaken werden in mijne vorige brieven aangeroerd. Dat ik daarbij eenen misschien wat ongewonen betoogtrant volgde, is het gevolg van uwe eigene opmerkingen, hoe welkom mij die overigens ook zijn. Mijn hemel, er wordt wel zonderling gewerkt!

Ook nu weer noodzaakt de door U gebezigde uitdrukking: »forten voor 150 man bezetting» mij tot meer uitvoerigheid, waar ik anders *tout court* als *eersten* grondslag voor het maken van een fortontwerp had kunnen plaatsen: »Sterkte der bezetting».

Die 150 man nu hebben *mij* aanstoot gegeven. Wat drommel, waarom nu niet gezet: » $\frac{1}{2}$ compagnie infanterie + het noodige artilleriepersoneel». Wie heeft U toch geleerd de sterkte der infanterie in *hoofden* te berekenen?

Toch niet het boekwerk: »Organisatiën». Daarin is slechts sprake van compagnieën, bataljons, regimenten. »En de artillerie dan?». Daarover later. Laten we ons eerst tot de infanterie bepalen. Zij maakt het hoofdbestanddeel der bezetting uit.

Waren wij nu in het bezit van een bezettingsleger speciaal voor de Stelling van Amsterdam; was de organisatie van dat leger gebaseerd op locale verdediging dier stelling — de vraag, of zulk eene organisatie gewenscht zou zijn, laat ik geheel buiten beschouwing —, dan bestond er in het minst geen bezwaar de bezettingen der steunpunten in hoofden uit te trekken. De fortbezettingen werden dan tactische eenheden, van onderling verschillende sterkte. De organisatie, de recruteering en indeeling der dienstplichtigen behoorden dan zóó te zijn, dat in tijd van oorlog elke fortbezetting de vastgestelde sterkte bereikte en dat in de depots een *surplus* van locaal geoefenden tot aanvulling der verliezen en van het verloop aanwezig ware.

Intusschen, wij bezitten eene zoodanige organisatie niet; wij kunnen slechts rekenen met bestaande organieke verbanden van eene bepaalde sterkte. Wel

kan die sterkte in de practijk afwisselend zijn, maar men zal er steeds naar moeten streven de organieke sterkte, door aanvulling der verliezen, weder te bereiken. Het uiteenrukken der organieke verbanden in tijd van oorlog zou de schromelijkste verwarring teweegbrengen. Dit zou vooral het geval zijn, indien onverhoopt de indeeling der bezettingen als het ware voor het aangezicht des vijands zou moeten geschieden. Zoowel de voorbereiding in tijd van vrede, als de practijk in tijd van oorlog stellen hier als dringenden eisch, dat men de bestaande tactische eenheden niet verbreke. Men behoort dus bij het vaststellen der oorlogsbezettingen te rekenen met compagnieën infanterie; bij uitzondering kan dit met halve compagnieën geschieden, mits men slechts zorgde dat de wederhelft eener gesplitste compagnie zoodanige tactische voeling behoude, dat de samenhang met den administratieven stam niet verloren ga.

Door aldus te handelen voorkomt men tegelijkertijd de fout, waartoe fortontwerpers maar al te zeer geneigd schijnen, t. w. op een aantal officieren en gegraduateerden in het fort te rekenen, dat in de verste verte geen verband houdt met de organieke samenstelling. En ge zult moeten erkennen dat dit toch noodzakelijk is; men zal in tijd van oorlog wel spoedig officieren en gegraduateerden tekortkomen; op een overcompleteet behoeft waarlijk niet gerekend te worden.

En nu de artillerie der fortbezetting. De geringe sterkte der geschutbewaapening dwingt wel tot splitsing der compagnieën in zeer kleine onderdeelen. De massa toch der vestingartillerie zal haar arbeidsveld buiten de forten vinden. Waar overigens bij de organisatie van dit wapen in het minst geen rekening is gehouden met den dienst daarvan in oorlogstijd, is men wel verplicht met *hoofden* in stede van met tactische *verbanden* te rekenen. Het op de forten in te deelen artilleriepersoneel zal dus in tijd van oorlog moeten worden opgenomen door de administratieve eenheid der infanterie, welke — ik releveerde het reeds — het hoofdbestanddeel der fortbezetting uitmaakt. In het buitenland — speciaal in die rijken, waar de duurzame bevestigingen slechts hulpmiddel bij de landsverdediging zijn, heeft het wellicht geen bezwaar de artilleriebezetting der steunpunten zeer ruim te nemen. Gij kunt daarvan in het boek van VON LEITHNER voorbeelden vinden; deze trekt bijv., in de door hem ontworpen steunpunten, per kanon van 7.5 cM. ongeveer 18 hoofden uit, daarbij rekenende op eene dubbele bediening met het noodige hulppersoneel. Dit bezwaar is te minder overwegend, daar bij een aanval op het fort de met geweren bewapende kanonniers der reserve als infanteristen kunnen worden gebezigd. In ons land, waar de weerkracht in hoofdzaak op versterkte liniën en stellingen steunt, behoort men zuiniger te zijn bij de berekening der artilleriebezetting. Mij komt het daarenboven voor dat één volledige bediening per stuk (de mitrailleurs hieronder begrepen), met en benevens eenig personeel voor den dienst der munitieaanvulling, voldoende is te achten, en dit, omdat de artilleriebezetting der

steunpunten slechts *incidenteel*, d. w. z., bij een aanval of poging tot verassing in werking komt.

Die geringe sterkte van het artilleriepersoneel geeft ook alweder den fortontwerper lichtelijk aanleiding de verhouding, welke bij dat wapen bestaat tusschen officieren, gegradueerden en minderen, uit het oog te verliezen en in zijn ontwerp als bestaand aan te nemen, wat hem wenschelijk of noodig toeschijnt. Het is duidelijk, dat hiermede de bodem der practijk verlaten en de dorpel van het rijk der fantasie betreden wordt. Het trekken van wissels op eventueel in de depots voorhanden krachten — het gebeurt wel eens — gaat niet aan. Depots dienen voor aanvulling van tekorten, voor het behouden der organieke formatie. Eene aandachtige beschouwing van deze leert, dat men bij het vaststellen daarvan reeds niet vreemd is gebleven aan het rekenen op — laat ons maar zeggen — toevallige baten (1).

Nu wij toch aan de bezetting der steunpunten zijn gekomen, zal ik dit onderwerp maar geheel afhandelen. Het zal goed zijn daarbij enkele genie-soldaten te voegen als voorwerkers bij sommige herstellingen van technischen aard. Acht men het noodig dat het fort telegrafische gemeenschap heeft met de achtergelegen standplaatsen der hoogere bevelvoerders, dan zal men per toestel, dat zich in het fort bevindt, ook een tweetal telegrafisten moeten uittrekken.

Ik zie U de wenkbrauwen al fronsen. »Acht men het noodig!? Ja, natuurlijk is dat noodig; wie zal nu, in onzen tijd, het nut en de noodzakelijkheid van eene telegrafische gemeenschap ontkennen, — in eenen tijd, waarin men in één etmaal met zijne tegenvoeters correspondeert!»

Juist, met zijne tegenvoeters. Die bereikt men zoo spoedig niet per rijwiël. Maar de naast hoogere bevelhebber van een steunpunt-commandant is misschien maar twee, drie KM. van hem verwijderd. En in dat geval bestaat de kans dat het rijwiël het van de telegraaf wint. O, ja, als men over een zeer groot aantal *ervaren* telegrafisten beschikt, dan is het bezwaar zoo groot niet. Ik onderstreep hier het woord »ervaren» niet zonder bedoeling. In een vredestelegraafnet, dat dagelijks in werking is, kunnen, wanneer de lijnen niet al te druk bezet zijn, wanneer de kans elkander niet te zullen begrijpen niet al te groot is, wanneer dus niet al te dikwijls het verzoek om »overseinen» behoeft te worden gedaan, minder bekwame seiners dikwijls met vrucht gebruikt worden. Komen er storingen voor, allicht is op het kantoor, waar de onervarene werkt, een oudere collega aanwezig, die, geholpen door zijne ondervinding, de zaak spoedig in het reine brengt. Hier hebben we echter te doen met een net, dat plotseling in

(1) Het wijzen op onze oostelijke naburen wekt tegenwoordig wel eens wrevel op. Toch mag dit mij niet weerhouden te wijzen op een typisch verschilpunt daar en hier. In Duitschland is in den aanvang bijna altijd de *Iststärke* hooger dan de *Sollstärke*. Bij ons ontwaart men in den regel het omgekeerde. Daar wordt voor het uiterlijk de balans gedrukt; hier bestaat meestal de neiging haar te *flatteeren*.

elkaar moet worden gezet, waar — wellicht in het gezicht des vijands — aansluitingen moeten worden gemaakt, kantoren moeten worden ingericht. Dat hierbij — ook met het oog op het minder geoefende personeel — storingen niet zullen uitblijven, behoeft niet aan twijfel onderhevig te zijn. Ik zal nu maar zwijgen van de *hoeveelheid* personeel, die benoodigd is.

»Maar dan telefonische gemeenschap?» zult gij vragen; »door de telefoon kan iedereen spreken». Zeker, de telefoon is in den laatsten tijd meer gemeengoed geworden; doch nu juist niet in die klasse der maatschappij, waaruit het leger — officieren inclus — gerecruteerd wordt. Toch heb ik tegen telefonische gemeenschap minder bezwaar, mits instrumenten en geleidingen van de beste soort zijn, mits men er eenvoudige gesprekken door voere en er zoo weinig mogelijk getallen — zooals b. v. gegevens voor het vuur — door overbrengt. De schriftelijke order, per wielrijder overgebracht, houd ik altijd voor den zekersten weg, waarlangs de hoogergestelde zijnen wil aan zijne ondergeschikten doet kennen. Voor de bediening der telefonen zal men geen bijzonder personeel behoeven uit te trekken.

Intusschen blijft het voor mij nog altijd de vraag of èn telegraaf èn telefoon niet gevoegelijk achterwege zouden kunnen blijven. Beide midelen van correspondentie hebben, zelfs wanneer zij uitstekend zijn aangelegd en worden bediend, eene belangrijke schaduwzijde en wel deze, dat men er lichtelijk meer gebruik van maakt dan nuttig of wenschelijk is. De gelegenheid maakt den dief.

De steunpunt-commandant heeft eene groote verantwoordelijkheid; men make hem die niet zwaarder, door hem onophoudelijk lastig te vallen. Zal het bijv. niet dikwerf kunnen gebeuren, dat hij van eene gewichtige bezigheid wordt afgeroepen door een in de telefoon klinkend: »Laat de commandant zelf maar eens komen».

Wanneer de dienst goed geregeld is, heeft men dat veelvuldig gecorrespondeer niet noodig. De periodiek te geven bevelen of in te zenden bescheiden kunnen gevoegelijk per ordonnans worden overgebracht. *Incidenteel* te geven bevelen zullen m. i. slechts behoeven voor te komen bij eenen aanval of bij waargenomen troepenverzamelingen des vijands en dus ten behoeve van het geschutvuur. Zou het nu zoo bezwaarlijk zijn om voor deze gevallen gebruik te maken van eene schelinrichting met aanwijfsbord, zooals men die b. v. aantreft in de hotels? De te verwachten bevelen zullen natuurlijk voor elk fort afzonderlijk moeten worden opgemaakt in verband met de terreingesteldheid. Heeft men nu op zulk een aanwijfsbord 20 letters of nummers, dan kunnen op den daarbij behoorenden klapper 20 bevelen worden gesteld. Zoo noodig kan men zelfs combinatiën maken, ofschoon ik daarvan om de wille der eenvoudigheid geen voorstander zou zijn. Ik heb eenigen afkeer van die dikke seinboeken. Men kan, dunkt mij, al die zaken voor oorlogsgebruik niet eenvoudig genoeg maken.

Nu geef ik gaarne mijn denkbeeld van electriche aanwijfsborden voor

beter. Men raadplege echter eenen bekwamen electriciën en streve naar iets, dat eenvoudiger en beter voor het beoogde doel geschikt is dan de telegraaf.

Ten slotte behoeft men bij de fortbezetting nog een à twee bekwame hospitaalsoldaten. Dat men op eene bezetting van 150 à 300 hoofden niet op eenen officier van gezondheid mag rekenen is duidelijk. De verhouding der organiek beschikbare officieren van gezondheid tot de troepensterkte laat dit niet toe. Reeds in mijnen voorlaatsten brief wees ik er U op, dat het fort de plaats niet is voor ziekenverpleging. Eens of twee keeren per etmaal moet een officier van gezondheid het fort bezoeken en verder blijve in onvermijdelijke gevallen evacuatie regel. De massa der beschikbare geneeskundigen behoort in de meer achterwaarts liggende verbandplaatsen en hospitalen. Kan men semi-artsen bekomen, die eene vrijwillige dienstverbintenis willen aangaan — och, dat we toch persoonlijken dienstplicht hadden! — dan kunnen deze op zeer bedreigde fronten bij de fortbezettingen worden ingedeeld.

En met dit voor mijn en doen lange epistel hebben we, dunkt me, de vraag der bezetting voldoende afgedaan; ten minste in algemeenen zin.

Gegroet!

VII.

Goddank, in één opzicht zijt ge het geheel met mij eens; gij erkent dat ik — zij het ook onvolledig en hier en daar wat verward — dan toch de *grondslagen* heb aangegeven, waarop fortbouw moet berusten.

Sta mij toe deze — en nu wat meer geregeld — te resumeeren.

De allereerste grondslag bij het ontwerpen van een steunpunt is de gesteldheid van het terrein.

De tweede grondslag is de gesteldheid van het terrein.

De derde grondslag is de gesteld

Ik vraag U nederig om vergeving. In plaats van te resumeeren, d. w. z., in het kort overzichtelijk herhalen, ga ik daar op de meest onmogelijke wijze *in eene herhaling vervallen!* Ik som dus verder kortelijk op.

Wanneer dan de plaats van het steunpunt en die der nevensteunpunten zijn vastgesteld, bepale men, alvorens tot het maken van een ontwerp over te gaan:

- 1°. De bewapening;
- 2°. De sterkte en samenstelling der bezetting;
- 3°. Den tijdduur der approviandeering;
- 4°. De munitiedotatie.

Al deze zaken behooren eerst — en voor elk steunpunt op zichzelf — te worden vastgesteld. Het zijn, met en benevens de algemeene beginselen, welke men bij den bouw wenscht te volgen — welke beginselen om de gedachten te bepalen in een type kunnen worden neergelegd —, de grond-elementen voor het te maken ontwerp.

De kunst van den ontwerper is nu op deze grondslagen een plan te maken, dat tactisch in de plaatselijke terreingesteldheid past en waarbij tevens aan de onafwijsbare eischen der techniek wordt voldaan.

Deze eischen zullen dikwijls den tacticus een blok aan het been leggen. Zij zullen hem bijv. — in verband met den waterstaatkundigen toestand — dwingen tot hooge terrepleins, waar hij liefst zoo laag mogelijk zou blijven; zij zullen hem nopen zich te voegen onder het juk, hem door de details der bouwconstructie opgelegd. Dikte van muren, samenstelling, dikte en spanning van gewelven, deze en tal van andere zaken liggen buiten de bevoegdheid van den tacticus. Evenmin matige hij zich een oordeel aan over zwaarte van gronddekkingen, hellingen van taluds, te bezigen materialen, enz., enz. In al deze zaken heeft hij slechts te vragen. Toch houde hij bij dit alles een wakend oog. Om mij tot enkele voorbeelden te bepalen: de terrepleinhoogte is, zelfs in ons waterland, slechts schijnbaar een uitsluitend technische aangelegenheid. Zij wordt beheerscht door de vrees voor waterlast, voor overvoering der inundatie. Waar echter vrees bestaat komt ook de psychologie aan het woord en daarmede betreedt men het terrein der tactiek. Die vrees kan ook overdreven geacht worden op psychologische gronden. Zoo zou het ook kunnen voorkomen, dat gronddekkingen zwaarder werden gemaakt dan noodig is, eenvoudig omdat men ter plaatse over veel grond beschikt en met dien grond geen raad weet. Nu, de tacticus weet met dien grond — althans indien het zand is — wel degelijk raad; hij verwijst dien naar de tusschenliniën. Want hij weet, dat hij daar in tijd van oorlog naar zand zal snakken. Kan die grond niet dadelijk op de meest gewenschte plaats worden gebracht, welnu men make er depots van.

Waar echter de technicus slechts eenen zeer verwijderden invloed op mag oefenen dat is: op den vorm (het tracée) van het steunpunt, op de lengte der vuurlijnen, de hoogte van deze boven het terreplein, de hoofdrootlijnen van het geschut, de vuursectoren daarvan. In deze aangelegenheden verkrijgt hij slechts eene beslissende stem, wanneer technisch onuitvoerbare eischen worden gesteld, wanneer bijv. een zoodanig tracée, eene zoodanige vuurlijnlengte werden gekozen, dat binnen de omsloten ruimte onmogelijk de vereischte bomvrije gebouwen waren te construeeren.

Nimmer mag echter de eisch van symmetrischen bouw den doorslag geven; dat is eenvoudig geen eisch.

Een Duitsch rijkunstenaar van naam gaf in een zijner geschriften den wensch te kennen dat boven elke manége met groote letters geschilderd zou worden: »Hier soll niemals exerciert werden". Nu, zoo zou ik onder den titel van elk werk over duurzame bevestigingskunst dezen regel willen plaatsen: *Symmetrie is ten strengste verboden!* Ik zou benieuwd zijn op welke wijze de sleur, door de hoofdboort uitgeworpen, dan weder door eene achterdeur zou binnensluipen.

Ik zou op deze wijze nog geruimen tijd kunnen voortgaan; doch ik geloof genoeg te hebben gezegd om U te overtuigen van de waarheid, dat bij het ontwerpen van fortten *wisselwerking* tusschen tactiek en techniek allernoodzakelijkst is en dat nimmer aan »de techniek om haarzelfswil eene overwegende stem in deze aangelegenheid mag worden toegekend”.

Gij ziet, dat ik de bezwaren, door U tegen mijn artikel in uwen eersten brief geopperd, niet uit het oog verlies.

Beter dan vele woorden zal U echter eene voor een bepaald geval toepasselijke studie op de hoogte van mijne denkbeelden stellen.

Dit bewaar ik echter voor eene volgende gelegenheid.

VIII.

Hierbij voeg ik een schetsje van een fictief terrein in de Stelling van Amsterdam (1). Fictief, ja, maar toch natuurgetrouw. Ik heb geen tijd om de kaart te kopiëren; ik maak dus maar een paar krabbels. En bovendien, gij zoudt in staat zijn mijn werk, mijne cijfers te controleeren en bij het geringste verschil conclusiën te trekken, gevaarlijk voor mijne betrouwbaarheid ook in ander opzicht.

Doch, *badinage à part*, het is een stuk terrein, zooals het in de stelling zou kunnen voorkomen. Ik verzeker U, zelfs de kaart kan het U reeds uitwijzen, het is niet speciaal bijeengeflansd om tot grondslag mijner redeneeringen te kunnen dienen. Ik had sterker sprekende voorbeelden kunnen kiezen, zonder der waarheid geweld aan te doen.

Doch nu ter zake! Bij het punt *B*, gelegen in eene diepe droogmakerij in de onmiddellijke nabijheid van den ringdijk is eene grondverbetering aangebracht voor het bouwen van een steunpunt. Bij *A* en *C* zijn nevenforten ontworpen. De tusschenlinie *AB* wordt gevormd door eenen verbindingswal met voorgelegene gracht, welke wal tevens dient als keering voor de na te noemen inundatie. De tusschenlinie *BC* wordt gevormd door den ringdijk der droogmakerij.

Het terrein in de droogmakerij ligt 5 à 4,5 M. ÷ A. P., doch stijgt naar den ringdijk toegaande tot ongeveer ÷ 2 M. De dijkskruin ligt op + 0,50; de dijk loopt langzaam glooiend naar den polder af, zoodat de grondslag 30 à 40 M. breed is. De waterstand in de ± 40 M. breede ringvaart heeft een normaal peil van — 0,6. Dit peil kan echter in verband met het stellen en voeden der inundatie tot ongeveer A. P. worden opgevoerd; daarentegen is de vijand bij machte dit peil aanzienlijk te verlagen. Aan de overzijde van de ringvaart, door eene smalle kade (kruin op + 0,20) daarvan gescheiden, ligt een veenpolder, waarvan het terreinpeil ongeveer — 1 is.

Men stelt zich voor in de droogmakerij eene inundatie te stellen tot een peil van — 4. Langs den ringdijk blijft daarbij eene vrij breede strook droog.

(1) Zie fig. 1 op plaat II.

Deze strook, waarvan de bodem klei, zand en veen bevat, is als aanvalsterrein niet ongeschikt. Het waterpeil in dit droogblijvende gedeelte, dat in tijd van vrede boven het algemeene polderpeil mag worden gehouden, kan door den aanval, door het wegnemen der stuwdammen tot het inundatiepeil worden verlaagd. Op de tusschenlinie *AB* loopt een droogblijvende weg aan. Langs dezen weg bevinden zich, evenals langs het op fort *A* aanlopende acces, hofsteden, waarvan het terrein gedeeltelijk droog blijft.

Den veenpolder wenscht men te inundeeren tot — 0.50. Deze inundatie kan door den vijand worden afgetapt. Hoewel de middelen aanwezig zijn om haar te blijven voeden, mag niet gezegd worden, dat men den waterstand te allen tijde geheel beheerscht. Door dezen polder voert een smal acces van *H* op het fort *B* aan. In de tusschenlinie *BC* ligt het gehucht *G*. Daarop loopt weder een acces aan, waarlangs eenige ten deele droogblijvende hofsteden. Bij *G* ligt eene brug over de ringvaart. Door den veenpolder loopt, ongeveer evenwijdig aan de tusschenlinie, de spoorweg *EF*, met den bovenkant op A. P. Het acces *FC* is vooral daarom van beteekenis omdat bij *F* zich een droogblijvend terreingedeelte bevindt, dat, hoewel artillerie-opstellingen daar niet licht te verwachten zijn, voor troepenverzamelingen wel geschikt is.

De gebogen lijn *DE* geeft de grens aan van het terrein, waar de vijand zware artillerie tegen fort *B* in stelling kan brengen.

Ik neem nu aan, dat voor het fortontwerp de volgende grondslagen zijn vastgesteld.

De geschutbèwapening zal bestaan uit:

2 snelvuurkanonnen van 6 cM., te plaatsen in hefkoepels op het voorfront.

2 kanonnen van 10 cM. voor groot-flankement naar de zijde van *A*.

3 » » » » » » » » » » *C*.

Deze kanonnen, ingericht voor snellading en te plaatsen op pivot-slede-affuit.

4 mitrailleurs tot bestrijking der keelgracht.

De bezetting zal bestaan uit:

Eene compagnie infanterie (organisatie der veldbataljons zonder treinsoldaat of paarden).

Een officier, 3 onderofficieren, benevens 43 korporaa's en minderen der vestingartillerie.

Vier geniesoldaten (waarvan 2 telegrafisten).

Een hospitaalsoldaat boven en behalve dien, welke bij de compagnie infanterie is ingedeeld.

Het fort moet bergruimte bevatten voor 6 dagen proviand en voor eene hoeveelheid munitie als in mijnen IVden brief werd aangenomen.

Voorts worden nog de navolgende eischen van tactischen aard gesteld:

Minstens 100 geweren der bezetting moeten onder de meest voordeelige voorwaarde vuur kunnen brengen op de droogblijvende strook langs den

ringdijk. Ongeveer 50 geweren moeten vuur kunnen brengen op de om het fort loopende gedeelten van ringdijk, ringvaart en kade. De overige geweren kunnen hetzij tot keelverdediging, hetzij tot reserve worden gebezigd. De lengte der frontvuurlijnen moet berekend worden tegen ongeveer 1 strekkende M. per geweer. In flanken en keel kan met een geweer per ongeveer 3 M. worden volstaan.

Het groot-flankement-vuur in de richting van *A* moet kunnen worden gebracht tot op ± 1000 M. vóór dat fort. Dat in de richting van *C* moet kunnen worden afgegeven zoowel op *F* als op *G*.

De richting der gebouwen moet zoo worden geconstrueerd, dat zij van het te verwachten artillerievuur uit de strook *DE* het minst te lijden zullen hebben.

Van de bezetting, ter sterkte van:

Infanterie:	3 officieren, 11 onderofficieren en 208 korps. en minderen,
Artillerie:	1 » 3 » » 43 » » » ,
Genie:	4 » » » ,
Geneesk. dienst:	2 » » » ,
totaal	4 » 14 » » 257 » » » ,

moeten in de gebouwen vaste ligplaatsen verkrijgen: de officieren, de onderofficieren en 14 minderen tot den staf der bezetting behoorende. Ten behoeve der overige korporaals en minderen moet logiesruimte aanwezig zijn voor $\frac{3}{4}$ en wachtruimte voor $\frac{1}{4}$ van het totaal.

Ik zou nu op deze wijze kunnen voortgaan en nog verschillende detailzaken kunnen aangeven, die, voor den verdediger van belang, gevoegelijk tot de tactische eischen kunnen gebracht worden. Daarmede zou ik echter eensdeels in herhaling vervallen van zaken, welke reeds in mijne vorige brieven werden behandeld, terwijl anderdeels mijne bedoelingen evengoed kunnen blijken uit het ontwerp voor fort *B*, dat ik hierbij tevens insluit (1). Ik acht het daarom beter dat gij eerst over dit ontwerp uwe gedachten eens laat gaan; uwe tegenwerpingen lokken dan wellicht nadere toelichtingen mijnerzijds uit.

Slechts enkele commentaren wil ik nu reeds geven. Gij zult zien, dat de logiesruimte voor korporaals en minderen juist voldoende is. Wij hebben toch noodig 14 (staf) $+ (257-14) \frac{3}{4} = 197$ ligplaatsen. De ligging voor officieren en onderofficieren is ruimschoots voldoende. De bergruimte voor levensmiddelen, brandstoffen, enz., is ruim berekend. Wilt gij die voor de munitie nader toegelicht hebben, dan zal ik dit gaarne doen. De verbandplaats is ruim en laat nog gelegenheid tot het plaatsen van enkele bedden, voor lijdens, die niet geëvacueerd kunnen worden. Privaten en urinoirs zijn in ruime mate voorhanden en behoorlijk verdeeld. Aangezien mijne meening

(1) Zie fig. 2 op plaat II.

over het nut der telegraaf niet geheel vaststaat, heb ik mij aan het oude gehouden en een kantoor ontworpen. Gij zult ook opmerken, dat ik achter het uiteinde van den verbindingswal eene afwachtingstelling voor transporten heb ontworpen. Om der kosten wille heb ik mij bepaald tot het plaatsen van eenen bekleedingsmuur, waarachter de voertuigen op de smalspoorbaan het gunstige oogenblik kunnen afwachten om over de brug de wacht binnen gereden te worden. Een betontunnel zou natuurlijk verkieselijker geweest zijn; intusschen kunnen ter vervanging daarvan golfijzeren boogstukken worden aangewend.

Van technische opmerkingen onthoud ik mij; gij kent mijne leuze: ieder zijne eigene taak. Slechts dit moet mij van het hart; wanneer gij mijn ontwerp aan een genie-officier ter inzage geeft, vrees ik dat hij U zal moeten wijzen op monsterachtige fouten van constructieven aard. Als nu deze genie-officier een goed vriend van U is, wees dan zoo goed hem eerst te verzoeken elke gedachte aan sleur en conventie, elke persoonlijke ijdelheid ter zijde te zetten. Zeg hem dan, dat ik mij ten volle bewust ben van mijn onvermogen en mijne onbevoegdheid om een fortontwerp zonder technische fouten te maken. Maar vraag hem dan, welke bezwaren hij kan te berde brengen tegen het tactisch beginsel, dat ik heb trachten te belichamen, namelijk: *Gunstige vuuruitwerking in de meest gewenschte richtingen; dekking naar de zijde vanwaar het meeste vuur te verwachten is.* Keurt hij dit beginsel goed, dat hij het dan ook te goeder trouw aanneme en het toepasse, zoover dit in zijn vermogen is, indien aan hem het maken van ontwerpen wordt gevraagd. Eene tegemoetkomende houding van techniek en tactiek, aldus eischt het landsbelang.

IX.

Gij attaqueert mij onmiddellijk daar, waar ik een aanval verwacht had. »Gij neemt maar willekeurig eenen vorm van grondverbetering aan, waarop gij naar hartelust denkt te kunnen bouwen. Weet gij dan niet, dat men door den vorm en de afmetingen der op den verbeterden ondergrond aangebrachte zandbelastingen wel aan eene bepaalde plaatsing der gebouwen zal gebonden zijn. Of zijt ge zoo zeker, dat men bij het aanbrengen dier belastingen van de door U ontwikkelde — overigens, ik erken het, in het algemeen niet onjuiste — beginselen is uitgegaan?»

Mijn goede vriend, vergun mij, dat ik allereerst verheugd en dankbaar acte neem van dit: »in het algemeen niet onjuiste beginselen». En wat nu uwe laatste vraag betreft, moet ik antwoorden: Neen, dat weet ik niet. Wist ik dit wel, mijne geheele philippica mocht tamelijk overbodig heeten. Bovendien, de zandophoogingen in de Stelling van Amsterdam zijn mij een wat te subjectief onderwerp, om daarover thans van gedachten te wisselen. Hiertoe zouden wij volledig op de hoogte moeten zijn, niet alleen van den

vorm dier ophoogingen, maar *voor elk bijzonder geval* van den ondergrond en tal van andere zaken. En zelfs dan, zouden wij beiden als katten in een vreemd pakhuis rondwalen.

Ik voer dan ook eenen strijd om beginselen, eenen strijd tegen *Schablonen* en daarom moet ik U verwijzen naar het slot van mijnen vorigen brief. *Where there is a will, there is a way*, en het wil mij toeschijnen, dat op verschillende punten het plaatsen van gebouwen of gedeelten daarvan buiten het belaste deel der grondverbetering niet op onoverkomelijke bezwaren behoeft af te stuiten. Zeer zeker zal dit het geval niet zijn, waar het de richtingen der vuurlijnen betreft. Gij hecht aan die richtingen niet zulk eene groote waarde. »De infanterist behoeft toch zijn vuur niet juist loodrecht op de richting der vuurlijn af te geven». Dit is waar, hij behoeft het niet; maar de vraag is of hij het niet doet.

Wanneer gij in mijn ontwerp-fort den saillant naar links verlegt, ten einde het tracée meer symmetrisch te maken, dan is het daarenboven door de verkorting van de vuurlijn der linkerface onmogelijk om het vuur van 100 geweren op de meest waarschijnlijke aanvalsrichting te brengen. Het door mij gekozen voorbeeld is niet eens sterk sprekend. Ik had voorbeelden kunnen kiezen — want zulke gevallen zijn er — waarbij *de richting van den te verwachten aanval nagenoeg loodrecht staat op de richting waaruit artillerievuur kan komen*. Ik had zonder der waarschijnlijkheid geweld aan te doen een tracée kunnen kiezen, als gij op bijgaand schetsje aantreft (1). Zelfs meen ik eenige jaren geleden grondverbeteringen ongeveer in den hier aangegeven vorm te hebben ontdekt op een mijner vele wandelingen in de omstreken van Amsterdam.

Nu zult gij toch wel met mij van meening zijn dat het niet aangaat, ter wille van de symmetrie op een punt, waar een diergelijk tracée noodig is, een *typefort* neer te leggen, waaruit nagenoeg geen infanterievuur gebracht kan worden juist in die richting, waaruit een aanval het meest waarschijnlijk is; dat zou den — vergeef mij het woord — klein-burgerlijken smaak voor symmetrie toch al te ver gedreven zijn!

Eene grief van meer ernstigen aard tegen het ontwerp-fort acht gij de volgende: »Gij plaatst de gebouwen in twee gelederen. Mag dat nu niet heeten willens en wetens de uitwerking van 's vijands artillerievuur in de hand werken?». Ook deze bedenking heb ik voorzien en, ik moet erkennen, eenigermate gevreesd, omdat de juistheid er van niet geheel en al te loochenen valt. Ik wil U dan ook toelichten, waarom men m. i. over dit bezwaar zal dienen heen te stappen. Evenals bij een oorlogsschip — ofschoon in veel geringere mate — vormt een fort een soort compromis tusschen verschillende eischen. Daarbij staan — het is te allen tijde zoo geweest — uitwerking en dekking lijnrecht tegenover elkaar. De uitwerking, de afstoo-

(1) Zie fig. 3 op plaat II.

tende kracht van het steunpunt eischt eene dicht bezette vuurlijn; voor eene bepaalde bezettingssterkte is men dus aan eene bepaalde vuurlijnlengte gebonden. Een gevolg hiervan is dat men in vele gevallen genoodzaakt zal zijn, de door de vuurlijn omsloten binnenruimte als het ware te vullen met bomvrije ruimte. Had ik in het onderhavige geval mij uitsluitend tot een keelgebouw willen beperken, dan ware de vuurlijn veel langer geworden.

Doch er is meer; ten einde eene spoedige bezetting van de vuurlijn mogelijk te maken, schijnen mij de beide vleugeluitgangen onvoldoende, er moet eene ruime middenuitgang zijn. Gij zult dan ook gezien hebben dat ik de poterne, die midden door het keelgebouw naar het front voert, zeer breed heb gemaakt; ik heb haar ook den naam van wapen- en loopplaats gegeven. Men kan daar, als een aanval dreigt, terwijl het artillerievuur nog op het fort hamert, den troep onder commando verzamelen, desnoods wapenexercitiën laten doen — och hemel, waar zijn de korte handgrepen van weleer — om ze vandaar op het uit den uitkijkkoepeel gegeven sein met orde naar den wal te brengen. Die loopplaats is ook nuttig om tijdens de artilleristische beschieting de stramme ledematen wat te laten rekken. Ze is beter dan eene cantine, dan reinigingsplaatsen; ze vervult de functie van beide en is daarbij goedkooper: want de poterne — breed of smal — moet er toch zijn. Intusschen die poterne moet in front gedekt zijn door eenen projectielvanger. Wat ligt nu meer voor de hand, dan daarin de in het keelgebouw ontbrekende logiesruimte te maken; terwijl ook eene frontwacht daar ter plaatse onontbeerlijk moet geacht worden. Het spreekt vanzelf, dat men deze localiteiten zoo goed mogelijk moet vrijwaren tegen de uitwerking van terugspringende scherven door het aanbrengen van ijzeren raamluiken en ijzeren schuifdeuren.

Er is nog wel een middel om aan de tot logies bestemde localiteiten van het »voorst gelid» te ontkomen, nl. het dieper maken van het keelgebouw; maar ik vrees dat ge dan voor berging van hetzelfde aantal hoofden een kostbaarder fort zoudt verkrijgen. Intusschen, ik geef in dit opzicht mijn werk gaarne voor beter.

»Waarom houdt gij het westelijk deel van het terreplein, aan de zijde dus van de diepe droogmakerij, zoo hoog; waarom zijt ge hier niet ver beneden A. P. gegaan, gij zoudt hierdoor voordeeliger voorwaarden scheppen voor het bestrijkend infanterieschot; zeker is hier uwe bedoeling geweest dat het fort van buiten gezien slechts ééne doorgaande horizontale bovenlijn tegen den achtergrond zou afteekenen?» Ziedaar ongeveer uwe derde bedenking. Over die doorgaande horizontale bovenlijn heb ik geglimlacht; ik dacht onwillekeurig weer aan den kathedr en de schoolbanken. Men valt van de eene *Schablone* in de andere. Nauwelijks heeft men over den getraverseerden, als een scherp gekanteelde muur zich silhouetterenden wal den banvloek uitgesproken, of men bestijgt het stokpaardje van »slechts ééne horizontale lijn». Ik ga hierop thans niet verder door; over het uitwendig

aanzien der fort en heb ik later nog een woordje te zeggen. Wat nu de terrepleinhoogte betreft, ik heb hier inderdaad toegegeven aan de vrees voor overvoering der inundatie, op gevaar van door U voor inconsequent te worden uitgemaakt, daar ik in n°. VII niet onduidelijk te kennen gaf, dat mij die vrees wat overdreven voorkwam. Gij hebt mij daarop echter namens uwen vriend den kapitein-ingenieur . . . zoo gekapitteld, dat ik met geen plan voor een fort, dat »verdronken» kan worden, bij U heb durven aankomen. Toch geef ik U in overweging om uwen vriend eens te laten uitrekenen hoeveel tijd er onder gunstige omstandigheden noodig is om eene groote droogmakerij — laat ons bijv. eens nemen de Mijdrechtsche droogmakerij — te vullen van bijv. — 5 tot A. P. Ik laat nu daar de vraag wat de aanvaller winnen zou met het scheppen van een bijna onafzienbaar meer met tallooze blinde klippen — elk huis wordt eene hindernis —, die de bevaarbaarheid der onderwaterzetting des daags uiterst gevaarlijk, des nachts gewoon onmogelijk zouden maken. Het bevaren van eene inundatie — ik heb dit toevallig meer dan eens bij de hand gehad en spreek dus bij ondervinding — mag niet zoo heel licht gesteld worden. Het inlaten van water tot A. P. — ten einde door een behoorlijk verval het toe te passen middel met voldoende snelheid te laten werken, zal men op de boezems, waarlangs het water wordt aangevoerd, zelfs boven A. P. moeten gaan — blijft altijd een gevaarlijk wapen voor hem, die het hanteert, wanneer hij niet *volkomen met alle details van den waterstaatkundigen toestand bekend is*, en dit voornamelijk omdat het in hooge mate een tweesnijdend zwaard is. Hoe dit echter zij, het feit, dat ik de terrepleinhoogte op A. P. hield, is overigens van geringen invloed op de fortificatorische beginselen, welke ik U thans voorhoud.

Wij kunnen dus tot uwe volgende opmerkingen overgaan. Het doet mij genoegen, dat gij met mij van gevoelen zijt dat een uitkijkkoepletje noodig is. »Het is duidelijk», zegt gij, »en ik ben het volkomen met U eens, dat bij eenen aanval, welke door een krachtig artillerievuur wordt ingeleid, het oogenblik voor het bezetten der vuurlijn slechts aangegeven kan worden door een persoon — in casu den fortcommandant —, die van een volkomen veilig standpunt de nadering des vijands kan waarnemen». Zonder een uitkijkkoepletje is dit niet wel mogelijk.

Met uwe opmerking dat men het stellen der ijzerdraadversperring gerust kan uitstellen tot oorlogstijd, ben ik het in het geheel niet eens. Het stellen van zoo'n versperring kost veel tijd; het wordt door den troep, die daarin weinig geoefend is, geenszins afdoende gedaan. Daar behoort een zeker listig talent voor, wil men zich althans niet tevreden stellen met eene versperring, waar men al cancanerende, minstens even vlug overheen komt, als wanneer men denzelfden afstand loopende aflegt. Hoe zal men bovendien in oorlogstijd het enorme aantal benoodigde palen bekomen? IJzerdraad kan men ten minste nog in vreedstijd aankopen en in voorraad opleggen. Bij het aanleggen der versperringen in tijd van vrede gebruike

men ook liefst geen houten palen, doch ijzeren stangen, aan welke onder-einde een vierkant, horizontaal stuk plaatijzer is geklonken, dat het uittrekken belet. Deze stangen zag ik in het buitenland toepassen; zij zijn doelmatig en duurzaam; betonblokken zijn natuurlijk nog beter.

Uwe verdere opmerkingen behandel ik in een volgend schrijven.

X.

Ofschoon het niet in mijne bedoeling lag heden te schrijven, kan ik niet nalaten U een enkel woordje toe te zenden.

Ik ben dol in mijnen schik!

Hebt ge het Januarinumnummer van de *Mittheilungen* al gelezen?

Een groot artikel van VON LEITHNER. — Even moet ik een paar zinnen afschrijven: »Das Tracé der Kammlinie hängt stets von den Aufgaben des Werkes, d. h. von *seinen eigenen wichtigsten Schusslinien, vom Terrain* und endlich von der *Lage der feindlichen Gegenstellungen* ab". En verder: »Man ersieht daraus, dass das Tracé von Gürtelwerken von den verschiedensten Verhältnissen abhängt, und dass dessen Anordnung stets ein *Compromiss mehrerer Forderungen* bleibt, wofür es keine bestimmte Regel geben kann".

Behoef ik U nog te zeggen, dat de onderstrepingen in deze aanhalingen van mij zijn?

Een bondgenoot in eenen man van naam en gezag, eenen man, die niet eens voor inundatiestellingen schrijft als ik niet bij ondervinding wist, dat gij wars zijt van autoriteitsgeloof, ik geloofde mijn pleit reeds daardoor bij U gewonnen te hebben.

Intusschen zullen deze LEITHNER'sche zinnestjes, naar ik hoop, hunne uitwerking niet missen. Als maar niet door het achterdeurtje o die sleur!

Vandaag heb ik geen tijd meer

P. S. Ik ontvang daar juist uwen brief. Bravo! gij wilt met uwe eigene oogen eens een stukje van de Stelling van Amsterdam gaan zien. Gij vraagt aan mij, die daarin nog al eens heeft rondgedwaald, of gij te een rijtuig zoudt kunnen krijgen. Hoe heb ik het nu? Wilt ge eene verkenning in de Stelling per rijtuig gaan maken? Dan raad ik U aan er nog eenige vriendjes bij te vragen, veel over koetjes en kalfjes te praten, m. a. w., een soort *pic-nic* te organiseeren. Maar zeg dan in Godsnaam niet dat ge iets van de Stelling gezien hebt. Wilt ge dat wel, ga dan op uwe voeten, bepaal U tot een kleiner deel of neem wat langer verlof!

(Wordt vervolgd.)

ll 418

De Sergeanten-Titulair.

De bevordering der korporaa's in ons leger gaat mank aan eene fout, die noodzakelijk moet worden weggenomen.

Dit is naar mijne bescheidene meening de grond van de theorie, welke de Heer JIM verkondigt in zijne beschouwingen over »De Bevordering der Korporaals'' (1).

Mijne zienswijze hierover in haar geheelen omvang weer te geven, zou mij te ver voeren, terwijl ik mij bovendien noodwendig op een gebied zou moeten begeven, waarop mijne stem zeker nog geen weerklank vindt.

Toch wil ik naar aanleiding van genoemd stuk gaarne iets in het midden brengen.

Met de eerste beschouwingen stem ik volkomen in. Ook ik vind, dat het Nederlandsche leger bogen kan op een in vele opzichten flink ontwikkeld onderofficierskader.

De langere of kortere dienstdijd, door dat kader te volbrengen, is een vraagstuk van zoodanig belang, dat het zeer zeker, ook uit een niet-militair oogpunt beschouwd, een betoog op zichzelf verdient.

Het komt mij voor, dat in den tegenwoordigen toestand moeilijk en in ieder geval zeer langzaam verandering gebracht kan worden ten gunste van de bevordering der korporaa's, vooral met het oog op de persoonlijke belangen der velen, die in het beroep van onderofficier hun levensonderhoud vinden.

Het gaat niet aan, om hen, die hunne beste krachten gewijd hebben aan den dienst in het leger, na korteren of langeren tijd te bedanken en hen zodoende te nopen met een karig pensioen een armeljk bestaan voort te slepen.

Een van beiden : of den uittredenden onderofficier eene voor hem passende toekomst verzekeren, of hem handhaven in de positie, die hij zich koos, totdat hij daarvoor geene geschiktheid meer bezit.

(1) Zie: De bevordering der korporaa's, door JIM. *De Militaire Spectator*, 1897, N°. 1, blad. 29 en volgende.

Met de voortdurende aanstelling van korporaals en de weinige mutatiën in het onderofficiërskader is de min gunstige positie van de eersten een natuurlijk gevolg uit natuurlijke oorzaken.

Hoewel dus op dit punt niet in strijd gerakende met de beginselen van JIM, zoo wil ik er toch op wijzen, dat de bestaande toestand, hoewel zeer zeker niet zooals hij behoorde, met gelatenheid moet worden aangezien, totdat de afvoering van het oudere onderofficiërskader zich in eene betere regeling zal mogen verheugen.

Nu deel ik van harte in de gevoelens van den Schrijver, waar hij het bestaan wraakt van sergeanten-titulair, die door eene particulier-financiële schraag worden staande gehouden. Uit den aard der zaak is een dergelijk stelsel niet goed te keuren, maar nooit zou ik het tegenwoordige plaats willen zien maken voor dat van den Heer JIM.

In zijn stuk lees ik :

»Waar zoo terecht eene trapsgewijze ondergeschiktheid gevorderd wordt, daar vermijde men alles wat deze ook maar eenigszins zou kunnen schaden Eenvoudig een ieder te noodzaken korporaal te blijven, tot hij voor bevordering in den effectieven graad van *sergeant in aanmerking komt*, ware zeker niet goed en strijdig met veler belangen. Bovendien, *niet* het genieten van meerderen welstand dient bestreden, *wel* de mogelijkheid om daardoor met *hoogere* gezag bekleed te worden dan anderen, die overigens gelijke aanspraken kunnen doen gelden.»

Best, uitstekend!

De Heer JIM wijst ons daartoe den weg :

»En de weg hiertoe (zoo gaat hij voort) zou gevonden zijn door het invoeren van den graad van onderofficier-titulair, waartoe elk korporaal bevorderd zou worden, wien een hoogere graad waardig gekeurd is en die aan het examen van *sergeant* voldaan heeft.»

»Die onderofficiëren-titulair moesten dan blijven behooren tot het organiek getal korporaals en geene sijne kleeding dragen, doch wel de onderscheidings-teekenen van *sergeant*, zoo noodig met eene geringe wijziging. Zij zouden (1) hunne *escouade* moeten blijven *commandeeren*, aan de *soldatenmenage* deelnemen en op de *soldatenkamers* logeeren, op gelijke wijze als zulks reeds eenigen tijd geleden voor den *sergeant* van de week werd overwogen. Eene *soldijverhooging* van bijv. 10 cents per dag diende hun te worden toegekend. *Bevordering tot sergeant* zou moeten geschieden naar de thans geldende regels».

Dit pad komt mij voor te zijn hobbelig, vol kuilen en gaten, en bovendien een weg, waarop noodzakelijk het welgeprezen prestige van den onderofficier den hals moet breken; terwijl het stelsel oorzaak zal zijn, dat wij niet meer

(1) *Let wel!* s.v.p.

zullen kunnen roemen op de uitstekende hoedanigheden van ons onderofficierskader. Bovendien vervallen wij weer tot het oude systeem van de geldelijke schraag, hetgeen straks nader blijken zal.

Nòch de leeftijd, nòch de graad, nòch de hoedanigheden van den persoon alleen, vormen het enorme verschil tusschen den onderofficier en den korporaal.

Ieder mindere zal zich onwillekeurig al meer en meer gemeenzaam gaan gevoelen met den meerdere, die dag aan dag onder gelijke omstandigheden met hem samenleeft. Hierin juist schuilt de groote kracht, die het gezag van den korporaal breekt. Het soldatenoog kan niet gesloten blijven voor de tastbare bewijzen van hoogere onderscheiding, waarmede de onderofficier op elk mogelijk gebied bejegend wordt.

De soldaat gevoelt, als bij onwillekeurige ingeving, dat de onderofficier als militair hooger staat dan hij.

Dit noodzakelijk beginsel nu vervalt geheel en al bij het stelsel van JIM.

Een onderofficier, met eene soldatenjas aan, maakt 's morgens voor de oogen zijner minderen zijn bed op. Hij neemt een handdoek en begeeft zich naar het waschlokaal. Natuurlijk is dit een lokaal, dat speciaal bestemd is voor onderofficieren-titulair! Ik kan ten minste niet aannemen, dat men een onderofficier tusschen korporaal A en soldaat B voor een gootsteen zet.

Deze overweging, die eene niet te vermijden bevoorrechting van den onderofficier-titulair in zich sluit, is een der vele vraagpunten, welke oplossing men niet onbeantwoord zou mogen laten. Men weet wel waar men begint, maar niet waar men eindigt.

Een onderofficier, met gouden chevrons op de mouwen, zit des avonds met zwarte, vette handen te midden van korporaals en soldaten zijn geweer en zijn lederwerk te poetsen.

Bij het soepeten en middageten zit hij aan de ruwhouten soldatentafel en eet mee, heel kameraadschappelijk, uit den soldatenketel

. Het mes snijdt van twee kanten; geringschatting bij zijne minderen en achteruitstelling bij hen, die zijne kameraden moesten zijn, want, wanneer de Heer »JIM» straks zijne plannen nader uiteenzet, blijkt, dat hij zijnen sergeant-titulair eene plaats in den onderofficiersstand toekent.

De eendracht in ons tegenwoordig onderofficierskader zou zonder twijfel plaats maken voor eene niet te weren afscheiding, voor eene onhoudbare verdeeldheid.

Daar, waar de afstand tusschen den sergeant-titulair en den soldaat vernietigd wordt, daar zal ook het prestige een gevoeligen knak krijgen. Ik ben er van overtuigd, dat de sergeant-titulair, op de soldatenchambree geboren en getogen, de brug zou worden, waarover de soldaat het al spoedig wagen zou den sergeant-effectief te naderen.

Ik geloof niet onjuist te spreken, wanneer ik zeg, dat de trap der ondergeschiktheid van lieverlede tot een nog al sterk hellend vlak afslijten zou.

Neen, mijne meening is en zal altijd blijven, dat een dergelijk systeem de geadeslag zou zijn voor het prestige van onze onderofficieren!

Ieder meerdere is natuurlijk verplicht zijn gezag hoog te houden. Van den korporaal wordt op dit gebied het *meest* geëischt, terwijl hij het *minst* er toe berekend is, omdat hij verreweg in de ongunstigste omstandigheden verkeert. Onder diezelfde condities nu zou de jeugdige sergeant-titulair komen.

En nu nog iets. Tot mijne verbazing zegt de Heer »JIM», als gevoelde hij zelf het netelige van het lot, waartoe hij den sergeant-titulair veroordeelt:

»Onderofficieren-titulair, wier ouders of voogden zich bereid verklaren de daarop vallende kosten te dragen, zouden vergunning kunnen erlangen:

- a. zich te voorzien van kleeding van onderofficierslaken;
- b. te logeeren op de onderofficierskamers; en
- c. deel te nemen aan de onderofficiersmenage».

Waar blijft uwe wraking van het bestaande stelsel, geachte Heer »JIM», voert ge niet langs een anderen weg hetzelfde systeem in, dat in uwe en ook in mijne oogen zooveel afkeuring verdient?

Immers, we krijgen twee categorieën:

- a. de bevoorrechten, die m. i. in niets verschillen van de tegenwoordige sergeanten-titulair;
- b. de minbedeelden.

Welk een toestand voor den sergeant-titulair zonder middelen, om zijn kameraad, die niets meer of minder (misschien in verstandelijke vermogens wel minder) is dan hij, zoovele voorrechten deelachtig te zien worden. En waarom? Omdat hij niet, evenals zijn kameraad, steunt op papa's goedheid in verband met den wel gevulden inhoud van diens brandkast.

Uit een menschkundig oogpunt is het te verklaren, dat ieder onderofficier-titulair, die zijne kameraden ziet voorgaan in het verwerven van dergelijke enorme voorrechten, op alle mogelijke wijzen trachten zal ook in dat genot te geraken. Het spreekt vanzelf, dat ook dan weer, en dan nog veel eer dan tegenwoordig, veelvuldig gevallen zich zullen voordoen van bevoorrechte onderofficieren-titulair, wier geldelijke krachten voor eene dergelijke bevoorrechtiging tekortschieten.

De korporaal op de soldatenkamer, ook al heeft hij onderofficiersexamen gedaan, dat kan nog, omdat hij niet anders gewoon is, maar maak hem niet ongelukkig met 10 centen soldijverhooging en gouden chevrons.

En gaan wij nu de voordeelen na, die de Heer »JIM» aan zijn stelsel toekent. Die voordeelen zouden zijn drie in getal, te weten:

1°. »dat alleen bekwaamheid zou dienen als maatstaf tot het verlenen van een hooger graad en het daaraan verbonden gezag, waardoor gezonder verhoudingen ontstaan»;

2°. »dat de invloed van welgesteldheid zich beperkt tot het verlenen

van eenige voorrechten, van belang voor hem die ze geniet, doch zonder terugslag op anderen”;

3°. »dat op het vermeerderen van vakkennis door den Staat rechtstreeks eene aanmoediging wordt gesteld, evenals zulks op andere punten, bijv. met het schieten, het geval is”.

Wat het eerste punt betreft, daarin valt mijn oog op de uitdrukking: »waar-door gezonder verhoudingen ontstaan”. Mijn geheele betoog wijst er echter op, dat bij mij dit woordje »gezond” vervangen wordt door »zeer ongezond” of liever »onhoudbaar”. Bovendien zal bekwaamheid *wel* alleen dienen tot maatstaf van een *hoogeren graad*, maar *niet* tot maatstaf van *gezag* en *conditie*. Korporaal A. toch haalt n°. 1 bij het sergeantsexamen maar ziet zich achteruitgesteld bij korporaal B, wiens ouders n°. 1 zijn op het gebied der financiën.

Bij de vermelding van het tweede voordeel (?) zegt de Schrijver; dat de voorrechten, aan den welgestelden onderofficier-titulair verleend, *zonder* terugslag op anderen zouden zijn.

Het is waar, zonder terugslag van materieelen aard, maar die van moreelen aard is daarentegen zooveel pijnlijker.

Twee onderofficieren, die volkomen gelijkstaan, de een betrekkelijk welvarend, de ander zonder middelen. *Dientengevolge* de een fijn gekleed, in de onderofficiersmenage en logies op de onderofficierskamer, de ander, ook met gouden chevrons, doch och kom, zwijgen wij er over!

Wat het derde voordeel aangaat, dit heeft eenig recht van bestaan, hoewel ik geloof, dat vele korporaals bij nader inzien bedanken zouden voor eene dergelijke aanmoediging en, met verlies van 10 centen soldijverhooging per dag, maar liever korporaal zouden blijven.

Schenk eenen korporaal wegens meerdere vakkennis 10 cents soldijverhooging, geef hem desnoods het een of andere onderscheidingsteeken van meerdere kennis, maar hij blijve korporaal.

Geen tweeslachtig kader, dat met het eene welbegaafde been in de onderofficierskamer, met het andere in de soldatenchambre staat. Onderofficieren op de onderofficierskamer, korporaals op eene korporaalskamer. Het jonge kader, dat in voortdurend samenzijn met den soldaat leeft, kan niet goed zijn; men verlange niet te veel!

En de nadeelen, welke volgens zijne eigene getuigenis aan het stelsel van den Heer »JIM” kleven:

1°. »het verlies van de tegenwoordige sergeanten-titulair, wier onderhoud ten laste komt van particulieren”;

2°. »de meerdere uitgaven vereischt voor de soldijverhooging der nieuwe categorie gegraduateerden”;

worden ver op den achtergrond gedrongen door *die* nadeelen, welke door hem als voordeelen zijn aangemerkt. Het eerste smelt weg in het

nadeelige en ontoereikende van het gansche wezen van zijn stelsel; het tweede, hoewel m. i. van weinig beteekenis, completeert de redenen, volgens welke een dergelijk voorstel te veroordeelen is.

Eene leemte bestaat er, dat gevoel ik met den Heer »JIM», maar vul die leemte met deugdelijke middelen aan, of laat haar zoo zij is!

Rukken wij het onderofficierskader niet van het voetstuk, waarop het staat.

De verhouding van het militiekader tegenover het vrijwillige, door den Heer »JIM» even aangehaald, is aan zoovele zienswijzen onderhevig en het bestaande stelsel vindt zoovele voorstanders, die in kunde en bekwaamheid ver boven mij staan, dat ik mij daarover vooralsnog liever niet uitlaat.

Overtuigd van de goede bedoelingen, die in het geheele stuk van den Heer »JIM» doorstralen, verzoek ik genoemden heer ook mijn schrijven niet anders te willen beschouwen, dan als eene zuivere uiting mijner opinie.

H.

Sowidjojo in het Weekblad „Insulinde” over het militair onderwijs.

Ernstige zaken hebben recht op eene ernstige behandeling. Reeds daarom verdient de vorm van SOWIDJOJO's geschrift in N°. 11, 2de jaargang, van bovengenoemd Weekblad geene aanbeveling. Het gaat niet aan in een luchtig praatje den staf te breken over de thans bestaande regeling van de opleiding der a. s. Indische officieren, zonder eenig bewijs te geven, dat de gegrondheid dezer afbrekende critiek kan staven.

Ook nog uit een ander oogpunt verdient de vorm afkeuring. Verkapte schimpscheuten tegen de officieren van het Nederlandsche leger — »Juist de meeste gaan naar Indië, omdat zij hier niet op zoo'n hongerloontje wenschen te dienen” — hadden gevoegelijk achterwege kunnen blijven. De bezoldigungsquaestie dezer officieren wordt met dergelijke gezegden niet gebaat.

Waar eindelijk S. schrijft: »en vooral, men onderwijze niet te weinig”, willen we denken aan eene drukfout. Daar moet natuurlijk staan: niet te veel. Van die zijde dreigt het grootste gevaar en we willen niet onderstellen, dat S., die over onderwijs schrijft, daarvan zoo weinig verstand heeft, dat hij zulks niet weet.

Dit over den vorm. Grootter bezwaren hebben wij echter tegen den inhoud.

Met een enkelen zin wordt uitgemaakt, waarom de geheele opleiding der a. s. Indische officieren naar Holland overgebracht is.

»Men stelde zich toch voor, dat men hier te lande over zooveel betere onderwijskrachten zou beschikken dan in Indië . . .” Hoe weet S. dat dit de reden, nog wel de hoofdreden, is? Men leze in verschillende tijdschriften van den laatsten tijd over de opheffing der afdeeling B van het gymnasium Willem III te Batavia. Is nimmer bij S. de gedachte opgekomen, dat in deze de militaire opleiding misschien vooruit is? Overigens verwijzen wij aangaande deze materie — om met S. te spreken — naar een artikel van SI FOELAN in »de Indische Gids” van 1895.

De hoofdfout van het onderwijs aan de a. s. Indische officieren is volgens S. daarin gelegen, dat het is toevertrouwd aan officieren-leeraren, die niet aan de krijgsschool zijn geweest. Schrijver beweert dat men de laatste niet als leeraar kan krijgen, wegens de geringe bezoldiging. Misschien zou hooger tractement allicht verlokken tot langer verblijf in patria; doch zoolang iemand,

die met goed gevolg de krijgsschool heeft afgeloopen, vrij zeker kan zijn na terugkomst in Indië binnen niet te langen tijd bij den generalen staf overgeplaatst te zullen worden, zal hij wel, na afloop zijner detachering aan genoemde inrichting, naar Indië terugkeeren. En hen, die niet voldaan hebben, zal S. toch wel niet voor het onderwijs willen bestemmen?

Of nu iemand, die de krijgsschool bezocht heeft, alleen daardoor beter docent zal zijn dan iemand, die dien cursus niet heeft gevolgd, is een open vraag, hoe stellig S. die, wil hij consequent zijn, bevestigend moet beantwoorden. Zeker zal de gemiddelde kennis der ex-krijgsscholieren hooger staan dan die van anderen. Doch de vraag blijft of dit ook voor ieder persoonlijk en voor elk vak in het bijzonder het geval zal wezen? Is het eene onmogelijkheid, dat iemand die zich aangetrokken voelt, bijv. tot de studie der rechtswetenschap of krijgsgeschiedenis (1) en zich speciaal op die vakken heeft toegelegd, meer daarvan weet dan iemand die de krijgsschool heeft bezocht? Ook op deze vraag dient S. »ja» te antwoorden; doch hij zal in zijne meening wel alleen staan.

Maar bovendien, groote geleerdheid is niet het eerste vereischte voor een goed docent.

Er is een kern van waarheid in de woorden: »Men kan geleerde worden, doch men wordt docent geboren».

Voor leeraar heeft men iemand noodig, die in de eerste plaats de gave van doceeren bezit. Voorts is een zekere hoeveelheid kennis noodzakelijk, meerdere kennis alleen wenschelijk. Ware het anders, dan zou er onder de leeraren aan Hoogere Burgerscholen of Gymnasia geen enkele minder goede kunnen zijn. Zij alle hebben immers bewijzen afgelegd van meer dan voldoende kennis. Nu is, voor zoover wij weten, de krijgsschool geen kweekschool voor onderwijzers; de kunst van doceeren zal men, zoo men deze niet of in geringe mate bezit, daar verkrijgen noch aankweeken.

Het is daarom niet zeker, dat hij, die den cursus aan die inrichting heeft gevolgd, beter leeraar zal zijn, dan een ander.

Nu kan men de meening zijn toegedaan, dat het onderwijs aan de aspirant-officieren over het algemeen in beter handen zou zijn, wanneer het was opgedragen aan ex-leerlingen van de krijgsschool; maar wanneer S. over dat onderwijs den staf breekt alleen op grond van het feit, dat de officieren, thans er mede belast, niet van de krijgsschool zijn, dan moet hij bewijzen leveren; dan zijn praatjes niet afdoende. Dan moet hij uit de resultaten van het onderwijs dier leeraren aantoonen, dat — en in hoeverre — de opleiding nadeel heeft geleden en nog lijdt, wijl zij aan onbevoegden is toevertrouwd. Doet of kan S. dit niet, dan is zijn geschrift niet anders dan

(1) Wij namen met opzet het recht. Die geen vreemdeling in de militaire wereld is zal begrijpen waarom. Wat de krijgsgeschiedenis betreft, wij herinneren ons, dat een standaardwerk over den Java-oorlog bij het *Indisch Militair Tijdschrift* minder gunstig werd ontvangen, omdat de Schrijver niet van de krijgsschool was. S. zal dus niet geheel alleen staan.

eene insinuatie aan het adres van de Indische officieren, thans werkzaam aan de inrichtingen van militair onderwijs.

Wij zelf achten ons, daar S. het uitsluitend over de Indische officieren heeft, van wie hij er zelfs twee als 't ware met den vinger aanwijst, geheel buiten de zaak te staan; des te onpartijdiger konden wij haar beschouwen.

Voor onze Indische collega's teekenen wij protest aan tegen het stuk van den Schrijver, die zich verbergt achter het pseudoniem SOWIDJOJO, -zelk geschrift hen in hun goeden naam zou kunnen benadeelen.

C. SPAT.

1ste Luit. der Inf., Leeraar aan den Hoofdcursus.

Beschouwingen over den jongsten veldtocht der Italianen in Abyssinië (1).

De Generaal GAZZURELLI, die in den zomer van het vorige jaar de voorhoede commandeerde van de expeditionnaire macht, welke in opdracht had om Adigrat te ontzetten, en die op het oogenblik aan het hoofd staat van de Hoogere Krijgsschool te Turin, heeft in eene bijeenkomst van de leerlingen van die school en van de officieren van het garnizoen van laatstgenoemde plaats, de leeringen besproken, die uit den veldtocht in Afrika kunnen worden getrokken.

Het is niet van belang ontbloot hieronder de opmerkingen weer te geven, welke de genoemde opperofficier te dien aanzien uit ondervinding heeft gemaakt.

De hoofdbeginselen der strategie, zegt de Generaal GAZZURELLI, behouden in Afrika hunne volle beteekenis. Verdeelen om te leven, vereenigen om te vechten, een goed verzekerde verbindingslijn bezitten en de hoofdmacht op het beslissende punt samenbrengen om zeker van de overwinning te wezen, dat zijn de onveranderlijke strategische en tactische grondslagen, waarvan de beteekenis even groot voor koloniale veldtochten is, als voor Europeesche oorlogen. De toepassing van die beginselen vereischt in Afrika evenwel bijzondere zorg en brengt bezwaren en moeilijkheden met zich, die uit den aard van de geographische en topographische gesteldheid van het operatietooneel voortvloeien.

De beteekenis van een goed verzekerde etappelij, waarlangs alle legerbehoefden aan- en alle inpedimenta afgevoerd kunnen worden, is groot, want daar het operatieveld geen enkel hulpmiddel van bestaan oplevert, is het onmogelijk om, zelfs maar zeer tijdelijk, te voorzien in eene onderbreking van den geregelden aanvoer uit achtergelegen magazijnsplaatsen. Buitendien vereischt de organisatie van eene zoodanige verbindingslijn bijzondere zorg, omdat de bewegingen daarlangs moeilijk en langzaam zijn, de transporten door middel van lastdieren (ezels, muilieren, kameelen) moeten geschieden langs steil klimmende bergpaden, welker begaanbaarheid in hoofdzaak afhangt

(1) Vrij gevolgd naar een artikel in de Italia militare.

van de aanwezigheid van goed drinkwater en waarop de marschdiscipline, zoo onontbeerlijk om het doel te bereiken, slechts met de grootste moeilijkheden en bezwaren gehandhaafd kan worden.

Het is te begrijpen, dat onder dergelijke omstandigheden, eene verandering van operatielijn een van de meest gewaagde handelingen zou zijn, waartoe een opperbevelhebber slechts noode zal overgaan.

De strategische conceptiën zijn daardoor zeer beperkt.

De vijand daarentegen behoudt zijne volle vrijheid van beweging, omdat hij elk willekeurig punt als basis voor zijne ondernemingen kan kiezen en zijn terugtocht in elke gewilde richting verzekerd is. Daar komt bij, dat de inboorling minder behoeften heeft dan de Europeaan, zoodat eerstgenoemde zich veroorloven kan met een betrekkelijk veel geringeren voorraad proviand dergelijke vermetele ondernemingen uit te voeren, als na den val van Makallé door circa 150.000 Abyssiniërs zijn verricht.

Vervolgens overgaande tot het gebied der tactiek, somt de spreker de moeilijkheden op, die aan de opvolging van die beginselen der marschleer verbonden waren, volgens welke men de troepen had moeten dirigeren om hen op het gewilde oogenblik te bestender plaatse te doen aankomen.

De bewegingen moeten met buitengewone nauwgezetheid berekend worden, want de mogelijkheid van hare uitvoering hangt niet alleen van de begaanbaarheid der wegen af, die door de genietroepen dagelijks verbeterd moest worden, maar bovenal van de aanwezigheid van goed drinkwater in voldoende hoeveelheid. De afstand tusschen de verschillende punten waar dit laatste wordt aangetroffen, de capaciteit van elke bron, de wisselende hoeveelheid tengevolge van de gesteldheid van het jaargetijde en de mogelijke vermeerdering van het verbruik bij stilstand in de bewegingen vormen de elementen, die in rekening moeten worden gebracht bij de bepaling van de lengten der verschillende etappen en bij de aanwijzing van de wegen, die door brigades, regimenten of slechts door een enkel bataljon gevolgd konden worden.

Uit het voorafgaande vloeit voort, dat eene behoorlijke voorbereiding van den oorlog o. a. daarin had moeten bestaan, dat eene nauwgezette verkenning van de drie marschlijnen, waarlangs men Abyssinië kon binnendringen, ware voorafgegaan; eene verkenning, die dan tevens had moeten leeren waar waterbronnen zich bevonden, hoeveel deze konden opleveren, hoe of het met de begaanbaarheid der wegen gesteld was en welke moeilijkheden deze aan de bewegingen van troepen in den weg zouden of konden leggen.

Behalve in het gebied van Asmara, was in dit opzicht geene enkele voorziening getroffen.

De voorbereiding van de regeling van den verkennings- en kondschaftsdienst, onder de bestaande omstandigheden van zooveel gewicht, liet eveneens te

wenschen over. Behalve dat gedeelte van dezen dienst, hetwelk doorgaans aan de cavalerie toevalt en door inlandsche bataljons werd verricht, had men er in het geheel niet aan gedacht zich tevoren de hulp te verzekeren van een geheel vertrouwd personeel, dat de taal van het land meester en in staat was om nauwkeurige inlichtingen te verstrekken. Dientengevolge was men verplicht lieden uit de streek, welke men doortrok, te nemen, die, den spionnendienst gewoonlijk voor de beide partijen verrichtende, waarheid en logen zoo dooreenhaspelden dat op hunne berichten en mededeelingen geen staat kon worden gemaakt. Ook in dit opzicht was het voordeel geheel aan de zijde van den tegenstander, die overal spionnen bezat, wier berichten hem bereikten met de hulp van een optischen signaaldienst, die van bron tot bron en van gehucht tot gehucht werd bediend.

Dit had tot gevolg, dat, terwijl de Italianen hunne operatiën in volslagen onwetendheid van de bewegingen des vijands verrichtten, de Abyssiniërs dermate nauwkeurig waren ingelicht, dat al hunne marschen en manoeuvres doel troffen.

Goede en betrouwbare kaarten ontbraken ten overvloede geheel. Men bezat slechts die op de schaal van 1:400.000 van Agamé en Oculé-Kusai, welke volgens aantekeningen van reizigers was vervaardigd en waarop belangrijke fouten voorkwamen. Het was dus zeer moeilijk om de juiste richting, waarin gemarcheerd moest worden, aan te geven; de orienteering der verschillende colonnes was dan ook een der moeilijkste vraagstukken, omdat behuizingen of nederzettingen, zooals dorpen, kerken, huizen, die daarvoor zouden hebben kunnen dienen, totaal ontbraken. Deze omstandigheden sloten samenstellende bewegingen van verschillende colonnes naar één bepaald punt zoogoed als geheel uit en stelden de onderbevelhebbers meermalen aan vergissingen bloot.

Wat de verpleging betreft, zoo kon het operatieveld niet anders opleveren dan vee, dat in de valleien in overvloed aangetroffen werd. Opmerking verdient het echter, dat men daarvan niets wist, dat men geen verplegingsstatistiek bezat betreffende de streek, waar men dacht op te treden, zoodat de etappelijnen opgevuld waren met voortgedreven kudden vee, die van achteren werden aangevoerd, doch waaraan men geen behoefte had. Alle verplegingsbehoeften kwamen van Massaouah. Men bezat wel is waar een goed berijdbaren straatweg van Saati naar Asmara, maar men had tevoren geen zorg gedragen ook de noodige voertuigen beschikbaar te hebben om de lasten daarmee te verplaatsen. Van Saati af moest alles met lastdieren worden vervoerd. Nu zou het aanbeveling hebben verdiend — wat niet geschiedde — om de verschillende soorten van lastdieren te bezigen op die trajecten, waar de gesteldheid van het terrein van hun gebruik het meeste nut zou hebben doen verwachten, d. w. z., door de etappelijnen in drie deelen te verdeelen, en wel de eerste van Saati tot

Asmara, voor de kameelen, de tweede van Asmara tot Adi-Caié voor de muildieren en de derde van Adi-Caié naar Adigrat voor de ezels.

Deze voorzorgsmaatregel werd niet genomen, tengevolge waarvan eene groote wanorde ontstond. Op het eene punt ontbraken de benoodigde lastdieren, terwijl daarentegen op het andere een overvloed daarvan werd aangetroffen, die echter ten deele ongeschikt waren voor het vervoer langs de bestaande bergpaden.

Vooral te Saati, waar al de verplegingsbehoefte af- en weder opgeladen moesten worden en waar zelfs niet eene loods werd aangetroffen, bleek de ongenoegzame voorbereiding van den verplegingsdienst.

Wanneer men eindelijk de door de Abyssiniërs gevolgde vechtwijze nagaat, dan bestond deze in hoofdzaak daarin:

1°. dat eene demonstratie in front werd uitgevoerd met de omwikkeling van een of van beide vleugels;

2°. dat de voorwaartsche beweging werd uitgevoerd in eene linie van kleine groepen van 3, 4 of 6 man, die op meesterlijke wijze van de dekking, welke het terrein bood, gebruik wisten te maken om hunne sprongen naar voren te verrichten en hun vuur af te geven;

3°. dat deze linie werd gevolgd door sterkere gevechtsechelons;

4°. dat de aanval bestond in eenen plotseligen, verwoeden aanloop op de vijandelijke stelling van de geheele, op dat oogenblik zeer verdichte, linie. Een dergelijke aanval geleek op een stortvloed van menschelijke wezens, die de meest woeste kreten uitten, waardoor zij elkander wederkeerig aanvuurden, en die, tengevolge van hun groot aantal, hunne doodsverachting en de snelheid van hun aanloop een onweerstaanbaren schok veroorzaakten.

Om aan deze vechtwijze met goed gevolg het hoofd te kunnen bieden, had men uit- en achterwaarts van de vleugels kleine echelons gereed moeten hebben om elke overvleugeling onmiddellijk te lijf te kunnen gaan, voorts eveneens met eene linie van kleine groepen moeten avanceeren en, op de korte afstanden gekomen, het initiatief tot den aanval met de bajonet moeten nemen, ten einde den vijand daarmee te verrassen.

Wat de artillerie betreft, waarvan de beweging zoovele moeilijkheden opleverde en het vuur zoo onzeker was, wil het den Generaal GAZZURELLI voorkomen, dat het beter zou zijn geweest deze iets meer achterwaarts op te stellen dan in den regel geschiedde, opdat zij niet onmiddellijk in de mêlée betrokken werd. Het gebruik van het geschut onder de beschreven omstandigheden eischt eene kalmte en een overleg, die niet verenigbaar waren met de gewaagde opstellingen, waarin zich de Italiaansche batterijen doorgaans bevonden.

De persoonlijke gevechtswaarde van elken Italiaanschen soldaat zou zodoende tot haar recht zijn gekomen en ongetwijfeld den uitslag van elk gevecht in gunstigen zin hebben beslist; de bladzijde geschiedenis, door den Generaal

DABORMIDA geschreven, wettigt tot het besluit, dat de hoedanigheden en de dapperheid van den Italiaanschen soldaat alsdan het gewenschte succes zouden hebben gehad.

De Generaal GAZZURELLI besloot met aan te toonen, dat men niet straffeloos de beginselen van de militaire wetenschappen bij hunne toepassing op het oorlogsveld verkracht en dat eene ernstige en degelijke voorbereiding even noodzakelijk is voor eene koloniale expeditie als voor eene westersche operatie.

Wij behoeven den lezers van *De Militaire Spectator* zeker wel niet in te lichten nopens de redenen, die er ons toe deden besluiten het vorenstaande te hunner kennis te brengen.

Het standpunt, hetwelk dit tijdschrift te allen tijde tegenover eene zoogenaamde specifiek koloniale strategie en tactiek heeft ingenomen, wordt door de op ervaring berustende uitlatingen van den Generaal GAZZURELLI wederom hechter bevestigd, dan reeds geschiedde door die, welke van bevoegde zijde over den veldtocht der Engelschen in Chitral en over dien der Franschen op Madagaskar het licht zagen.

„Een betrouwbaar rechter“? Nogmaals de Stelling van Amsterdam,
door Jhr. L. M. A. VON SCHMID, Eerste-Luitenant der Jagers.

Ware het niet, dat bovenstaand boekje door den S. aan *De Militaire Spectator* »ter recensie» gezonden was, dan zouden wij — ook uit deferentie voor de lezers van dit tijdschrift, die wij slechts ongaarne met een weinig loonende polemiek vermoeien — er ongetwijfeld het zwijgen toegedaan hebben.

Het lezend militair publiek toch, weet thans algemeen (il est payé pour le savoir) dat de Heer VON SCHMID over de Stelling van Amsterdam schrijft, dat in deze materie buiten hem — althans in eigen oog — geen betrouwbaar rechter gevonden wordt en dat hij iedereen staat, zonder kruk noch valhoed uit den vreemde noodig te hebben, al versmaadt hij een Nederlandsche kruk niet (zie bladz. 23).

Dit laatste leest men wel is waar nu pas, doch het kon reeds voorlang iedereen duidelijk zijn. Wie dus omtrent de Stelling van Amsterdam en hare fortificatorische inrichting *de* waarheid wil weten, ga bij S. ter markt.

Dit boekje is gewijd aan eene bestrijding van een artikel in N°. 3 van den loopenden jaargang van dit tijdschrift van de hand van den Heer VAN RAVENSWAALJ, die, het spreekt welhaast vanzelf, op het punt van rechterlijke betrouwbaarheid door S. gewogen en te licht bevonden wordt.

Die bestrijding komt ons voor »plus spécieuse que fondée» te zijn.

In de eerste 17 bladzijden besteedt S. namelijk al zijne krachten aan. . . ja, laat ons zeggen »pour enfoncer une porte ouverte».

De Heer v. R. toch, wenscht opstelling van geschut in de forten voor werking naar voren om de verdedigende artillerie in staat te stellen tot het vervullen van hare meest gewichtige taak, nl. het verhinderen van het in batterij komen der vijandelijke artillerie. Vooral in verband met het daarbij aangehaald citaat — dat de verdediging er met alle middelen naar streven moet de belegeringsartillerie te beletten zum Aufmarsch *innerhalb wirksamer Schussweite* te komen — behoeft men toch werkelijk niet zeer scherpzinnig te zijn, om te begrijpen, dat de Heer v. R., door dit uit de forten afgegeven geschutvuur, de eerste opstelling der aanvallende artillerie en ook de insluitingslinie op grooten afstand van de forten verwijderd wenscht te houden.

Nu geven wij dadelijk toe, dat door in plaats van: »het verhinderen van het in batterij komen der vijandelijke» te stellen »het verhinderen van het

reeds dadelijk op betrekkelijk korten afstand in batterij komen der vijandelijke" elk misverstand uitgesloten ware geweest, maar . . . de Heer v. R. schreef toch niet voor leeken.

Daarom had de Heer v. S. zich de moeite kunnen sparen HUYGENS, den schelen copiist en tallooze citaten (heusch geen krukken of valhoeden!) ten tooneele te roepen om iets te bestrijden, wat niet bestreden behoefde te worden en voor welken strijd tegen windmolens een weinig doorzicht hem had kunnen behoeden.

Ten aanzien van de vraag of het hier bedoelde geschut in of buiten de forten moet worden geplaatst, hebben wij ons reeds meermalen voor het laatste verklaard, maar dit neemt niet weg, dat wij volkomen met den Heer v. R. instemmen, dat de verdedigende artillerie in het begin van den strijd er in *moet* slagen met haar zwaar geschut den aanvaller, dus ook diens artillerie op den grootst mogelijken afstand der forten te houden; welke afstand gewoonlijk wordt bepaald door de grens van het bedekte terrein. Waar de Heer v. R. dat geschut in de forten en dus noodgedwongen in koepels plaatst, gaan wij niet met hem mede, omdat wij meenen, dat bij voldoende voorbereiding in vreedstijd diezelfde vuurmonden, op het oogenblik dat de vijand voor de linie verschijnt, met hetzelfde doel in het tusschen-terrein kunnen zijn opgesteld. Al kiezen wij dus hier een anderen weg dan de Heer v. R., zoo is niettemin de tactische gedachte, die bij hem voorzigt, o. i. volkomen juist. Slaagt de verdedigende artillerie er toch in de eerste phase van het beleg niet in den vijand binnen het bedekte terrein te houden, c. q. daarin terug te werpen, dan heeft de verdediging haar eerste, in zijne gevolgen zeer beduidend, échec geleden.

Waar de Heer v. S. zijn betoog, dat het kanon van 10 cM. zich meer eigent voor werking naar voren dan voor nabijverdediging (een nogal nevelachtige onderscheiding), tracht te rechtvaardigen door de bewering dat dit kanon niet bruikbaar is voor kortstondig snel schieten op een ongeveer loodrecht door de rooilijn zich bewegend object, doch wel voor het beschietsen van stilstaande en aan hunne plaats gebonden doelen en als voorbeeld het vuur op vijandelijke batterijen bespreekt; waar hij ter beoordeeling van de waarde van het kanon van 10 cM., vergeleken bij 15 cM. L/24 en 12 cM. A., alleen de spreidingen uit de schootstafels vergelijkt, daar waagt hij zich op een terrein, waarop hij blijkbaar niet thuis is. Het kanon van 10 cM. dient voor het vuren op levende doelen en niet op batterijen en ter vergelijking van de waarde van twee kanonnen dient men nog andere factoren te raadplegen dan de spreidingen. De Heer v. S. trouwens, begaat in deze brochure op artilleristisch en fortificatorisch gebied meer van die onnauwkeurigheden (1),

(1) Zoo op bladz. 20, o. a., en 21, b. a., waar de S. toont nog altijd niet begrepen te hebben, waarin eigenlijk het *onwrikbare* van de opstelling van een vuurmond op een kazemataffuit schuilt; getuige de opmerking: dat de bedding toch ook aan het kanon (van 10 cM.) een vast opstellingsvlak

waaraan wij evenwel van zijne zijde zoo gewoon geraken, dat wij ons de moeite niet getroosten willen ze uitvoerig te bespreken.

S'. betoog ten aanzien van het groot flankement en van de wachtforten geeft ons, na hetgeen wij vroeger reeds daaromtrent opmerkten, geen aanleiding nogmaals daarop terug te komen (1).

* * *

ERRATUM.

In het in de 3de Aflevering van dezen jaargang van dit tijdschrift voorkomend artikel »Eene oude quaestie, enz.», staat op bladz. 177, regel 10 van boven, »volledig peil»; dit moet natuurlijk zijn »onvolledig peil». Ik heb niet dadelijk rectificatie van deze misstelling gevraagd, omdat ik meende, dat, in verband met het voorafgaande, de juiste lezing door iedereen vanzelf zou gevonden worden. Den Heer 1ste Luitenant VON SCHMID is dit, naar mij uit zijne pas verschenen brochure getiteld: »Een betrouwbaar rechter?» is gebleken, niet gelukt, en dit brengt Z.W.E.G. tot de meening, dat ik mij verzekeerd houd, dat bij eenen eventueelen strijd om de Stelling van Amsterdam, de aanvaller eene nadering tot die gedeelten wil ondernemen, waar de inundatiën op volledig peil staan. Daar ik niet gaarne hiervan verdacht wil worden, wensch ik de ingeslopen druk- (wellicht schrijf-) fout thans nog te herstellen.

VAN RAVENSWAAY.

's Gravenhage, April 1897.

verzeerde. Men merke daarbij op, dat hier sprake was van een vuur in 1889, toen er nog geen remmen van 10 cM. bestonden.

Zoo op bladz. 25, b. a., waar het *rechtstreeksch* verband tusschen lengte- en hoogtespreidingen blijkbaar niet begrepen wordt.

Zoo op bladz. 26, o. a., waar dus ook voor positiën in hoog terrein het groot flankement tot een fortificatorisch paskwil verklaard wordt.

Zoo op bladz. 27, b. a., waar verboden wordt van een geregeld beleg te spreken, *tenzij* de slot-acte een stormenderhandsche poging zij.

Zoo op bladz. 29, b. a., waar de S. toont zich *geen* denkbeeld te kunnen maken van de bezwaren, verbonden aan het beschieten van een acces — d. i. dus van zich daarop bewegende, levende doelen — uit een pantserkoepel met nauwe richtspleet, indien die koepel *zijwaarts* van het acces staat.

Zoo op bladz. 31, b. a., waar de S. toont niet te weten, dat de artillerie over hulpmiddelen beschikt, die haar in staat stellen om bij het vuren op een vast doel, waarop zij des daags treffers verkreeg, die ook *gedurende de duisternis* te verkrijgen.

Doch genoeg; waar zouden wij eindigen?

(1) De stellige verklaring in de noot aan het slot der brochure, dat slechts $\frac{1}{2}$ van alle intervallen kleiner is dan 3000 M., is in strijd met den feitelijkten toestand, zelfs al neemt men de tot dusverre ongebruikelijke en in het redeverband allerminst passende definitie van het woord interval aan, thans door den S. aangegeven. Aldus gemeten is nl. $\frac{27}{61}$ van het aantal intervallen kleiner dan 3000 M., welk getal wij hopen, dat de Heer v. S. ter wille van tendentieuze overwegingen niet meer zal tegenspreken.

BOEKAANKONDIGINGEN.

De Indische oorlogen. Een boek ten dienste van den jongen officier en het militair onderwijs, door K. VAN DER MAATEN, Kapitein der Infanterie O.-I. Leger, Leeraar aan den Hoofdcursus te Kampen. Eerste Deel. De inlandsche vijand, zijn karakter, strijdbenden, bewapening, aanvoering, verpleging, versterkingen, enz. Tweede Deel. Tactiek van den inlandschen vijand. Haarlem, DE ERVEN LOOSJES. Batavia, G. KOLFF en C°. (Met platen behoorende bij het eerste deel.) 1896. Prijs f 4.90.

Dertig jaren geleden erkende men reeds het bestaan van eene *Indische* tactiek aan de Koninklijke Militaire Academie. »Door Indische tactiek» — leest men in de ten jare 1865 uitgekomen handleiding van den toenmaligen Kapitein der Infanterie A. POMPE — »verstaat men de toepassing der krijgskunst tegen de nog grootendeels onbeschaafde volkeren der Indische gewesten». In de inleiding van dat werkje zeide de Schrijver: »De strijd tegen grootendeels onbeschaafde volkeren wijkt, in menig opzicht, van dien tegen beschaafde natiën af. Blijven de *grondregelen* der krijgskunst dezelfde, onverschillig waar en tegen wie zij in praktijk worden gebracht, — hunne toepassing in *Indië* is echter zeer verschillend van die in *Europa* of in elk ander beschaafd land». Tegen deze beschouwingen valt zeker niets in te brengen. Zij zijn kernjuist.

Toch was de Indische tactiek toen en nog vele jaren daarna zoowel bij het militair onderwijs als bij het leger in Nederland weinig in tel. Ofschoon men in genoemde handleiding, als gevolg van de meening, dat *Indië* bij oorlog met een buitenlandschen vijand achter de Utrechtsche Linie verdedigd werd, de stelling verkondigd ziet, dat »zoolang de legers in *Indië* slechts dienen moeten om de veroverde gewesten onder een geregeld bestuur te brengen, opstanden te onderdrukken of de bevolking van nog onafhankelijke gewesten te onderwerpen», de Indische officier zal »kunnen volstaan met de kennis der *Indische Tactiek*», en »deze zelfs, voor hem, de hoofdzaak» zal »moeten blijven», was voor hem, die, op grond van deze stelling, op de Militaire Academie geen onderwijs in de strategie had ontvangen, toen hij nog geen officier was, de kennis der Indische tactiek slechts bijzaak. Dat was natuurlijk niet aan den Schrijver dier handleiding, onzen toenmaligen chef van het tactisch onderwijs aan die inrichting, maar wel aan de traditie te wijten. Op de Academie zelve hoorde men toen aldus redeneeren: Wat is Indische tactiek? Zou er voor *Indië* eene andere

tactiek zijn dan voor hier? De Franschen — het was in 1867 — hebben geene afzonderlijke tactiek voor Algerië, Syrië, Mexico of Cochin China. Waarom zou men er voor Indië speciaal eene Indische tactiek op na moeten houden? Wat is die tactiek anders dan de onze behalve dat men er wat *kampong's*, *bamboe doeri*, *randjoe's*, *alang-alang*, *sawah's* en *lilla's* tusschen voegt?

Natuurlijk is de tactiek onder alle hemelstreken dezelfde; maar met deze restrictie: men lette op land en volk. Eene Indische tactiek houdt in de eerste plaats rekening met het Indische land en de Indische bewoners. Deze moeten beslissen — en dat moet worden onderwezen — hoe de algemeene beginselen der tactiek, die noch door koude noch door hitte worden aangedaan, in Indië behooren te worden toegepast.

De officieren van het Indische leger hebben tot dusver zeer weinig gedaan ter verspreiding van goede begrippen omtrent de Indische tactiek. Behalve hetgeen daarvoor van officieele zijde is gedaan — waarover later — zijn slechts enkele officieren als schrijvers over Indische tactiek opgetreden. Met uitzondering van de vele boeken en tijdschriftartikelen over onze in Indië gevoerde oorlogen, zijn de werken, die tusschen 1829 en 1869 over die tactiek eenig licht verspreidden, niet meer dan de onder volgende:

1. VERMEULEN KRIEGER. *Oost-Indische oorlogen, of listen, hinderlagen, enz.* (1829).
2. VAN REES. *Handleiding tot de kennis der velddienst en vechtwijze van het Nederlandsch Oost-Indisch leger* (1859).
3. VAN REES. *Handboek voor postcommandanten op Java en de buitenbezittingen, 2 deelen* (1862).
4. LA GORDT DILLIÉ. *Bijdrage tot de kennis der oorlogvoering in de Nederlandsch Oost-Indische gewesten* (1863).
5. TH. W. en C. L. SCHRÖDER. *Leidraad voor jonge officieren van het Oost-Indische leger te velde* (1863).
6. A. POMPE. *Indische Tactiek* (1) (1865).

Veel is dat niet. De mannen van het militair onderwijs vonden er wel vele belangrijke locale details, maar weinig gegevens in voor eene wetenschappelijke behandeling der Indische tactiek. De pathos, de overdrijving, waaraan sommige werken over de geschiedenis der Indische oorlogen mank gaan — ik spreek met opzet niet over Indische *krijgsgeschiedenis*, want die had men toen nog niet — hadden hen bovendien wantrouwend op die Indische tactiek gemaakt. Ten slotte vergete men niet, dat de toenmalige richting in de toongevende kringen, die, zooals DE ROO VAN ALDERWERELT heeft beweerd, meer werk maakten van de veldtochten van FREDERIK DEN GROOTE en NAPOLEON dan van de oorlogen door onze troepen in Europa en op Java en Sumatra gevoerd, (2) meer met Groot-Europeesche dan met Indische tactiek op had. Eerst later toch hoorde men van de noodzakelijkheid spreken van de bestudeering eener tactiek, op Nederlandsche toestanden, behoeften en hulpmiddelen gegrond, en zagen verhandelingen het licht over den *oorlog in het polderland* en den *oorlog bij winterdag*, zoodat de overtuiging — zij het ook zéér langzaam — baan brak, dat, nevens eene *Nederlandsche*, voor eene *Indische* tactiek plaats was.

(1) Te vinden als Aanhangsel bij de *Handleiding tot de kennis der krijgskunst voor de cadetten van alle wapenen*, door den Luitenant-Generaal J. J. VAN MULKEN.

(2) DE ROO VAN ALDERWERELT. *Onze Zeemacht*, pagina 115 en 116 (1866).

Hoe lang heeft het echter niet geduurd voordat men, na de erkenning der Indische tactiek als *tactiek*, wilde toegeven, dat ook zij geen bastaard, maar van goeden huize is? Hoe velen zijn er niet geweest, die haar avontuurlijk hebben genoemd, die de Indische oorlogvoering hebben beticht van eigenschappen aan te kweeken, die de aanvoerders ongeschikt maakten voor bevelvoering in den Europeeschen oorlog? Men beriep zich, tot legitimatie van deze uitspraak, op de lessen van den oorlog van 1870—1871, waarin Fransche Maarschalken en Generaals, die in de Algerijnsche school geschitterd hadden, het leelijk moesten afleggen tegenover hunne Duitsche collega's, omdat — zoo werd wel eens beweerd — de in den oorlog tegen onbeschaafde of half beschaafde volksstammen opgedane ervaring den Europeeschen vijand doet onderschatten. Ook werd geklaagd over het *laisser aller* en de onbeperkte toepassing van het *débrouillez-vous* in het Fransche leger; die gebreken had men ook in den oorlog tegen den inlandschen vijand opgedaan! Reeds in 1870 schreef een stafofficier van het leger van MAC MAHON: »Onze troepen uit Afrika zijn eene plaag voor het leger; zij hebben het overige gedeelte door hunne tuchteloosheid bedorven'' (1). Door oorzaak met gevolg te verwarren werd die tuchteloosheid ook aan de wijze van oorlogvoering in Afrika geweten. De Belgische Luitenant-Generaal LAHURE, die negen jaren, het laatst als 1ste luitenant, in Indië en later eenige jaren in Algerie bij het Fransche leger heeft gediend, schreef in 1880:

»J'ai entendu souvent répéter cette absurdité, que la guerre d'Afrique avait été une détestable école pour l'armée française. Rien n'est plus faux. Aussi longtemps qu'on a bien fait la guerre en Afrique, l'école a été bonne, et j'ai vu par moi-même se former là les généraux de Crimée, les soldats d'Italie. Ce qui est vrai, malheureusement, c'est qu'en de certaines années on a laissé s'introduire dans l'armée d'Afrique un peu d'imprévoyance ainsi que l'oubli du métier et des principes immuables qui doivent le régir; l'armée française y a contracté alors de mauvaises habitudes; de mauvaises traditions se sont substituées aux bonnes. Loin d'accuser le genre de guerre en Afrique d'avoir faussé les idées de l'armée, affirmons donc que c'est elle qui parfois s'est laissée aller, chefs et soldats, à y faire campagne avec négligence, insouciance; elle a désappris, là où d'autres auraient su continuer à se faire la main, à étendre leurs connaissances et fortifier leur expérience; malheureusement, le gouvernement français n'a pas réagi en temps opportun contre cet abandon funeste'' (2).

Is de vraag of de in den Indischen oorlog opgedane ervaring den Europeeschen vijand doet onderschatten wel eens omgekeerd? Zou het niet even goed mogelijk zijn, dat iemand, die met succes in den Fransch-Duitschen oorlog had *aangevoerd*, den vijand in den Atjehschen volksoorlog onderschatte? Heeft GOUVION SAINT CYR niet gezegd, dat NAPOLEON I, de grootste veldheer dezer eeuw, die in Midden- en Zuid-Europa met zijne legers overwinning op overwinning had behaald, in den oorlog met Spanje het karakter van den krijg niet begrepen en de kracht der *guerilla* onderschat heeft? Was WELLINGTON, zijn geduchte tegenstander op het Iberische schiereiland en later bij Waterloo, niet een der Engelsche generaals in de *Britsch-Indische* school gevormd? Hoe weinig Fransche Generaals bleken, behalve de schitterende Generaal HOCHÉ, op de hoogte te zijn van de beginselen

(1) »Deutschland, Frankreich en England''. Wetenschappelijke bladen 1870, n°. 12.

(2) Les Indes Orientales Néerlandaises, etc. Souvenirs par le Général Baron LAHURE.

om den volksoorlog in de Vendée te beëindigen? Hebben de opper- en hoofd-officiëren van het leger in Indië, die in 1831 bij het leger in Nederland werden ingedeeld, getoond, niet aan de omtrent hen gekoesterde verwachtingen te hebben voldaan? Heeft de Luitenant-Generaal COCHUIS, die in 1816 als kapitein der genie naar Indië is gegaan en gedurende den oorlog op Java en later op Sumatra, voor Bondjol, getoond heeft troepenaanvoerder te zijn geweest, in 1845 niet aan den Generaal-Majoor VON GAGERN erkend, dat de in 1816 uit Nederland naar Java gezonden officieren zonder de hulp en voorlichting van de kameraden, die reeds vroeger in Indië hadden gediend, zich niet hadden weten te redden (1)?

In de voorgaande beschouwingen heb ik slechts willen doen uitkomen, dat men — zooals o. a. VON DER GOLTZ in zijne *Kriegführung*, etc., beweert (2) — geene normaal-tactiek en strategie voor alle landen en volken kan maken en dat de door den officier van het leger in Nederland opgedane *Indische* oorlogsonder-zoeking er niet toe behoeft te leiden, de ware beginselen der oorlogvoering in Europa te veronachtzamen en zoodoende de beteekenis van een Europeeschen vijand te onderschatten. Ik heb dat gedaan, niet om eene polemiek uit te lokken tusschen officieren van het leger hier en dat in Indië, maar alleen voor het goed recht der Indische tactiek en om aan sommige Indische officieren te laten zien, hoe zonderling zij zich aanstellen om, wanneer in Nederland een beroep wordt gedaan op hunne in de Indische school opgedane ervaring, te antwoorden: »Wij zijn echter niets dan gewone guerilla-officiëren, die de strategie geheel ter zijde kunnen laten» (3). Even zonderling is het, in 1896 in Indië te schrijven, dat de *Indische tactiek* eene »geheimzinnige, nergens beschreven» tactiek is, synoniem met »in 't geheel geen tactiek» (4).

Het strekt daarom den Kapitein der infanterie K. VAN DER MAATEN niet weinig tot eer, dat hij in het in hoofde dezes aangekondigde werk getracht heeft, te bewijzen, dat er wel degelijk eene Indische tactiek bestaat. In hoever hij daarin volkomen geslaagd is, zal eerst kunnen blijken uit den inhoud van het nog niet verschenen *derde* deel van zijn boek. Ieder, die weet wat er aan het schrijven van een ernstig onderwerp als het door hem behandelde vast zit, zal echter moeten erkennen, dat hij tot dusver zijne voorgangers, de door mij geciteerde auteurs der Indische tactiek, in volledigheid en degelijkheid, in opvatting en aanleg van zijn werk overtroffen heeft.

Een goed denkbeeld was het van den Schrijver, méér dan de Indische *tactiek* te behandelen en zijn werk *De Indische oorlogen* te noemen. Zoodoende gaf hij blijk, te weten hoe men het onderwijs der Indische tactiek op de school vrucht-dragend moet maken. Zoo behandelt de Schrijver in de §§ 56—58 van het eerste hoofdstuk van het eerste deel iets van *inlandsche oorlogsgebruiken* en de toepassing van het oorlogsrecht tegenover den inlandschen vijand. Dit gedeelte van zijn werk is echter zeer onvolledig behandeld. Er had uitgeweid behooren te worden over *woord-* of *trouwbreuk*; over de gewoonte van sommige inlandsche

(1) Officieel. Zie Monitor, *Indische militaire belangen*. (1875)

(2) *Militär Wochenblatt*, Beiheft, 4de aflevering 1896.

(3) G. A. SCHERER. *Hoe moet Atjeh gepacificeerd worden?* Verslagen van het Indisch Genoot-schap, 1891, pagina 91.

(4) *Indisch Militair Tijdschrift* 1896, IIde deel, pagina 212.

volken, zooals de Padri's op Sumatra's Westkust, om gewoonlijk het begin hunner vijandelijkheden, met de redenen waarom zij daartoe overgingen, vooraf aan te kondigen, omdat daarin iets ridderlijks ligt, hetgeen van onze zijde zelden werd gedaan, en doet denken aan de door den Koran gewilde sommatie om het ware geloof te omhelzen vóórdat de strijd tegen de ongelooovigen wordt aangebonden; over de definitie van *vijand*, omdat het beginsel, dat alleen de gewapende macht der tegenpartij als zoodanig is te beschouwen, tegenover den inlandschen vijand niet kan worden opgevolgd; over het *vogelvrij verklaren of stellen van premiën op de hoofden der aanvoerders*; over het *dooden van krijgsgevangenen als gevolg van omstandigheden, die het onmogelijk maken, hen te behouden*; over het *betalen van losgeld voor in handen des vijands gevallen strijders en niet-strijders*; over het *verminken der vijken van gesneuvelde vijanden*; over de *eerbiediging der godsdienstige overtuigingen des vijands*; over het *buitrecht*; over het *omhouwen van vruchtboomen*; over de *requisitiën*; over de *oorlogsschattingen of boeten*; over de *brandschattingen*; over de *verplichte legering van troepen ter vervanging van de inkwartiering*; over de *solidaire aansprakelijkheid*; enz. (1)

De Schrijver heeft begrepen, dat de voedster der Indische tactiek de Indische krijgsgeschiedenis is. In § 2 van het eerste deel noemt hij eenige factoren op, die invloed uitoefenen op de toepassing van de grondbeginselen der strategie en tactiek en zegt dan terecht, dat zij door die factoren niet gewijzigd worden. Alles wat hij in die § aanvoert om dat te betoogen is echter n. i. niet voldoende. Misschien dat dit betoog in het derde deel meer zal worden uitgewerkt, wanneer daarin onze tactiek (en onze strategie?) tegenover den inlandschen vijand zullen worden behandeld. Ik wil hiermede zeggen, dat de oorlogvoering in Indië tegenover onzen *binnenlandschen* vijand, behalve uit de lessen der Indische krijgsgeschiedenis en die der oorlogen door andere koloniale mogendheden tegen onbeschaafde of halfbeschaafde volken gevoerd, *veel* kan leeren uit de studie van *eenige* in Europa gevoerde oorlogen. Dit is te veel uit het oog verloren. Aan de bestudeering der NAPOLEONTISCHE oorlogen in Frankrijk, België, Duitschland, Noord- en Midden-Italië, Oostenrijk en Rusland of der oorlogen in de Krim (1854—1856), Italië (1859), Denemarken (1864), tusschen Pruisen en Oostenrijk (1866), Frankrijk en Duitschland (1870—1871) en Rusland en Turkije (1878), hebben aanstaande Indische officieren weinig. Daarentegen kunnen zij voor de Indische oorlogvoering (tactiek en strategie) *veel, zéér* veel leeren — men denke eens aan den 24-jarigen oorlog in Atjeh — uit de oorlogen tegen de *Camisards* (1701—1705), in de *Vendée* (1792—1815), op *Corsica* (1719—1769), in *Tirol* (ANDREAS HOFER), in *Calabrië* (FRA DIAVOLO), in *Spanje en Portugal* (1808—1813), op *Kreta* (1819—1821), enz. De studie van *deze* oorlogen had die van de Indische geschiedenis moeten voorafgaan om te doen zien, hoeveel punten van overeenkomst tusschen die en de in Indië gevoerde oorlogen bestaan. Men zou dan vele jaren eerder hebben begrepen, wat *Indische* tactiek wil zeggen en dat er, behalve eene Indische tactiek, ook eene Indische *strategie* bestaat en altijd heeft bestaan, die wel niet zoo in boeken beschreven is als de Indische tactiek, maar in de gouvernementsarchieven op eene véél rijkere litteratuur dan die der Indische tactiek kan wijzen, zoodat men, wetende wat aanstaande *Indische* officieren

(1) Zie mijn opstel »De politiek van den oorlog in Atjeh», *Indisch Militair Tijdschrift* 1897.

moeten kennen, dertig jaren geleden niet zou beweerd hebben, dat zij geene strategie behoeften te leeren. De toenmalige traditie deed echter — zooals DE ROO VAN ALDERWERELT het gezegd heeft — meer aan Groot-Europeesche tactiek en Groot-Europeesche strategie. Zij ridiculiseerde Indische tactiek en negeerde Indische strategie, omdat zij niet wist, dat beide zéér nauw verwant zijn aan de Europeesche tactiek en strategie tegenover den *ongeorganiseerden of slecht georganiseerden vijand in volks-, opstands- en partijgangeroorlogen*.

In § 4 geeft de Schrijver eenige cijfers op van de verliezen onzer troepen bij verschillende expeditiën tengevolge van nadeelige klimaatsinvloeden. Hij had daarbij wel mogen mededeelen, dat de sterfte bij de in 1827 naar Java gezonden *Expeditionnaire afdeeling*, die uit 104 officieren en 3035 onderofficieren en manschappen bestond, over de jaren 1828 en 1829 gemiddeld 1118 per jaar en bij de overige Europeanen van het Indische leger gemiddeld 571 per jaar heeft bedragen en dat er alleen van de officieren der afdeeling, die van 1827—1829 op Java is geweest, 40 zijn overleden (1).

Het eerste hoofdstuk van het eerste deel handelt over onzen vijand. Sedert 1817 bestaat die uit verschillende elementen, eens zelfs uit *inlandsche christenen*, die anders, goed behandeld wordende, in den strijd tegen den inlandschen vijand, onze natuurlijke bondgenooten zullen blijven, nu en dan uit *heidenen* (Dajak's, Alfoeren, Papoewa's, Niassers, Batak's), soms uit *hindoe's* (Baliërs en Lombokkers), een paar malen uit *Chineezers* en in den regel uit *Mohamedanen*. Dit element blijft, staatkundig, voor ons het gevaarlijkst.

Behalve deze elementen, die door den Schrijver niet uit een religieus of politiek, maar meer uit een ethnographisch oogpunt worden gegroepeerd, noemt hij nog één element op. In § 9 spreekt hij van *Rooversbenden*. Mij dunkt, dat hij, met die benden landroovers bedoelende, terzelfder plaatse of iets later ook de *Zeeroovers* had moeten noemen. 't Is waar, zeeroovers moeten meer door de Marine dan door het Leger worden bestreden, maar de Schrijver weet zelf, blijkens § 117 (pagina 241 en 242) van het eerste deel, dat ook de landmacht herhaaldelijk, hetzij zelfstandig, hetzij in samenwerking met de zeemacht, zoo te land als aan boord van onze oorlogsschepen of gouvernements-stoomschepen dan wel kruisbooten, tegen de zeeroovers gevochten heeft. Die gevechten kwamen in de eerste helft der eeuw herhaaldelijk voor. In een werk als het hier aangekondigde had dus wel een afzonderlijke § aan den *zeeroof* mogen worden gewijd, waaronder ik zoowel zee- als strandroof versta. Voor bronnen zijn te raadplegen:

1. Jhr. J. P. CORNETS DE GROOT. *Notices historiques sur les pirateries, commises dans l'archipel Indien-Oriental, et sur les mesures prises pour les reprimer par le Gouvernement Néerlandais dans les trente dernières années* (1847).
2. J. H. P. E. KNIPHORST. *Historische schets van den zeeroof in den Oost-Indischen archipel* (2).
3. E. DE WAAL. *Onze Indische Financiën*, deel III, pagina 17—108 (3).
4. *Koloniale Verslagen na 1879*.

Zooals hierboven reeds gezegd is, moet het *Mohamedaansch* element onder onze vijanden in Indië als het gevaarlijkste worden beschouwd. Omtrent de organisatie

(1) Monitor, *Indische militaire belangen*.

(2) Verhandelings en berichten betrekkelijk het zeewezen enz., 1876, 1877, 1878. Later voortgezet in het *Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië*.

(3) 's-Gravenhage, M. NIJHOFF, 1879.

der krijgsmacht van den Mohamedaanschen staat vindt men in elke handleiding tot de beoefening van Mohamedaansch recht een en ander opgeteekend, dat voor den tegenwoordigen tijd en voor onze Indische bezittingen niet veel meer dan van theoretische waarde is. De strijdmacht van onzen vijand in Groot-Atjeh bestaat, voor zoover zij onder de leiding der *oelama's* staat (zie § 5), uit beroepsstrijders en eene *reserve*, bestaande uit de weerbare kampongbevolking.

Dat het Mohamedaansch element het gevaarlijkste is moet aan de volstrekte onverdraagzaamheid van zijn godsdienst worden toegeschreven. De Schrijver moge in § 6 beweren, dat het Mohamedaansch element in onze bezittingen »meer in naam dan inderdaad volgeling van den Grooten Profet» is, Dr. SNOUCK HURGRONJE leert ons, dat voor de bepaling der beteekenis van den Islam in een land niet slechts de meerdere of mindere kennis der leer bij de bevolking, maar vooral hare gezindheid, hare verhouding jegens andersdenkenden, in aanmerking moet komen. Volgens hem is dat element ook in onze bezittingen als brandstof te beschouwen. De hadji's, die hun geloofstrots in Arabië verlevendigden, de Arabieren, die in Indië komen handel drijven, en de leerlingen, die zij er vormen, maken het buskruit uit. De lont ontbreekt, gelukkig, vooralsnog. Moge de Schrijver nimmer ervaren, dat waarlijk ook Javanen en Maleiers Mohamedanen zijn! (1) Zelfs »goede» Mohamedanen (zie § 14).

In § 6 spreekt de Schrijver over den *heiligen oorlog*, maar brengt den lezer niet op de hoogte van de beteekenis daarvan. Wat is heilige oorlog? Volgens de voorstelling der Mohamedanen is de aarde verdeeld in twee aan elkander vijandige deelen, die in een voortdurenden strijd met elkander zijn, namelijk het gebied van de geloovigen, *dár al-islám* genaamd, en dat der ongeloovigen, *dár al-harb* of gebied van den strijd geheeten. De ongeloovigen of *káfir's* zijn of onwetenden of onwilligen. De eersten moet men door onderwijs, de laatsten door geweld tot rede brengen. Wie zich dit niet laten welgevalen, moet men als vijanden beschouwen en bestrijden. Tot de onwilligen behooren de Joden en de Christenen. De geloovigen hebben echter geleerd, zij het ook tandenknarsend, voor de vijanden van ALLAH neder te hurken en te kruipen, zoolang zij machteloos zijn de onwilligen te dwingen tot *islám*, d. i. onderwerping aan ALLAH en de bevelen, door zijn gezant overgebracht. Zekere klassen van het Mohamedaansch element hebben wel is waar overal, waar een Europeesch bestuur gevestigd is, zich na verloop van tijd langzamerhand aan dien toestand gewend en dezen, voor een tijd althans, als natuurlijk beschouwd; maar dat element blijft altijd het buskruit, dat steeds ver verwijderd moet blijven van de lont, die men er steeds brandende in wil steken, omdat het kruit, eenmaal ontbrand, zijn gloed ook aan de minder ontvlambare brandstof in zijne omgeving zal mededeelen. De lont is elke beweging, die voor de rust gevaarlijk wordt geacht, en dat die bewegingen in den regel van Mohamedaanschen ijver uitgaan, is overbekend. De oorlog of elke strijd tegen de ongeloovigen heet *djihad*, maar in de Europeesche talen wordt die gewoonlijk de *heilige oorlog* genoemd, terwijl de Javanen, Soendanezen en Maleiers dien toevallig bij voorkeur ook *prang sabil* noemen. Elke oorlog van Mohamedanen tegen Christenen is dus een heilige oorlog. Zelfs wordt — volgens Professor S. KEIJZER — de zeeroof als *prang sabil* beschouwd. De Mohamedaan, die in of tengevolge van dezen oorlog sneuvelt, wordt als geloofsheld of *sjahid*

(1) *De beteekenis van den Islám voor zijne belijders in Oost-Indië*. Leiden, E. J. BRILL, 1883.

beschouwd. Volgens westersche begrippen is dus de heilige oorlog een godsdienstoorlog, en zoo is ook in waarheid de oorlog, dien de *Mahdi* voert, een godsdienstoorlog; maar het behoeft nauwelijks te worden gezegd, dat onze in den Indischen archipel gevoerde oorlogen geen godsdienstig, maar een politiek karakter hebben, omdat artikel 119 van het *Reglement op het beleid der regeering van Nederlandsch-Indië* ook den Mohamedaan toestaat, zijne godsdienstige meeningen met volkomen vrijheid te belijden, behoudens de bescherming der maatschappij en harer leden tegen de overtreding der algemeene verordeningen op het strafrecht; terwijl de strijd, dien de Mohamedaansche vijand tegen ons bestuur voert, evenmin ondernomen wordt voor de uitbreiding van het geloof, doch niets anders is dan het verzet tegen bestuursmaatregelen of tegen de offensieve optreding onzer troepenmacht, die hunne vorsten zich door hun wanbestuur en de daaruit voor hunne naburen ontstaande onveiligheid hebben op den hals gehaald, al mogen *oelama's* en *hadji's*, tot opwekking van den ijver der strijders, aan dat verzet en elke beweging, die van een centrum van sociale ontevredenheid uitgaat, den weidschen naam van *prang sabil* geven (1).

De grootste waakzaamheid tegenover onzen geduchtsten vijand in den Indischen archipel blijft steeds een der eerste plichten van het Nederlandsch gouvernement, niet alleen met het oog op de groote verbetering der middelen om de *hadj* of bedevaart naar Mekka mogelijk te maken en hetgeen het Mohamedaansch reveil in andere landen ons geleerd heeft, maar ook om eene andere, zeer gewichtige reden. Reeds in 1861 schreef de Minister van Koloniën: »De ondervinding der laatste dertig jaren getuigt, dat het hoe langer zoo moeilijker wordt, strijd te voeren tegen de Indische volken. De kracht van hunnen tegenstand neemt toe en niet altijd zijn wij in staat, terstond eene indrukwekkende magt in het veld te brengen» (2). Gelukkig, dat de taak der in Oost-Indië aanwezige strijdkrachten niet weinig vereenvoudigd wordt door de gedaante van den Indischen archipel, door de eigenaardige distributie van land en water daarin (3). Het *water* is ook hier onze grootste en trouwste bondgenoot. Aan het water hebben wij het te danken, dat er een typisch onderscheid bestaat tusschen den Maleier en den Papoewa, tusschen den Javaan en den Alfoer, tusschen den Boeginees en den Soendanees, tusschen den Makassar en den Amboinees, tusschen den Baliër en den Atjeher, tusschen den Dajak en den Batak; een onderscheid, dat zich niet alleen in den godsdienst, maar ook in de taal, de zeden en de gewoonten vertoont. De zee, die al deze elementen op grooten afstand van elkander verwijderd houdt, maakt de kans op groote nationale bewegingen tegen ons gezag weinig waarschijnlijk; maar er is meer. De Islam moge ieder moslim, als lid van de groote theocratische broederschap, het gevoel van religieuze solidariteit schenken; van eene Mohamedaansche nationaliteit is geene sprake. De verschillende Mohamedaansche rassen zijn onderling zoo antipathiek als rassen maar zijn kunnen. De Islam moge zich in den Indischen archipel gestadig uitbreiden, de

(1) Mr. L. W. C. VAN DEN BERG. *De beginselen van het Mohamedaansch recht*, enz., 3de druk, 1883. Dr. C. SNOECK HURGRONJE, *De beteekenis van den Islâm voor zijne belijders in Oost-Indië*. Prof. P. J. VETH, *De heilige oorlog in den Indischen archipel*, *Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië*, 1870.

(2) Jhr. CORNETS DE GROOT. *Over het beheer onzer koloniën*.

(3) J. L. KOSTER. *Nederland's militaire positie in Zuid-Azië*, ook beschouwd in het licht der moderne kolonisatie. Verslagen van de Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap, 1894—1895.

aansluiting is in de Mohamedaansche maatschappij gering en op eene krachtige centrale leiding bestaat voornamelijk weinig kans. De tot dusver bestaande kloof tusschen de verschillende stammen in den Indischen archipel is te groot dan dat zij door den band, die inderdaad alle Mohamedanen met elkander verbindt, kan worden opgeheven (1). De Mohamedaansche propaganda in Nederlandsch-Indië blijft echter een groot gevaar voor het bestuur onzer bezittingen. Tegenover de onwaarschijnlijkheid van groote nationale bewegingen, die haren oorsprong in geloofsijver vinden, staan de *vele* partieele uitingen van vijandschap van het Mohamedaansch element tegen het Nederlandsch gezag, die een krachtigen hefboom vonden in godsdienstige dweeperij en ook daaraan haren veelal taaien weerstand ontleenden (2).

In § 7 bespreekt de Schrijver den *verplichten krijgsveld* bij den inlandschen vijand en verhaalt dan — puttende uit KIELSTRA'S *Beschrijving van den Atjeh-oorlog* — hoe de vorst van Samalangan de weerbare bevolking van zijn land gedwongen had aan den strijd tegen ons in *Groot-Atjeh* deel te nemen. Waarom deelde de Schrijver terzelfder plaatse niet mede, op welke wijze de zuster van dien vorst de weerbare manschap van haar land noodzaakte, in 1877 den geboorte-grond tegen de aanranding der Nederlandsche troepen onder den Kolonel VAN DER HEIJDEN te verdedigen? In een opstel, getiteld: »De expeditie naar Samalangan in 1877» (3), leest men: »Gedurende de afwezigheid van dezen vorst werden de staatsaangelegenheden in Samalangan bestuurd door zijne energieke en schrandere vrouw (4) POTJOET MALIGOI, die — mag men de daaromtrent eenmaal verspreide geruchten vertrouwen — zoodanigen haat tegen het Nederlandsche gezag koesterde, dat zij de strengste middelen te baat nam in de aansporing harer landgenooten, den strijd tegen den westerschen overweldiger vol te houden. Verplichte krijgsveld gold bij haar dan ook als hoogste wet onder die omstandigheden. Daarvoor moesten alle bedrijven en neringen des vredes bukken. Wie bij de komst der Nederlandsche troepenmacht in 1877 de sedert lang braak liggende sawahvelden in de kuststreken van Samalangan heeft gezien, kwam spoedig tot het besef, dat de tot tegenstand opgezweepte bevolking het landbouwbedrijf had moeten staken, aan het bevel der vorstin gehoorzamende, om naar de wapens te grijpen. Wie dat niet deed, werd, zoo is verhaald geworden, met eene barbaarsche straf: ontmanning, bedreigd.»

Bij de bespreking der bestanddeelen van de strijders des vijands zegt de Schrijver weinig van de *beroepsstrijders*. Men vond hen in den Padri-oorlog, waarin zij *doebalang's* werden genoemd (5). Men vindt hen ook in Atjeh (6). Vooreerst zijn de *panglima's prang* beroepsstrijders en voorts alle Atjehers, die het praedicaat *Pang* bezitten, zooals Pang Saman, Pang Kebo, Pang Djaran, Pang Analan.

Voor eene goede ethnographische beschrijving der Indische volksstammen vond ik een betrouwbaren gids in KNIPHORST, *Historische schets van den zeeroof* (7). Wat de Schrijver daarvan in de §§ 10—16 mededeelt, voldoet vrij wel aan de eischen van een werk als het aangekondigde.

(1) SNOUCK HURGRONJE. *De Atjehers*, deel II.

(2) J. L. KOSTER. *ibid.*

(3) *Indisch Militair Tijdschrift*, 1884.

(4) Lees zuster.

(5) Het oorlogvoeren op Sumatra, *Indisch Militair Tijdschrift*, 1881.

(6) A. PRUIJS VAN DER HOEYEN. *Mijne ervaring van Atjeh*.

(7) Van deze verdienstelijke verhandeling bestaan overdrukken met afzonderlijke pagineering.

De *bewapening* van den inlandschen vijand heeft de Schrijver in de §§ 20—35 uitvoerig behandeld. Zij behoort in een werk over Indische tactiek te worden gevonden. Alleen is het te betreuren, dat enkele figuren op de platen, de verschillende Indische wapenen voorstellende, op te kleine schaal zijn geteekend om iemand, die nooit Indische wapenen gezien heeft, daarvan eene goede voorstelling te geven. De Atjehsche blanke wapenen zijn door Dr. SNOUCK HUBGRONJE niet — zooals de Schrijver beweert — in zijn standaardwerk *De Atjehers*, maar in de notulen van het Bataviasch Genootschap van kunsten en wetenschappen van 1892 medegedeeld. Ik heb die wapenen beschreven in mijn reeds genoemd opstel: *De politiek van den oorlog in Atjeh*.

Een belangrijk gedeelte van 's Schrijvers arbeid vormen de §§ 40—51, die over de *verpleging*, *legering* en *aanvulling* der vijandelijke strijders handelen. Zijne algemeene beschouwingen zijn ontleend aan die van den Generaal VAN SWIETEN (1). Ik zal den Schrijver mededeelen, wat de Commissaris-Generaal VAN DEN BOSCH daarvan in 1834 heeft geschreven:

»Het bijeenbrengen en, meer bijzonder, het bestendig onderhouden van een aanzienlijk getal manschappen, gaat het beleid van de Inlandsche hoofden en hunne middelen te boven, vooral zoo zij niet over uitgestrekte landschappen te beschikken hebben, en de bevolking van deze niet kunnen verplichten tot de levering van al hunne benodigdheden, doch zelfs wanneer deze hulpmiddelen voorhanden zijn, is aan de zaak voor hen zeer veel moeilijkheid verbonden, daar zij geene geregelde depotplaatsen weten aan te leggen of dezen in veiligheid te stellen tegen eenen onverhoedschen aanval».

»Hunne optogten met eene groote magt, zijn dus slechts tijdelijk, en loopen spoedig uiteen. Daarentegen zijn zij bijzonder geschikt om den oorlog en de aanklevers van denzelfden gaande te houden. Een klein Inlandsch korps, bij voorbeeld van 6 à 700 man, vindt overal middelen van bestaan, en het land (Java) biedt, schier op alle punten, toevlugtsoorden en schuilplaatsen aan, hetgeen veroorzaakt, dat zoodanig korps bezwaarlijk te ontdekken, en nog moeilijker te achterhalen is» (2).

In § 45 geeft de Schrijver m. i. eene minder goede definitie van *talang*, volgens hem »een kleine doesoen, die gedurende den rijstbouw door slaven werd bewoond». Volgens het *Aardrijkskundig en statistisch woordenboek van Nederlandsch-Indië* is talang een gehucht en volgens PRUIJS VAN DER HOEVEN, in *Veertig jaren Indische dienst*, eene geïsoleerde nederzetting. Ik vond echter noch in dit, noch in een ander werk van denzelfden Schrijver: *Een woord over Sumatra, in brieven verzameld*, dat de talang slechts tijdelijk, d. i., gedurende den rijstbouw wordt bewoond.

Over het *bijgeloof der inlanders in verband met hunne oorlogs- en gevechtsvoering* sprekende, noemt de Schrijver in § 59 op pagina 127 het woord *pojang* zonder den lezer te vertellen wat een pojang is. Op pagina 128 gebruikt hij dat woord nog eens en dan zal de lezer, na kennismaking van de op die bladzijde ad d e gegeven voorbeelden, niet langer omtrent de beteekenis van dat woord in twijfel verkeeren. PRUIJS VAN DER HOEVEN spreekt in zijn *Veertig jaren Indische dienst* van *nènèh pojang*, d. i. den geest geworden voor- of stamvader.

(1) De waarheid over onze vestiging in Atjeh.

(2) Verslag mijner verrigtingen in Indië gedurende de jaren 1830, 1831, 1832 en 1833 (*Tijdschrift van het Kon. Inst. voor taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië*, XI).

Hoofdstuk II handelt over de versterkingen van den inlandschen vijand. De Schrijver heeft aan dit gedeelte van zijn werk veel zorg besteed. Zijn »Voorbericht» deelt mede, dat de bij dit hoofdstuk behoorende platen langs autographischen weg zijn verkregen, een goedkooper procédé dan wanneer zij waren gelithographeerd en gekleurd, zooals o. a. de platen, behoorende bij het *Aanhangsel* van den 5den druk van ELAND's *Veldversterkingskunst* (1882), handelende over *Versterkingen in Nederlandsch-Indië*. Deze platen zijn voor den in het lezen van kaarten en teekeningen nog niet goed geoeffenden leerling duidelijker. Één der hulpmiddelen, om het onderwijs smakelijker en vruchtdragender te maken, is zeker, dat men duidelijke terreinafbeeldingen geeft, m. a. w., goede teekeningen of kaarten. Het zien van massa's *tranches* bijv. vermoeit spoedig en maakt den leerling, die nog weinig kennis bezit van de Terreinleer en Terreinopname, tureluursch. Mag men den cadet of den onderofficier, die dit werk in handen krijgt om er Indische tactiek uit te leeren, en slechts eenige kennis van Geodesie bezit, nog vrijwel als een leek op het gebied van Terreinleer en Terreinopname beschouwen, dan is het de vraag of de door den Schrijver geleverde autographische reproducties van Indische terreinschetsen de voor leeken gemakkelijkste methode aanbieden om zich het heuvel- of bergterrein voor te stellen. Slechts hij, die alvorens het aangekondigde werk te bestudeeren, goed onderwijs in Terreinleer en Terreinopnemen, ook op heuvelterrein, heeft genoten, zal zich uit de *tranches* het terrein niet alleen kunnen voorstellen, maar ook de fouten kunnen aanwijzen, die in de *tranches* op sommige kaarten voorkomen. In laatstbedoeld opzicht zijn zelfs de door den Schrijver gegeven terreinschetsen, zooals later zal worden vermeld, niet alle zonder gebreken. Voor den leek zijn andere methodes om hem eene goede, d. i., voor hem voldoende voorstelling van het berg- of heuvelterrein te geven, ware het niet, dat die methodes door den Schrijver bezwaarlijk konden worden gevolgd. Wie herinnert zich niet uit het leerboek over de Geodesie van VAN KERKWIJK, dat het bovenbedoelde terrein ook door *arceeringen* kan worden voorgesteld; maar dat zou voor den Schrijver een zeer tijdroovend werk zijn geweest en in de tweede plaats niet overeenkomstig het in Indië geldende voorschrift ten aanzien van de vervaardiging van topographische kaarten en de »Terreinleer, samengesteld bij de VIIde afdeling van het Departement van Oorlog (onderafdeling Topographische dienst)» (1). Eene andere methode om bergterrein voor te stellen is die door middel van tinten verkregen met den zoogenaamden krijtdruk. Deze methode is o. a. toegepast op sommige (niet alle) kaarten, behoorende bij het 1ste deel van het werk van den Kapitein P. J. F. Louw over den oorlog op Java (2), voor zooveel de schaal, waarop die kaarten zijn geteekend, zich tot het volgen dezer methode leende. De schaal, waarop de terreinschetsen van het aangekondigde werk zijn geteekend, laat echter het toepassen dezer methode niet toe. Er schoot dus niets anders over dan van de methode der *tranches* gebruik te maken; doch voor leeken ware het dan voldoende en beter geweest, indien van de voorgestelde heuvel- en bergterreinen slechts de geraamten of dat de hoofd- en zijruggen met vette lijnen waren aangegeven. Bij de beschouwing der platen blijkt het aanstonds, dat de schetsen van den lateren tijd van goede topographische kaarten zijn overgenomen. De schetsen op de platen III en IV, de stellingen op

(1) 2de herziene uitgave, Batavia, Landsdrukkerij, 1890.

(2) Batavia, Landsdrukkerij, 1894.

den Marapalam en te Matoewa (respectievelijk in 1823 en 1833) voorstellende, zijn — zooals de methode van teekenen laat zien — niet in 1823 en 1833 gemaakt. Het is dus de vraag of die schetsen juist teruggeven wat *toen* op het terrein te zien was. M. i. doet men in het belang der geschiedenis beter, zulke min of meer gefantaseerde kaarten achterwege te laten. Waarom heeft de Schrijver op plaat I, het heuvelterrein bij Biloel-Zuid in Februari en Maart 1877 voorstellende en overgenomen van eene topographische kaart van den lateren tijd, den onderlingen afstand van de tranches niet vermeld? De kaart van Djaraga op plaat XVIII, overgenomen van de overeenkomstige plaat, behoorende bij het werk van WEITZEL, *De derde militaire expeditie naar het eiland Bali in 1849* (1), stelt eene berg- of heuvelformatie voor, die onbestaanbaar is. De schaal van 1:6300 is bovendien eene vreemde. Zoo laten ons de tranches op plaat XXIII, de vallei van Alahan Pandjang voorstellende, dingen zien, die theoretisch onjuist zijn.

Summa summarum moet ik zeggen, dat de bij het aangekondigde werk behorende kaarten niet mooi zijn uitgevoerd.

In § 67 bespreekt de Schrijver de *hindernissen*. De *randjoe's* of *borang's* (verdeeld in gewone en buikrandjoe's) en de voetangels, die hij hier voor het eerst noemt, hadden, dunkt mij, reeds in § 61 vermeld behooren te worden, waar van *bijzondere strijdmiddelen* des vijands sprake is. Het ware wellicht beter geweest, alleen het *vergift*, het *vuur*, de *brankogels* en de *steen*en daartoe te rekenen, maar de *mijnen*, *vallende boomen*, *springlansen*, *wippen* en *beenbrekers* bij de hindernissen te voegen en deze te verdeelen in *hindernissen in den bewegingsoorlog* en *hindernissen in den bentengoorlog*. M. i. behooren tot laatstgenoemde categorie ook de *trapgranaten*. Een bentengoorlog was bijv. de oorlog, die van Maart 1885 tot Augustus 1893 in Groot-Atjeh werd gevoerd. Verder moeten bij de hindernissen ook de *inundatiën* afzonderlijk worden genoemd.

Bij de versperringsmiddelen speelt de *bamboe doeri* eene groote rol. Dat zij ook als maske goeden dienst bewijst, hebben onze troepen op 25 en 26 December 1873 bij de gevechten om Lamboeq (Lamboe) in Atjeh ondervonden. De zoogenaamde Pedirdijk was een der weinige door Atjehers aangelegde wegen, dien men er bij onze komst vond. Die weg of dijk eindigde toen aan den rechteroever der Atjehrivier (2), waar men in de nabijheid eene waadbare plaats vond. Met het oog op den overgang dier rivier op dat punt en eene berenning van den Kraton aan de ooster- en zuiderfacen door onze troepen, had de vijand benoorden de kampong Lamboeq op dien weg eene maske van bamboe doeri gemaakt, zóó natuurlijk, dat wij, met onze toenmalige gebrekkige kaart, bij onze terreinverkenning er door misleid werden.

Waar geene bamboe doeri is of wil groeien, kan men, zooals de Schrijver zegt, ook gebruik maken van gewone bamboe, de *dadap doeri*, de *kasoemba*, de *pandem*, de *bariang*, de cactus, de rozenstruik, enz. Dat de *aloeé* de stormvrijheid eener benteng zeer kan verhoogen, geven verscheidene — niet alle — versterkingen uit onze geconcentreerde stelling in Groot-Atjeh te zien. De *aloeé* wil alleen op

(1) Gorinchem, J. NOORDULJN en ZOON, 1859.

(2) Zie de kaart onzer vestiging in Groot-Atjeh, zonder jaartal, maar N°. 14 van de door het Indisch Topographisch bureau van *Atjeh* uitgegeven kaarten

zandgrond groeien. STIELTJES gaf in 1869 aan om, wanneer de bamboe doeri niet groeien wil, van de *tambok*, eene soort kreupelhout, gebruik te maken, die in Oost-Java bekend is (1).

Terecht noemt de Schrijver in § 72 *epaulemenen* afwachtingsdekkingen, zooals de geschiedenis onzer geconcentreerde stelling in Groot-Atjeh tusschen 1885 en 1893 ons heeft kunnen leeren. In een tactisch leerboek behooren goede definitiën voor te komen. Of het echter den Schrijver gelukken zal, in Indië van *patrouille* eene andere bepaling te geven dan die volgens het militair spraakgebruik aldaar en de benaming *colonne* door *brigade* te doen vervangen (Deel I), betwijfel ik. De benaming *mobiele colonne* is — hoewel niet van Indischen oorsprong, daar zij ook in Algerië, ja zelfs in Europa werd gebruikt — zóó typisch Indisch geworden, dat zij wel niet in die van *mobiele brigade* zal overgaan, die ook niet hetzelfde begrip teruggeeft. De brigade telt nu eenmaal *minstens* een paar bataljons infanterie (al spreekt men ook van brigades *marechaussee*), terwijl de *colonne* niets anders is dan eene brigade in 't klein, voor zoover de mobiele *colonne* en de zelfstandige brigade uit drie of vier wapens, enz., bestaan. Eene *mobiele colonne* is echter geen *detachement* (pagina 52 en 53, Deel II).

In de §§ 94—96 geeft de Schrijver eenige beschouwingen over *versterkte kratons*. Hij beschrijft de kratons van Plèrèd, Djokdjakarta en Atjeh. Bij de beschouwingen over den Atjehschen kraton is, zoo 't schijnt, niet geraadpleegd de *Beschrijving van den Kraton van Groot-Atjeh, zijne verdedigingskracht en bewapening* enz. (Batavia, Landsdrukkerij 1874) (2). Jammer, dat de Schrijver geene beschrijving heeft kunnen geven van den versterkten kraton van Palembang (1821). Zou hiervan nog iets te maken zijn uit:

1. Schets der positiën van de Nederlandsche macht bij het veroveren van Palembang, 20—27 Juni 1821.
2. Schets van de attaque tegen Palembang, 21 October 1819 (3)?

Zoo ben ik tot het Tweede Deel van het aangekondigde werk genaderd. Mijne aandacht viel in de eerste plaats op het *karakter der oorlogvoering* van den inlandschen vijand (§ § 119—123). Voor het eerst zie ik in een werk over Indische tactiek de theorie verkondigd, dat de inlandsche vijand in zijn strijd tegenover onze troepen er zoowel een *gewonen* of *grooten* als een *kleinen oorlog* op nahoudt. Volgens den Schrijver maken »de min of meer beslissende gevechten», welke die vijand »ons levert», den grooten oorlog uit . . . voor hem. Tegen deze theorie moet ik opkomen. Ik stel den Schrijver voor, de mijne te omhelzen. Ik zal beginnen met niet over Indische tactiek of over inlandschen vijand, maar over oorlog te spreken. Mij is geleerd, dat het doel van den oorlog is de vernietiging der vijandelijke strijdkrachten en dat men dat doel kan bereiken op twee verschillende wijzen:

1. door zijne strijdkrachten zooveel mogelijk te *vereenigen* en die daarna, op een geschikt terrein, tegenover de insgelijks *vereenigde* troepen der tegenpartij te brengen, ten einde door eenige (weinige) *grootte gevechten* of door een veldslag

(1) Handelingen der Staten-Generaal (Tweede Kamer) 1869—1870, pagina 187—193.

(2) Eene officieele uitgave.

(3) Zie de nos 1076 en 1077, pagina 63 van den *Catalogue de livres sur les possessions Néerlandaises aux Indes Orientales, etc.* La Haye, MARTINUS NIJHOFF, 1893.

zoodanig resultaat te behalen, dat de tegenpartij niet meer in staat is, den oorlog voort te zetten; of

2. door de tegenpartij door eene reeks van schijnbaar minder belangrijke oorlogshandelingen, die elk op zichzelf ten doel hebben, eigen verlies te voorkomen en den vijand onophoudelijk te benadeelen, zoodanig uit te putten, dat de tegenpartij ten laatste te zwak wordt om den oorlog vol te houden.

In het eerste geval is het (oorlogs) doel bereikt door de handelingen van den *grooten*, in het tweede geval door die van den *kleinen oorlog*. Uit deze beschouwing volgt aanstonds, dat de handelingen van den *grooten oorlog* alleen mogelijk zijn, waar, let wel, de tegenover elkander staande partijen, *beide*, beschikken kunnen over *behoorlijk georganiseerde strijdkrachten, die naar strategische en tactische regelen te bewegen zijn*. Wijl de inlandsche vijand tot dusver geene of bijna geene organisatie kent, is de groote oorlog voor hem tegenover onze troepen evenmin bestaanbaar als voor onze troepen tegenover hem. In onze oorlogen met den inlandschen vijand kent men *aan weerskanten* dus slechts den *kleinen oorlog* (1), al kan deze soms even belangrijk en ernstig zijn als een groote oorlog.

Vervolgens somt de Schrijver de verschillende oorlogen op, die wij in Indië tegen den inlandschen vijand hebben gevoerd. In dit gedeelte van zijn werk, speciaal de §§ 122 en 123, is hij, m. i., het minst geslaagd. Hij heeft — zonder de bron te vermelden — het een en ander daarvan gelezen in BRUTUS, *Atjehsche Omtrekken* (2), maar de definities, die daar van die oorlogen worden gegeven, op zijne wijze vertolkt, waaruit blijkt, dat hij *grooten* en *kleinen, kleinen* en *guerilla-oorlog, guerilla- en volksoorlog* dooreenhaspelt.

In de eerste plaats zijn de door hem op pagina 9 gegeven definities van grooten en kleinen oorlog niet goed. Volgens hem heeft alleen de *grootte oorlog* »het breken van de weerkracht der tegenpartij ten doel, door het vernietigen of weerloos maken van hare krijgsmacht, enz., welk doel door veldslagen en gevechten bereikt wordt, enz.», en »helpt» de *kleine oorlog* »slechts de bereiking van dat doel bevorderen.» Wanneer is er in onzen oorlog tegen den inlandschen vijand ooit een »veldslag» geleverd? Zijn er bijv. in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo tusschen 1859 en 1863 zelfs groote gevechten geweest? Is aan den daár gevoerden krijg wel anders dan door den *kleinen oorlog* een einde gekomen? Zou alleen de *grootte oorlog* »de weerkracht der tegenpartij» kunnen breken? De Indische krijgsgeschiedenis leert ons wel anders.

De Schrijver verwart de *staatkundige* met de *krijgskundige* beteekenis onzer verschillende met den inlandschen vijand gevoerde oorlogen. Hij spreekt van »partij-gangersoorlog», van »guerillakrijg of volksoorlog»; zegt dat het dwaas is, te beweren, dat detachementen van ons leger »den *guerilla- respectievelijk tegen-guerillakrijg*» zouden kunnen voeren; want »troepen van het leger kunnen immers geen *volksoorlog* voeren»; noemt ook den »opstand» of het »verzet tegen het Nederlandsch Indisch Gouvernement» en het verzet tegen »den wettigen vorst» of de »rebellie» types van bovenbedoelde oorlogen en beweert dan, dat »het begin» van den oorlog op Java het »karakter van een volksoorlog» bezat. Zijne o. a. op pagina 12 en 13 gegeven voorbeelden bewijzen, dat de Schrijver dit onderwerp nog niet meester is.

(1) A. POMPE, *Indische Tactiek*.

(2) 's-Gravenhage, CREMER, 1887.

Staatkundig werden wij in Indië tegenover den inlandschen vijand in de navolgende types van oorlogen betrokken: 1°. *volksoorlog*, 2°. *opstand*, 3°. *rebellie*, 4°. *partijgangeroorlog*. Ik heb de definities van deze oorlogen reeds elders gegeven en mag dus daarnaar verwijzen (1). Ik heb gezegd, dat de volksoorlog in uitgebreiden zin een oorlog is, waaraan de geheele bevolking van het geïnvadeerde land, hetzij actief of passief deelneemt, en in engeren zin, een oorlog, dien het volk met de wapens voert tegen den indringer *met of zonder hulp van georganiseerde strijdkrachten*. Een volksoorlog kan op verschillende wijzen worden gevoerd. De Spanjaarden in 1808 bijv. en de Pruisen in 1813 voerden dien *met*, de Atjehers tegenover ons *zonder* georganiseerde strijdkrachten. Zijn er georganiseerde strijdkrachten dan voeren deze met de slecht of de ongeorganiseerde, in staatkundigen zin, wel *volksoorlog*, maar beide elementen doen dat, in krijgskundigen of tactischen zin, ieder op hunne wijze. De georganiseerde strijdkrachten voeren tegen den georganiseerden indringer den *grooten oorlog*, de slecht of ongeorganiseerde den *kleinen* dan wel den *guerilla-oorlog*. Wanneer zal de ongeorganiseerde vijand den guerilla-oorlog (in plaats van den kleinen oorlog) voeren? Wanneer de georganiseerde indringer het initiatief tegenover den nog niet bedwongen vijand prijs geeft. *Dit* is de krijgskundige reden van den langen duur der Padri- en Atjehsche oorlogen. Wanneer die indringer het initiatief weet te behouden, wordt — Indisch gesproken — de ongeorganiseerde vijand gedwongen, zich tot de *verdediging* te bepalen. Bij behoud van het initiatief kan de *leiding* bij den indringer hier of daar op het oorlogsterrein slecht zijn of op een groot gedeelte daarvan tijdelijk verloren gaan, waardoor de vijand zich in het open veld zal wagen om hem met de massa, die den kleinen oorlog voert, te bestrijden, doch dit zal van korten duur zijn; want *bij behoud van het initiatief* moet de ongeorganiseerde vijand het onderspit delven tegenover de *vereenigde* strijdkrachten (2), de massa van den georganiseerden indringer. Door de *vereenigde strijdkrachten* verstaat men natuurlijk niet eenige bataljons, batterijen en eskadrons, die naast elkander marcheeren, positie nemen en vechten, maar wel het vereenigd houden van de troepen, het in werking brengen van de massa, d. i. van al de troepen, die op eene beperkte ruimte onder ééne leiding tot één doel samenwerken. Het middel om het initiatief te behouden is de massa in werking te brengen op bovenbedoelde voorwaarde. In dat geval treedt de *guerilla* niet op; want de vijand tracht dan *zooveel mogelijk bij elkander te blijven*; en heeft de strijd plaats hetzij in het open veld, hetzij in kampong's of voor benteng's. In dien strijd heeft de georganiseerde aanvaller het voordeel van zijne betere organisatie en zijne betere geoefendheid tegenover den ongeorganiseerden vijand, die den *kleinen oorlog* voert. Kan de aanvaller, om welke reden dan ook, het initiatief niet meer behouden, dan heeft de vijand ook geene reden meer, zich tot de verdediging te bepalen. Dan neemt *hij* het initiatief en brengt *hij*, ongeorganiseerd, den indringer overal en tegelijk slagen toe. In den Atjehschen oorlog is de geheele bevolking onze vijand. Die bevolking wordt staatkundig wel geleid door een of meer personen, maar de strijders, die onze troepen aanhoudend bestoken, hebben die personen niet tot direct hoofd. Ieder man der bevolking handelt volgens eigen ingeving en naar gelang de gelegenheid zich voordoet. In dezen strijd, dien men *guerilla-oorlog* noemt, hebben

(1) De politiek van den oorlog in Atjeh. *Indisch Militair Tijdschrift*, 1897.

(2) A. POMPE. *Indische Tactiek*.

onze troepen alle nadeelen, juist tengevolge van hunne organisatie, die belet, op het juiste oogenblik en met spoed tegen de guerilla op te treden (1).

In § 126 bespreekt de Schrijver het *vuurgevecht* van den inlandschen vijand en zegt hij, ad 5 de *opstelling en houding* der schutters besprekende, dat, wat de houding der schutters betreft, men uit de hoogteaftmetingen der verschillende versterkingen en uit de plaatsing der schietkokers zou kunnen afleiden, dat zij zoowel staande als hurkende of zittende schoten. Had de Schrijver de *Beschrijving van den Kraton van Groot-Atjeh*, enz., geraadpleegd, dan zou hij op pagina 6 hebben gelezen: »Aan de noorder- en westerface daarentegen is aan den buitenwal een behoorlijk profiel gegeven, met een breed banket, dat een steil talud heeft. Van die steile helling was partij getrokken, om er geblindeerde zitplaatsen aan te brengen tot veilig verblijf voor de verdedigers.»

Op de pagina's 48—54, waar vele voorbeelden van het *tactisch optreden der ruitery van den inlandschen vijand* worden aangehaald, spreekt de Schrijver, evenals trouwens reeds vroeger en ook in het eerste deel van zijn werk, telkens van *detachementen*, die door hoofdofficieren werden gecommandeerd, en voegt er dan soms en parenthèse bij: zoogenaamde 8ste of 5de colonne. Ik kan dat niet goedkeuren. In het *Voorbericht* deelt de Schrijver wel mede, dat hij de in het Indische leger verkeerd gebruikte namen van *colonne* en *patrouille* zal vervangen door die van *brigade* en *detachement*, maar waar sprake was van *mobiele colonnes* uit den oorlog op Java (1825—1830) heeft hij niet van brigades of mobiele brigades (zie mijne opmerking bij § 72 van het eerste deel), maar altijd van detachementen gerept. 't Is waar, de Generaal POMPE sprak op pagina 68 en 69 van zijne *Indische Tactiek* (1865) ook van *detachementen*, maar de naam *mobiele colonne* was een officieele naam, die, wat meer zegt, historisch is geworden en uit de Indische krijgsgeschiedenis niet zal verdwijnen. Dergelijke naamsveranderingen zijn bedenkelijk; maar er is meer: wanneer de Schrijver niet altijd en parenthèse verduidelijkt, dat een *detachement* eigenlijk eene (mobiele) *colonne* was, uit infanterie, cavalerie, artillerie, hulptroepen, enz., bestaande, zou de leek, na lezing van het *Voorbericht*, met het volste recht mogen denken, dat elk door een hoofdofficier gecommandeerd *detachement*, waarbij die verduidelijking ontbreekt, in Indië eene *patrouille* wordt genoemd.

In § 140 behandelt de Schrijver den *kondschapsdienst* van den inlandschen vijand. Hij heeft daarbij niet geraadpleegd een opstel over »het oorlogvoeren op Sumatra», (2) bewerkt naar een handschrift van den Majoor der Infanterie A. HENDRIKS, een der veteranen uit den Padri-oorlog. Hij zou dan in § 141, waar hij van het *nabootsen van geluiden* door den vijand spreekt, zeker hebben opgenomen, wat de ervaring daarvan tijdens dien oorlog heeft geleerd. De Majoor HENDRIKS schreef daarvan: »Ook gebeurt het wel eens bij donkere nachten, dat men het bekende piepende geluid der karbouwen en het geklepper der

(1) M. i. is de Atjehsche oorlog de eerste *volksoorlog*, dien wij na 1816 in Indië te beëindigen hebben, en is zelfs het begin van den oorlog op Java (1825—1830) geen volksoorlog geweest. Zie mijn opstel: *De politiek van den oorlog in Atjeh*.

(2) *Indisch Militair Tijdschrift*, 1881.

houtjes, die deze dieren om den hals dragen — dat ieder, die eenigen tijd in Indië is, kent — meent te hooren. Deze geluiden kunnen de Sumatranen zóó natuurlijk nabootsen, dat men soms denkt eene kudde grazende karbouwen in den omtrek te vinden, hetgeen de bij ons zijnde Maleiers uitlokt, alsdan op roof uit te gaan, waardoor zij dan in eene hinderlaag worden gebracht.”

Van de *listen* van den Maleier bevat dat opstel eenige voorbeelden.

Hoofdstuk V heeft de Schrijver met »kleinen oorlog” betiteld. Zooals ik reeds in mijne beschouwingen over de §§ 122 en 123 heb gezegd, is dat oneigenaardig, omdat niet dit hoofdstuk speciaal, maar ook de andere hoofdstukken van dit deel over *kleinen oorlog* handelen. Had de Schrijver een afzonderlijk hoofdstuk aan den *guerilla-oorlog* van den inlandschen vijand gewijd, dan ware dat beter geweest. Ik heb reeds gezegd, dat de staatkunde van volksoorlogen, opstandsoorlogen, partijgangeroorlogen spreekt, maar de tactiek slechts onderscheid maakt tusschen *grooten oorlog*, *kleinen oorlog* en *guerilla-oorlog*. Wat *guerilla-oorlog* van den inlandschen vijand is, leert ons het boek van Generaal H. F. MEIJER: *Atjeh van 26 December 1875—4 September 1876. De offensieve handelingen der guerilla* (1). De *guerilla-oorlog* behoeft niet speciaal in den volksoorlog gevoerd te worden. In een gedeelte van den Padri-oorlog b. v. (die geen volksoorlog was) heeft de vijand ook den *guerilla-oorlog* gevoerd. In Europeesche volksoorlogen werd, naast de *guerilla-* en kleine oorlogen, groote oorlog gevoerd. De *guerilla-oorlog* is een bijzondere vorm van den kleinen oorlog. De kleine oorlog vertoont zich in den *guerilla-oorlog* in zijne grootste vrijheid van beweging. De vijand, die dezen oorlog voert, mist elk begrip van organisatie. De *guerilla-oorlog* is in het algemeen niets anders dan de kleine oorlog, dien de ongeorganiseerde vijand rusteloos en met *alle* beschikbare middelen voert. De tactiek van dezen oorlog moge veel eenvoudiger zijn dan die van den grooten oorlog, de opdracht om aan een volks-oorlog een einde te maken mag even moeilijk worden beschouwd als die om in den grooten oorlog met een leger alleen het leger des vijands in eenige groote gevechten en een paar veldslagen vleugellam te maken. Men denke eens aan den oorlog op Cuba. Men vergelijke eens de taak van den opperbevelhebber der Spaansche troepen aldaar met die van een der bevelhebbers van de Fransche en Duitsche *legers* in den oorlog van 1870—1871. De vergelijking zou leerzaam zijn. Van het groote zou men tot het kleine komen; maar ook het kleine biedt zijne moeilijkheden aan. Van den oorlog tegen de *Camisards* schrijvende, teekende de Maarschalk DE VILLARS daarvan in zijne »*Mémoires*” o. a. op: *Les officiers n'aimaient pas ce genre de guerre*. Ik behoef, met onze ondervinding van den Atjehschen oorlog, niet te zeggen waarom. Men leze slechts de treffende karakteriseering van den *guerilla-oorlog* in Calabrië door PAUL LOUIS COURIER in de oudste editie zijner verzamelde geschriften.

In den *guerilla-oorlog* spelen de *verrassende gevechten* eene groote rol. Daartoe behooren de *hinderlagen*. Het is goed gezien van den Schrijver, dat hij daaraan vele bladzijden heeft gewijd. Het is aan de dikwijls met veel resultaat door onzen vijand in Atjeh gelegde hinderlagen te danken, dat Groot-Atjeh op de beperkte ruimte onzer nederzetting aldaar een spinnweb van wegen bezit als nergens anders in onze koloniën wordt aangetroffen, want dat uitgebreide net

(1) Breda, P. B. NIEUWENHUIJS, 1883.

van goed onderhouden wegen moet de opvolging mogelijk maken van de bepaling in het *Indisch reglement op den Velddienst*, dat eene patrouille *nooit langs denzelfden weg mag terugkeeren*. Het *experientia docet* wordt ter zake door den Schrijver in § 155 gegeven. Daar kan men ook lezen, dat de hinderlagen des vijands ons dwingen, in de *Recrutenschool der Infanterie* voor het leger in Indië ook het *uit de colonne op één gelid halt, naar beide zijden front en vaardig maken* te onderwijzen.

Met deze beschouwingen heb ik vermeend, aan het mij gedaan verzoek tot bespreking van het werk van den Kapitein VAN DER MAATEN over de Indische oorlogen — voor zoover dat reeds is verschenen — te hebben voldaan.

Ik zou nog hebben kunnen zeggen, dat het vanzelf spreekt, dat niet *alles*, wat in de beide reeds verschenen deelen staat, door den cadet of onderofficier behoeft te worden gekend. Ik wijs bijv. slechts op de *wapenen* van den inland-schen vijand. Indien er ooit een leeraar kon bestaan, die de volledige kennis daarvan eischte, zou ik de eerste zijn om »arme cadetten” en »arme onder-officieren”! uit te roepen. Aan onze inrichtingen van onderwijs mag men het echter gerust overlaten, te bepalen, wat gekend en niet gekend moet worden. Was het dan noodig, zal men vragen, dat het aangekondigde werk méér bevat dan voor het officiersexamen te Breda wordt gevraagd. Ik geef daarop een bevestigend antwoord. Het werk is tevens een boek tot naslaan voor den jongen officier. De uitvoerigheid, waarmede vele details zijn behandeld, pleit voor de groote mate van volledigheid, die een sieraad van dit werk is. Het legt getuigenis af van de massa arbeid, de groote belesenheid en het taaië geduld, door den Schrijver bij de samenstelling van dit boek ontwikkeld. Ik heb het boek tot dusver met genot bestudeerd en schroom niet te dezer plaatse de verklaring af te leggen, dat het eene aanwinst is voor de Indische militaire litteratuur. Hoe jammer, dat de correctie niet beter is geschied! De vele foutjes komen echter voor een klein gedeelte op rekening van den Schrijver, waar hij namen verkeerd spelt en verkeerd opgeeft, of hier en daar een foutief cijfer vermeldt.

W. C. NIEUWENHUYZEN.

*Der Sozialdemokrat AUGUST BEBEL als Denunziant
Preussischer Offiziere, von einem Offizier. Berlin. Militär-
Verlag R. FELIX, 1897.*

In dit slechts achttien bladzijden tellend vlugschrift worden twee gevallen besproken, waarin de afgevaardigde van den Duitschen Rijksdag BEBEL — als zoodanig gedurende de zittingen van dit regeeringslichaam onschendbaar — zich heeft doen kennen als een aanklager van Pruisische officieren, zonder dat ook maar een spoor van bewijs tegen hen kon worden aangevoerd. Het eene geval betrof het toebrengen van ernstig lichamelijk letsel, hetwelk den dood tengevolge zou hebben gehad, het andere een moord door een compagniescommandant op een dienstplichtige bedreven. In beide deze gevallen werd de aangeklaagde door den rechter vrij van elke schuld bevonden en verklaard, en kwam aan het licht dat de beschuldiging in waarheid elken grond ontbeerde.

Door onderlinge vergelijking van de in elk dezer gevallen door voornoemden afgevaardigde gevolgde, zeer verschillende gedragslijn, namelijk dat hij in het eene geval zijn zegsman — een sociaal-democraat — aan vervolging wist te onttrekken door de verklaring dat hij zich diens naam niet meer herinnerde, terwijl hij in het andere geval zijn berichtgever — zijnde een gezeten burger — aan den rechter overleverde door hem als zoodanig te denonceeren, wordt door den Schrijver der brochure op het karakter en het geweten van dien afgevaardigde, zoomede op de middelen welke hij aanwendt om zijn doel — het discrediteeren der officieren in de oogen hunner medeburgers en van het leger — te bereiken, een hoogst ongunstig licht geworpen.

In hoeverre daarvoor redenen bestaan, wagen wij niet te beslissen, maar zooveel is zeker dat de Heer BEBEL zich in beide gevallen ernstig vergist en misrekend heeft.

Alhoewel volmondig afkeurende de wijze waarop, volgens den Schrijver der brochure, de meergenoemde afgevaardigde gehandeld heeft, gevoelen wij toch geene sympathie voor den inhoud van dergelijke brochures als de hier besprokene. Feitelijk toch volgen zij dezelfde gedragslijn, die in den tegenstander zoo scherp wordt afgekeurd.

Kon BEBEL niet voor den rechter ter verantwoording geroepen worden, voor hetgeen hij in den Rijksdag als afgevaardigde te berde bracht; de Schrijver der brochure onttrekt zich eveneens aan de straffende hand van zijn tegenstander, omdat hij zich achter het mom der anonymiteit verschuilt. Spreekt BEBEL ongemotiveerde beschuldigingen, hem door anderen ingefluisterd, in het openbaar tegen onschuldigen uit; zijn tegenstander, in casu de Schrijver der brochure, geeft in een publiek geschrift eene uiteenzetting van BEBEL's handelwijze, die, zonder rechtstreeksche beschuldigingen te uiten, toch op verdachtmaking uitloopt.

Beter ware 't onzes inziens dan ook geweest, als de S. gezwegen had.

Logen, laster en eerrooverij, hoe hoog een toon zij ook aanslaan, worden, wanneer zij niet binnen het bereik van den strafrechter vallen, o. i. het best met een verachtelijk stilzwijgen beantwoord.

